

T.C
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ANADOLU SELÇUKLU MEDRESELERİ VE BUGÜNKÜ DURUMLARININ
TESPİTİ (BAŞLANGICINDAN 1243 YILINA KADAR)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Atanur KAYA

SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
TÜRK İSLAM SANATLARI PROGRAMI

Danışman
Prof. Dr. Nurcan YAZICI METİN

HAZİRAN 2018

Türk İslam Sanatları programı yüksek lisans öğrencisi 20142202007 No'lu Atanur KAYA tarafından hazırlanan Anadolu Selçuklu Medreseleri ve Bugünkü Durumlarının Tespiti (Başlangıcından 1243 Yılına Kadar) adlı bu tezin yüksek lisans tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

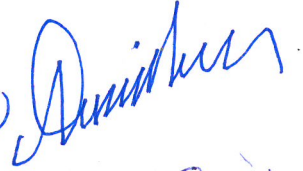
Prof. Dr. Nurcan YAZICI METİN

Tez Danışmanı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Sanat Tarihi Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

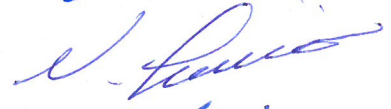
Danışman

: Prof. Dr. Nurcan YAZICI METİN

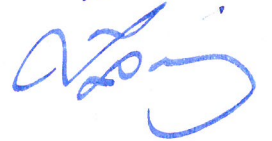
Üye

: Doç. Dr. F. Nalan TÜRKMEÇİ

Üye

: Doç. Dr. NURİ SEÇGİN

Üye

: _____

Üye

: _____

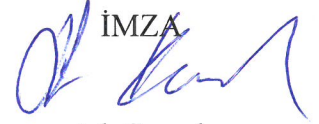
Bu tez, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak yazılmıştır.

ETİK BEYANI

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İMZA

Adı Soyadı

Atanur KAYA

ÖZET

Anadolu Selçuklu Medreseleri ve Bugünkü Durumlarının Tespiti (Başlangıcından 1243 Yılına Kadar)

Selçuklu uygarlığı Anadolu’da büyük bir mimari miras ortaya koymuştur. Bu mimari mirasın önemli bir parçasını da medreseler oluşturmaktadır. Bu çalışmada Anadolu Selçuklu Devleti’nin kurulduğu tarihten 1243 Köseadağ Savaşı’na kadar olan süreçte inşa edilen medrese örnekleri ele alınmıştır. Tez çalışması kapsamında, 1243 yılına kadar Anadolu’da inşa edilen Selçuklu medreselerinin, medrese tipolojisi içindeki yerleri belirlenmiştir. Ayrıca vakfiyelerden, kitabelerden ve yerinde yapılan incelemeler neticesinde, medreselerin bugünkü durumları ortaya koyulmuştur.

Siyasi, sosyolojik ve mimari gelişim açısından önemli bir süreci başlatan 1243 Köseadağ Savaşı, 13. yüzyılın ilk yarısı ve ikinci yarısındaki mimari üretimde belirleyici bir etken oluşturmıştır. Çünkü bu tarihten sonra Anadolu Selçukluları bağımlı bir devlet haline gelmiştir. Özellikle 1256 yılı Moğol hakimiyetinin, Anadolu Selçukluları üzerinde tam anlamıyla etkili olduğu bir tarihtir. Ancak böyle bir siyasi sürece rağmen, mimarideki Anadolu Selçuklu eserleri inşa edilmeye devam edebilmiştir.

Günümüze ulaşan ve ulaşmayan Anadolu Selçuklu medreselerinin sayı olarak, yüzyılın ortalarına kadar daha yoğunlukta olduğu anlaşılmaktadır. 13. yüzyılın ortalarına kadar inşa edilen medreselerin daha çok, asıl işlevine uygun; yani eğitimi amaçlı inşa edildiği görülmüştür. Yüzyılın ikinci yarısından sonra inşa edilen örneklerin ise, eğitim işlevinin yanı sıra estetik ve boyut açısından daha görkemli şekilde inşa edildiği görülmüştür. Anadolu Selçuklu medreseleri tipoloji açısından; avlusunun üzeri açık ya da kapalı, tek ya da iki katlı, eyvanlı ve revaklı avlulu olarak inşa edilmişlerdir.

Anadolu Selçuklu medrese mimarisinde; özellikle 1243 yılına kadar ve bu tarihten sonra inşa edilen medreseler, banileri, mimarları, sanatçıları, yapı malzemeleri, mimari özellikleri ve süsleme özellikleri açısından kronolojik sırayla, karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca bu iki tarihi süreçte yer alan yapıların banilerinin ünvanları, mimar, usta ve sanatçıların kökenleri açısından da ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Selçuklu, Mimari, Medrese, Köseadağ, Tipoloji

ABSTRACT

ANATOLIAN SELJUKS MADRASAHS AND THE DETERMINATION OF ITS CURRENT SITUATIONS (From the Beginning of the Construction of the Madrasahs to 1243)

The Seljuk Civilization built the great architectural heritage in Anatolia. The madrasahs constitute an important piece of this architectural heritage. The madrasahs that were built to 1243 Kosedag War from the establishment of the state of Anatolian Seljuks were evaluated. In this studying, the place and importance of the madrasahs that were built in Anatolia until 1243 Kosedag War were determined in the madrasah typology. Also the current situations of the madrasahs were determined by the trust deeds, the inscriptions and in-situ surveys.

1243 Kosedag War that started a significant period in terms of political, sociologic and architectural development determinanted in architectural production in the first and second half of the 13th century. Because Anatolian-Seljuk State became politically dependent after this date; actually the year of 1256 is an important date in terms of the Mongol Sovereignty on Anatolian-Seljuks. But even so Anatolian-Seljuks progressed to build the architectural structure in Anatolia.

It is understood that the number of the Anatolian-Seljuks Madrasahs which extant-nonextant and was built until the middle of the century is more than the Anatolian-Seljuks Madrasahs which was built in the second of the the century. Also the madrasahs which was buit until the the first of the century are more functional and aducational but the madrasahs which was built after the second half of the century are both educational and magnificent in terms of the dimension. Typologically Anatolian-Seljuks Madrasahs were built in the form of the open courtyard or closed courtyard, one or two storeys, with aiwan and proched courtyard.

In Anatolian-Seljuks architecture, the madrasahs which was built until 1243 and after this date actually is evaluated in terms of its patrons, architects, building materials, architectural and decoration features in chronological order besides buildings in this two priods are evaluated in terms of its patrons' titles, its architects, constructors and artists' origins.

Key Words: Anatolian-Seljuks, Architecture, Madrasah, Kosedag, Typology

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ.....	III
PLANLAR LİSTESİ.....	VI
RESİMLER LİSTESİ.....	VII
HARİTALAR LİSTESİ.....	X
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmanın Amacı.....	1
1.2. Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi.....	2
1.3. Tarihsel Süreçte Anadolu Selçukluları.....	2
2. GENEL MEDRESE MİMARİSİNİN GELİŞİMİ.....	10
2.1. Anadolu Dışında Medrese Mimarisinin Gelişimi.....	10
2.2. Anadolu’da Erken Türk Beylikleri ve Selçuklularda Medrese Mimarisi.....	15
2.3. Medreselerde Eğitim.....	22
3. GÜNÜMÜZE ULAŞAN ANADOLU SELÇUKLU MEDRESELERİ/ŞİFAHANELERİ (1243 YILINA KADAR).....	25
3.1. Kayseri Çifte Medrese.....	25
3.2. Sivas İzzeddin Keykavus Şifahanesi.....	37
3.3. Isparta Atabey Ertokuş Medresesi.....	49
3.4. Çankırı Cemaleddin Ferruh Darülhadişi.....	58
3.5. Kayseri Huand Hatun Medresesi.....	66
3.6. Kayseri Seraceddin Medresesi.....	74
3.7. Konya Sırçalı Medrese.....	80
3.8. Kayseri Avgunu Medresesi.....	91
3.9. Konya Ali Gav Medresesi.....	96
4. GÜNÜMÜZE ULAŞMAYAN YA DA KISMEN ULAŞAN ANADOLU SELÇUKLU MEDRESELERİ/ŞİFAHANELERİ (1243 YILINA KADAR).....	102
4.1. Kayseri Hoca Hasan Medresesi.....	102
4.2. Konya Altun-Aba (İplikçi) Medresesi.....	105
4.3. Konya Darüşşifası.....	106
4.4. Konya Gühertaş Medresesi.....	107
4.5. Konya Nizamiye Medresesi.....	108
4.6. Konya Tacü’l Vezir Medresesi.....	109
4.7. Antalya Atabey Armağan Medresesi.....	112
5. DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA.....	114
5.1. Medreselerin Banileri.....	115
5.2. Medreselerin Mimarları.....	119
5.3. Medreselerin Yapı Malzemeleri.....	121
5.4. Medreselerin Mimari Özellikleri.....	123
5.5. Medreselerin Süsleme Özellikleri.....	132
6. SONUÇ.....	142

7. KAYNAKÇA.....	149
8. ÖZGEÇMİŞ.....	157

PLAN LİSTESİ

Plan 1: 3.1. Kayseri Çifte Medrese Planı (Aptullah KURAN 1969)

Plan 2: 3.2. Sivas İzzeddin Keykavus Şifahane Planı (Gönül CANTAY 1997)

Plan 3: 3.3. Isparta Atabey Ertokuş Medrese Planı (Aptullah KURAN 1969)

Plan 4: 3.4. Çankırı Cemaleddin Ferruh Darülhadis Planı (Zeki SÖNMEZ 1989)

Plan 5: 3.5. Kayseri Huand Hatun Medrese Planı (Aptullah KURAN 1969)

Plan 6: 3.6. Kayseri Seraceddin Medrese Planı (Metin SÖZEN 1970)

Plan 7: 3.7. Konya Sırçalı Medrese Planı (Zeki SÖNMEZ 1989)

Plan 8: 3.8. Kayseri Avgunu Medrese Planı (Aptullah KURAN 1969)

Plan 9: 3.9. Konya Ali Gav Medrese Planı (Aptullah KURAN 1969)

Plan 10: 4.6. Konya Tac'ül Vezir Medrese Planı (Metin SÖZEN 1972)

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: 3.1. Kayseri Çifte Medrese Genel Görünüm (Aytaç GÜDER 2018)

Resim 2: 3.1. Kayseri Çifte Medrese Şifahane Taçkapısı (Ata Kaya 2017)

Resim 3: 3.1. Kayseri Çifte Medrese, Medrese İç Mekânı (Ata Kaya 2017)

Resim 4: 3.1. Kayseri Çifte Medrese, Şifahane İç Mekânı (Ata Kaya 2017)

Resim 5: 3.1. Şifahane İçerisindeki Tedavi Hücreleri (Ata Kaya 2017)

Resim 6: 3.1. Medrese Bünyesindeki Gevher Nesibe Türbesi (Ata Kaya 2017)

Resim 7: 3.2. Sivas İzzeddin Keykavus Şifahane Genel Görünümü (Aytaç GÜDER 2018)

Resim 8: 3.2. Sivas İzzeddin Keykavus Şifahane Taç Kapısı (Ata Kaya 2017)

Resim 9: 3.2. Sivas İzzeddin Keykavus Şifahane Ana Eyvanı (Ata Kaya 2017)

Resim 10: 3.2. Sivas İzzeddin Keykavus Şifahane Türbe Cephesi (Ata Kaya 2017)

Resim 11: 3.2. Sivas Keykavus Şifahane Türbesi Dıştan Görünüm (Ata Kaya 2017)

Resim 12: 3.2. Sivas Keykavus Şifahane Türbesindeki Çini Sandukalar (Ata Kaya 2017)

Resim 13: 3.3. Isparta Atabey Ertokuş Medresesi Genel Görünüm (Ata Kaya 2017)

Resim 14: 3.3. Isparta Atabey Ertokuş Medresesi Ana Eyvanı (Ata Kaya 2017)

Resim 15: 3.3. Isparta Atabey Ertokuş Medresesi İç Mekân (Ata Kaya 2017)

Resim 16: 3.3. Isparta Atabey Ertokuş Medrese Türbesi (Ata Kaya 2017)

Resim 17: 3.4. Çankırı Cemaleddin Ferruh Darülhadişi Genel Görünüm (Ata Kaya 2017)

Resim 18: 3.4. Çankırı Cemaleddin Ferruh Darülhadişi İç Mekânı (Ata Kaya 2017)

Resim 19: 3.4. Çankırı Cemaleddin Ferruh Darülhadişi Türbe Mekânı ve Baniye Ait Sanduka

Resim 20: 3.4. Çankırı Darülhadişinin Mimarına Ait Sanduka (Ata Kaya 2017)

- Resim 21: 3.5.** Kayseri Huand Hatun Külliyesi Genel Görünüm (Ata Kaya 2017)
- Resim 22: 3.5.** Kayseri Huand Hatun Medrese Taçkapısı Görünümü (Ata Kaya 2017)
- Resim 23: 3.5.** Kayseri Huand Hatun Medresesi Revak Düzeni (Ata Kaya 2017)
- Resim 24: 3.5.** Kayseri Huand Hatun Medresesi İçindeki Bani ve Yakınlarına Ait Sandukalar (Ata Kaya 2017)
- Resim 25: 3.6.** Kayseri Seraceddin Medresesi Genel Görünüm (Ata Kaya 2017)
- Resim 26: 3.6.** Kayseri Seraceddin Medrese Ana Eyvanına Geçiş Sağlayan Çapraz Tono (Ata Kaya 2017)
- Resim 27: 3.6.** Kayseri Seraceddin Medresesi İç Mekân Görünümü (Ata Kaya 2017)
- Resim 28: 3.7.** Konya Sırçalı Medrese Genel Görünüm (Ata Kaya 2017)
- Resim 29: 3.7.** Konya Sırçalı Medrese Taçkapı Görünümü (Ata Kaya 2017)
- Resim 30: 3.7.** Konya Sırçalı Medrese Ana Eyvan Görünümü (Ata Kaya 2017)
- Resim 31: 3.7.** Konya Sırçalı Medrese İç Mekân Görünümü (Ata Kaya 2017)
- Resim 32: 3.7.** Konya Sırçalı Medrese Türbe Mekânına Geçiş (Ata Kaya 2017)
- Resim 33: 3.8.** Kayseri Avgunu Medresesi Genel Görünüm (Ata Kaya 2017)
- Resim 34: 3.8.** Kayseri Avgunu Medresesi Ana Eyvan Görünümü (Ata Kaya 2017)
- Resim 35: 3.8.** Kayseri Avgunu Medresesi İç Mekân Görünümü (Ata Kaya 2017)
- Resim 36: 3.9.** Konya Ali Gav Medresesi Genel Görünüm (Ata Kaya 2017)
- Resim 37: 3.9.** Konya Ali Gav Medresesi İç Mekân Görünümü (Ata Kaya 2017)
- Resim 38: 3.9.** Konya Ali Gav Medresesi İç Mekân Tuğla Düzenlemesi (Ata Kaya 2017)
- Resim 39: 4.1.** Kayseri Hoca Hasan Medresesi ve Diğer Yapı Kalıntıları (Ata Kaya 2017)
- Resim 40: 4.1.** Kayseri Selçuklu Uygarlığı Müzesindeki Hoca Hasan Medrese Kitabesi (Ata Kaya 2017)
- Resim 41: 4.6.** Konya Tac'ül Vezir Türbesi ve Medrese Eyvan Kemerinin Kalıntısı

(Ata Kaya 2017)

Resim 42: 4.7. Antalya Atabey Armağan Medresesi Taçkapı Kalıntısı

(www.arkeopolis.com. Erişim Tarihi 08.02.2018)

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: 1. 3. Anadolu’da Moğol İstilasına Kadar Yer Alan Selçuklu Devleti
(www.nkfu.com. Erişim Tarihi 01.05.2018)

Harita 2: 6. 1243 Kösedag Savaşına Kadar ve 1243 Kösedag Savaşı’ndan Sonra İnşa Edilerek Günümüze Ulaşan Anadolu Selçuklu Medreseleri
(Selçuklu Devri Tarih ve Mimari Anıtlar Haritaları, Yapı Kredi Bankası 1971)

ÖNSÖZ

Ortaçağ Anadolu Türk Mimarisinde önemli bir yer tutan medreseler, teşkilatlı biçimde ilk olarak Büyük Selçuklu Devleti döneminde inşa edilmiştir. Medreseler Türklerin İslam dünyasında ve mimarisinde, ilmi çalışma sahası oluşturduğu alanlardan biridir. Medreseler zamanla türlerine göre farklı ilim kollarına; örneğin İslam ilimler olarak fıkıh-akaid-kelam-tefsir-hadis; pozitif bilimler olarak matematik-tıp-geometri ve uzay bilimleri olarak da astronomi gibi alanlara ayrılmıştır.

Bu çalışmada 1243 yılına kadar Anadolu’da inşa edilen Selçuklu medreselerinin tipolojik değerlendirmesi, külliye bütünündeki yeri, şifahane örnekleri ile birlikteliği ele alınmıştır. Bunun neticesinde konu bünyesindeki yapı örnekleriyle, Anadolu’daki diğer Erken Türk Beylikleri medreseleri ve yüzyılın ortalarından sonra inşa edilen Selçuklu medreseleri arasında değerlendirme ve karşılaştırma çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada medreselerin boyutları, mimarisi ve süsleme özellikleri, değerlendirme-karşılaştırma unsurları olarak ele alınmıştır.

Çalışmamızın bir başlıktan ilerleyerek kaynak olabilecek bir eser durumuna gelmesinde; en başta hoşgörü, sabır ve emeğiyle; yüksek öngörüsü, çıkarımları ve bilge kişiliğiyle bana akademik bir bilinç kazandıran kıymetli hocam, danışmanım Prof. Dr. Nurcan Yazıcı Metin’e sonsuz teşekkür ve minnetimi özellikle belirtmek istiyorum. Tezimin düzeltme sürecinde emeğini esirgemeyen Doç. Dr. Nuri Seçgin’e şükranlarımı sunarım. Lisans süreci ve tez çalışmalarında tevazusu, şefkati ve telkinleriyle beni ikna eden değerli hocalarım Prof. Dr. Banu Mahir, Prof. Dr. Gülgün Köroğlu ve Prof. Dr. Zeynep İnankur’a da ayrıca teşekkür ederim. Elbette; alanlarında daha çok saha çalışmalarıyla akademik bilinç oluşturan ve destekleriyle bana ivme kazandıran değerli arkadaşlarım Aytaç Güder ve Arif Erdoğan’a da teşekkürü mutlaka borç bilirim.

1.GİRİŞ

1.1 Çalışmanın Amacı:

Anadolu Selçuklu mimarisinde medreseler önemli bir yer tutmaktadır. Birçok çalışmada kapsamlı olarak değerlendirilen Selçuklu medreseleri plan, mimari, süsleme ve topografya yönleriyle ele alınmıştır. Bu çalışmada Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulduğu tarihten 1243 Köseadağ Savaşı'na kadar olan süreçte inşa edilen medrese örnekleri ele alınacaktır. Moğolların zaferiyle sonuçlanan Köseadağ Savaşı'ndan sonra Anadolu Selçukluları, siyasi anlamda bağımlı hale gelmiş ve özellikle 1257 yılından sonra da Moğollara yıllık vergi ödemeye başlamıştır. Yaşanan bu gelişmelere rağmen, Selçukluların Anadolu'da mimari faaliyetleri devam etmiştir.

Anadolu'da dönüm noktası sayılan 1243 tarihinin Selçuklu dönemindeki mimari üretim için de kısmen belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum medrese mimarisi için de geçerlidir. Anıtsal ve şehir ölçeğinde Selçuklu medreseleri bu tarihten sonra inşa edilmiştir; ancak bu tarihten önce de Selçuklu medrese mimarisinde, sonrasına basamak oluşturacak önemli örnekler inşa edilmiştir. Çalışmada, belirlenen tarihe kadar inşa edilmiş olan medreselerin incelenmesi ve bugünkü durumlarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Anadolu Selçuklu medreselerinin ihtisamlı örnekleri 13. yüzyılın ikinci yarısından sonra inşa edilmiş olmakla birlikte, tanımlanan tarihten önce de görkemli medreselerin inşa edildiği görülür.

Bu çalışmada yüzyılın ortalarına kadar Anadolu'da inşa edilen Selçuklu medreselerinin bugünkü durumları ve tipolojideki yerleri belirlenmiştir. Buna göre, Selçukluların plan açısından Orta Asya konut mimarisinden, süsleme özellikleri açısından Suriye ve İran mimarisinden taşıdığı etkiler; ayrıca Anadolu'daki Erken Türk Beylikleri ile yaşadığı mimari etkileşimler ele alınmıştır. Bunun yanı sıra; bazı Selçuklu medreselerinin şifahane yapılarıyla birlikte inşa edilmesi ve medreselerin külliye bütününde yer alması gibi özellikler de tez çalışmasında irdelenen diğer değerlendirme unsurlarından biri olarak öne çıkmaktadır.

Konu bünyesinde yer alan yapılarla ilgili olarak herhangi bir bağımsız çalışmanın yapılmadığı görülmüştür. Ancak medrese kavramı üzerinden düşünüldüğünde, Anadolu Selçuklu medreseleri ile ilgili nitelikli çalışmalar, Mimar Aptullah Kuran ve Sanat Tarihçisi Metin Sözen tarafından hazırlanmıştır. Aptullah Kuran'ın tek ciltlik Anadolu

Medreseleri ve Metin Sözen'in 2 ciltlik Selçuklular ve Beylikler Devri Anadolu Medreseleri adlı eserler, bu alanda yapılmış en kapsamlı çalışmalardır.

1.1.Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi:

Çalışma kapsamında Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulduğu tarihten 1243 yılına kadar olan süreçte inşa edilip, günümüze bütünüyle veya kısmen ulaşan ya da varlığını sadece kaynaklardan öğrendiğimiz Selçuklu medreseleri ele alınmıştır. Konu çerçevesinde öncelikle kaynak araştırması ve kütüphane çalışması yapılmıştır. Sonraki aşamada çalışma bünyesindeki yapılar yerinde incelenmiştir. Belirlenen tarihler arasında günümüze ulaşan Selçuklu medreseleri çalışma kapsamına dahil edilmiştir. Günümüze ulaşmayan; ancak varlığı kaynaklardan tespit edilebilen medreseler ise isim olarak verilmiştir. Mimari olarak tanımlanabilen ve günümüze gelmeyen örnekler de çalışmaya dahil edilmiştir.

Medreseler tarihi, banisi, mimarı, mimari ve süsleme özellikleri ile ele alınmış; ayrıca medreselerin geçirdiği onarımlar ve bugünkü durumlarının tespiti de çalışmaya eklenmiştir. Yapılar genel mimari tarzın yanı sıra, mimarları ve banileri yönünden de değerlendirilmiştir. Yapıların bugünkü durumları yerinde görülerek belgelenmiş ve incelenmiştir.

Medrese ve şifahane örnekleri benzer plan şemasında olup aynı kategoride değerlendirileceği için, medreseler kapsamında çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışma kapsamındaki mevcut şifahane yapıları, medreseler ile birlikte ele alınan örneklerdir.

1.2.Tarihsel Süreçte Anadolu Selçukluları:

Genel kabul görmüş kanıya göre;11. yüzyıl sonlarına doğru Selçuklu İmparatorluğu'nda taht mücadelelerinin yaşandığı ve bunun neticesinde, imparatorluktaki çözümlerin de bu dönemde başladığı düşünülmektedir. Emirler ve ulema arasındaki ayrışmalar sonucunda, sultanlar arasında siyasi çekişmeler başlamıştır. Özellikle 1071 tarihli Malazgirt Zaferi'nden kısa bir süre sonra Selçuklu komutanları, Türkmen topluluklarına yaşam alanı oluşturulması düşüncesiyle, Anadolu'ya akın etmeleri için gönderilmiştir.

Malazgirt zaferi sonrasında hızlı bir şekilde Türkleşme sürecine giren Anadolu'da birçok Türkmen toplulukları emirlerin ve beylerin önderliğinde örgütlenmiştir. Böylece bu topluluklar, Anadolu'nun farklı bölgelerinde kendi kültür ve yaşam tarzlarına yönelik idari, siyasi ve sosyal bir yapı kurmaya başlamışlardır. Anadolu'nun ilk beyliklerinden olan Danişmendli Beyliği'nin kurucusu, Selçukluların önemli Türkmen komutanlarından biri olan Danişmend Ahmed Gazi'dir¹.

Danişmendliler 1071-1178 yılları arasında Orta ve İç Anadolu'da Sivas merkez olmak üzere, Amasya, Tokat, Kayseri, Malatya ekseninde hüküm sürmüşlerdir². Hanedanlık Gümüştekin Gazi döneminde büyük bir güce ulaşmıştır. Gümüştekin Gazi Haçlılar'a karşı Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın yanında yer alarak, Danişmendli Beyliği'ne siyasi bir değer kazandırmıştır³.

Orta Anadolu ve Karadeniz'in kesiştiği sınırdaki Erzincan, Kemah, Divriği ve Şebinkarahisar civarında etkili olan Mengücekliler, 11. ve 13. yüzyıllar arasında hüküm sürmüş bir Anadolu Türk beyliğidir. Hanedanlığın kurucusu Emir Ahmed Mengücek'tir. Mengücekliler Beyliği, 1142 yılından sonra Kemah-Erzincan Kolu ve Divriği Kolu olmak üzere ikiye ayrılmıştır⁴. Fahreddin Behram Şah'ın 1165 yılında başlayan ve altmış yıl süren meliklik devrinde Anadolu Rönesansı yaşanmıştır. Bu dönemde imar faaliyetlerinin yükseldiği, şairlere değer verildiği, ilim adamları ve bilginlerin kanaat önderi olarak saygı gördüğü bilinmektedir. Özellikle Erzincan dikkat çeken bir Anadolu şehri haline gelmiştir⁵.

Malazgirt zaferinin ardından muhtemelen 11. yüzyılın sonlarında, Anadolu'daki feodal yapılanmanın unsurlarından biri olarak Doğu Anadolu'da ortaya çıkan bir başka beylik de Ebul-Kasım Saltuk'un önderliğinde kurulan Saltuklu Beyliği'dir. Hanedanlık 11. yüzyıl sonu ve 13. yüzyıl başına kadar hüküm sürmüştür. Merkez olarak Erzurum'da konumlanan bu beyliğin, bugünkü Erzincan ve Bayburt sınırlarına kadar uzandığı bilinmektedir⁶. Saltuklular çağdaşı olan Gürcü Krallığı ve Anadolu Selçukluları ile

¹ Abdülkerim ÖZAYDIN, 1993: Sayfa 469

² Ahmet Yaşar OCAK, 1993: Sayfa 111

³ Abdülkerim ÖZAYDIN, 1993: Sayfa 469

⁴ Faruk SÜMER, 1990: Sayfa 5

⁵ A.g.e, Sayfa 7

⁶ Osman TURAN, 1973: Sayfa 19

mücadelelere girmiştir. Ayrıca Haçlılar ile mücadele eden Eyyubilere destek verdikleri de bilinmektedir⁷.

Anadolu ve Mezopotamya coğrafyası arasında yoğun mücadeleler yaşayan Artuklu Beyliği, Orta Çağ siyasi tarihinin şekillenmesinde son derece etkili olmuştur. Türkmen hanedanlıklarından biri olan Artuklular, Büyük Selçuklu atabeylerinden olan Eksük Oğlu Artuk idaresinde Anadolu Türk Beyliği olarak ortaya çıkmıştır. 1102-1409 tarihleri arasında Elazığ, Diyarbakır, Mardin ve Batman civarını kapsayan bölgede hüküm sürmüş olan Artuklu Beyliği, Eksük oğlu Artuk'un ölümünden sonra süreç içerisinde Hısnıkeyfa; bugünkü adıyla Hasankeyf, Mardin ve Harput kolu olmak üzere üç kol halinde bölgeye hükmetmiştir.

Selçuklu Sultanlarının emrinde Haçlı ordularına ve Kudüs Krallığına karşı birçok mücadeleye katılan Artukluların, 13. yüzyılın ilk yarısında Harput koluna I. Alâeddin Keykubad, Hasankeyf koluna Eyyubiler ve 15. yüzyıl başlarında Mardin koluna da Karakoyunlular son vererek gücünü kırmıştır.

Anadolu toprakları içinde ortaya çıkmış en sistemli ve otoriter beylik, Anadolu Selçukluları'dır. Anadolu'nun batısına doğru ilerleyen bu beylik, İznik'e kadar ulaşmış ve burada kendi adını taşıyan devletin temellerini atmıştır. Bugün Güney Marmara olarak bilinen bölgede, Bizans'a sınır olarak Türkmen kökenli bir devlet ortaya çıkmıştır. Daha çok Komnenoslar döneminin Bizans'ı ile mücadeleye giren Anadolu Selçukluları, Bizans'a karşı çoğu kez üstünlük sağlamıştır.

Selçuklu emirlerinden olan Kutalmış'ın Mansur, Süleyman, Alp Yülük ve Dolat isimli dört çocuğu vardır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu olan Süleyman Şah⁸Anadolu'nun fethi sayılan 1071 Malazgirt Savaşında da bulunmuş ve ayrıca Abbasi halifesinden "Anadolu'nun Sultanı" ünvanını almıştır.

Anadolu'nun fethi sürecinde İznik'i ele geçiren Süleyman Şah, 1077-1078 yılından sonra Anadolu Selçuklu Beyliği'ni kurar⁹. Siyasi yaşamı mücadeleler ile geçen Süleyman Şah, 1085 yılında Antakya'ya hâkim olmuş, sonrasında Halep'e akınlar

⁷ Age, Sayfa 44

⁸ Mükrimin Halil YİNANÇ, 1934: Sayfa 62

⁹ Çev. Hrant ANDREASYAN, 1944: Sayfa 29

düzenleyerek Selçuklu emirlerinden olan Tutuş ile savaşmış ve bu savaş esnasında, 1086 yılında ölmüştür¹⁰.

Süleyman Şah'ın ölümünden sonra 1092 yılında yerine oğlu I. Kılıç Arslan geçmiştir¹¹. Kılıç Arslan sultanlığının ilk yıllarında kendisine karşı oluşturulan siyasi entrikalara maruz kalmış, ayrıca Selçuklular ve Aleksios Komnenos'un desteklediği Danişmendliler'e karşı, Anadolu Selçuklu Beyliği'nin sahip olduğu toprakları savunmaya çalışmıştır. Bizans'ın İznik'i tekrar kuşatması esnasında Anadolu Selçukluları, başkent olarak Konya'yı ilan etmiştir.

1186-1204 yılları arasında II. Kılıç Arslan Selçuklu Devleti'nin egemenliğindeki toprakları oğulları arasında paylaştırmış ve bu durum, Anadolu Selçuklu topraklarının doğal sınırları ötesinde yer alan Bizanslılar ve Kilikya Ermenilerinin lehine bir durum oluşturmuştur. Ayrıca bu gelişmeyi fırsat olarak değerlendiren II. Leon, Antakya Prensiği'nin temsilcisi olarak Kutsal Roma Germen İmparatoru'nun elinden krallık tacı giymiştir.

Anadolu Selçuklu Sultanı I. Keyhüsrev'in, dört yıl arayla ikinci kez hükümdarlığa seçilmesinin ilk yılında, Anadolu için önemli bir tehdit oluşturan 1204 tarihli Latin işgali gerçekleşmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin hakimiyet alanını tehdit eden bu işgalin hemen sonrasında, Kuzey Batı Anadolu'da ve Akdeniz'de Rum ve Ermeni krallıkları kurulmuştur. Kuşkusuz bu işgal sonrası ortaya çıkan en dikkat çekici gelişme, I. Laskaris önderliğinde kurulan İznik Bizans İmparatorluğu'dur.

IV. Haçlı Ordusu'nun İstanbul'u işgal ettiği yıllarda, I. Keyhüsrev'in düzenli ve kararlı ilerleyişi de devam ediyordu. İstanbul-Anadolu ticareti, işgal sonrası bozulunca, Gıyaseddin Keyhüsrev Trabzon Rum İmparatorluğu üzerine seferler düzenleyerek, ticareti tekrar canlandırmaya çalışmıştır. Diğer yandan da 1206 yılı içerisinde haftalarca kuşatma altına alınan Antalya, nihayet Mart ayında Keyhüsrev'in emri üzerine Mübarizüddin Ertokuş'un şehre girmesiyle fethedilmiştir¹².

Hicri 608, Miladi 1211 yılında Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümü üzerine yaşanan taht kavgalarından sonra yerine I. İzzeddin Keykavus geçmiştir.

¹⁰ Çev. Ali SEVİM, 1988: Sayfa 24-25

¹¹ Jean-Pierre BODMER 2001: (Sayfa numarası yok)

¹² Haz. Rafet YINANÇ, 2007: Sayfa 37

Keykavus, kardeşi I. Alâeddin Keykubad ile hanedanlığın temsilciliği için Kayseri civarında mücadeleye girmiş ve Keykubad bu mücadele sonrasında esir alınarak Malatya’da hapsedilmiştir¹³. Bu iç çekişmenin Anadolu Selçuklular açısından en büyük kaybı, Hristiyan halkın örgütlenerek, Antalya’yı Anadolu Selçuklunun elinden almasıdır.

İzzeddin Keykavus babasının ölümünden hemen sonra aynı yıl içerisinde İznik İmparatorluğu ile anlaşma yapmıştır. Çünkü Anadolu Selçuklu yönetimi, İstanbul gibi önemli bir merkezi işgal eden Latin İmparatorluğu ile kendi toprakları arasında tampon bir alan oluşturmak istemiştir. Bu yüzden I. Laskaris ile anlaşmak zorunda kalmıştır. Böylece kendi iç meselelerine; ayrıca kuzey ve güneyde oluşan tehlikelere yönelmek daha kolay olmuştur. 1214 yılında Sinop, Trabzon Rum İmparatoru Aleksios’un elinden alınmıştır. Önemli bir ticari potansiyele sahip olan liman kenti, etrafı düşman ile sarılı Anadolu Selçuklu Devleti’nin nefes almasını sağlamıştır¹⁴. Güneyde ise, Kıbrıs Krallığı’nın desteğiyle Hristiyan halk tarafından işgal edilen Antalya 1216 yılında geri alınmıştır¹⁵.

Anadolu Selçuklu Devleti Orta Karadeniz ve güneybatıda yaptığı mücadeleler sonucunda, kuzey ve güneyde güçlü bir deniz ticareti ağı oluşturmıştır. I. İzzeddin Keykavus, 1220 yılında Memlûk Sultanı Melikü’l Eşref üzerine bir sefer düzenlemek için Irak Atabeyi Muzafferüddin Gökbörü ile anlaşarak yola çıkmıştır. Keykavus Malatya yakınlarında yaşamını yitirince yerine, kardeşi I. Alâeddin Keykubad’ın geçmesi düşünülmüş; ancak o sırada Alâeddin Keykubad Minşar Kalesi’nde esir edilmiştir. Taht konusunda emirler tarafından çeşitli kargaşalar çıkarılmış olsa da Alâeddin Keykubad 1220 yılında tahta çıkmayı başarmıştır¹⁶.

Anadolu siyasi tarihi açısından bir ivme dönemi sayılan I. Alâeddin Keykubad’ın saltanatı, dünya tarihi açısından da merak uyandırıcı bir süreç olmuştur. I. Keykubad Alanya üzerine sefer düzenleyerek, stratejik bir saha olan Kalonoros Kalesi’ni almak istemiştir. Nihayet 1223 yılında çıkılan güney seferinde, büyük bir direniş gösteremeyen Alanya Kralı Kir Fard şehri Keykubad’a teslim etmiştir. I. Keykubad daha sonra Kir Fard’ın kızı Huand Hatun ile evlenmiştir¹⁷. I. Alâeddin Keykubad Alanya Kalesi ile iç

¹³A,g,e, Sayfa 42

¹⁴ Yusuf AYÖNÜ, 2014: Sayfa 231

¹⁵ A.g,e, Sayfa 233

¹⁶ Çev. Ahmet AĞIRAKÇA, Abdülkerim ÖZAYDIN, 1987: Sayfa 312

¹⁷ Mehmet Ali HACIGÖKMEN, 2012: Sayfa 121

kalede mimari dönüşüm çalışmaları başlatarak, bir kışlık saray ve çağın en önemli ticari unsuru olan bir de tersane yaptırmıştır¹⁸. Bu tersane beş kapalı birimden oluşmaktadır.

Bugün dahi Avrupa ve Asya kıtalarını Karadeniz üzerinden birbirine bağlayan önemli bir liman noktası Suğdak, 1226 yılında fethedilmiştir¹⁹. Alaeddin Keykubad'ın amcası Tuğrul Şah ile iş birliği yapan Celaleddin Harzemşah, 1230 yılında Ahlat'ı kuşatmıştır. Bu durumu haber alan Keykubad Ahlat üzerine ilerleyerek bu tacizi ortadan kaldırmış; aynı zamanda Erzurum'u da ele geçirmiştir. Bu mücadele sonrasında Erzurum Emiri Tuğrul Şah esir düşmüş, Celaleddin Harzemşah ise Azerbaycan topraklarına kaçmıştır²⁰.

I. Alâeddin Keykubad döneminde Trabzon İmparatorluğu, Ermeni Krallığı ve Doğu Anadolu'da bulunan beyliklere karşı savaş ya da zorunlu yaptırımlarla üstünlük sağlanmıştır. Bu kazanımlarla Anadolu Selçuklu Devleti'nin hakimiyet alanı Marmara'dan Suriye Melikliği sınırına kadar uzanmıştır.

1237 yılında I. Keykubad'ın ölümü üzerine, yerine oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev geçmiştir. Devletleşme, sistemleşme ve hakimiyet anlamında hızlı bir yükseliş gösteren Anadolu Selçukluları, II. Keyhüsrev döneminde çağdaşı olan düşman oluşumlara karşı daha uzlaşmacı, devlet yapısı içerisinde ise dengeli bir politika izlemiştir. Ancak II. Gıyaseddin Keyhüsrev kendisine karşı başlatılan Babai İsyanına karşı koyamayınca Kubadabad Sarayı'na çekilmiş ve Moğollara karşı Erzurum'da konuşlanan orduyu isyan hareketini bastırması için görevlendirmiştir. Nihayet 1240 yılında bu kalkışma zorlukla bastırılmıştır²¹. Bu isyanı fırsat bilen Moğollar Baycu Noyan önderliğinde 1242 yılında Erzurum'u işgal etmiştir. II. Keyhüsrev Moğol ordusunu bugünkü Sivas sınırları içerisinde yer alan Köseadağ mevkiinde durdurmaya çalışsa da bu bozguna yeterli direnç gösteremeyip Antalya'ya çekilmek zorunda kalmıştır²².

Merkezi otoritenin büyük ölçüde kaybolduğu bu yıllarda, Anadolu Selçuklu üzerinde Moğolların tahakkümü artmıştır. II. Gıyaseddin Keyhüsrev, hanedanlık iktidarını üç oğlu arasında paylaştırmıştır. Bunlar II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alâeddin Keykubad'tır. II. Gıyaseddin Keyhüsrev oğullarından II.

¹⁸ Nermin ŞAMAN DOĞAN, 2010: Sayfa 237

¹⁹ Osman ÇETİN, 1981: Sayfa 40

²⁰ Çev. Ahmet AĞIRAKÇA, Abdülkerim ÖZAYDIN, 1987:454-455

²¹ Osman TURAN, 2003: Sayfa 296

²² Ali SEVİM, 1988: Sayfa 350

Alaeddin Keykubad'ı veliaht tayin etmiştir. Ayrıca oğullarının başına atabey olarak Celaleddin Karatay'ı vazifelendirmiştir. Bütün bunlar bir yana, II. Keykubad'ın haricinde diğer iki kardeş dış güçler tarafından desteklenmiştir. Rükneddin Kılıç Arslan Moğollar'dan destek alırken, II. Keykavus da diğer beylik ve krallıklardan destek almıştır. Yaşanan kargaşalardan dolayı, Moğolların da etkisiyle, Anadolu Selçuklu Devleti'nde üçlü bir yönetim anlayışı oluşturulmuştur²³.

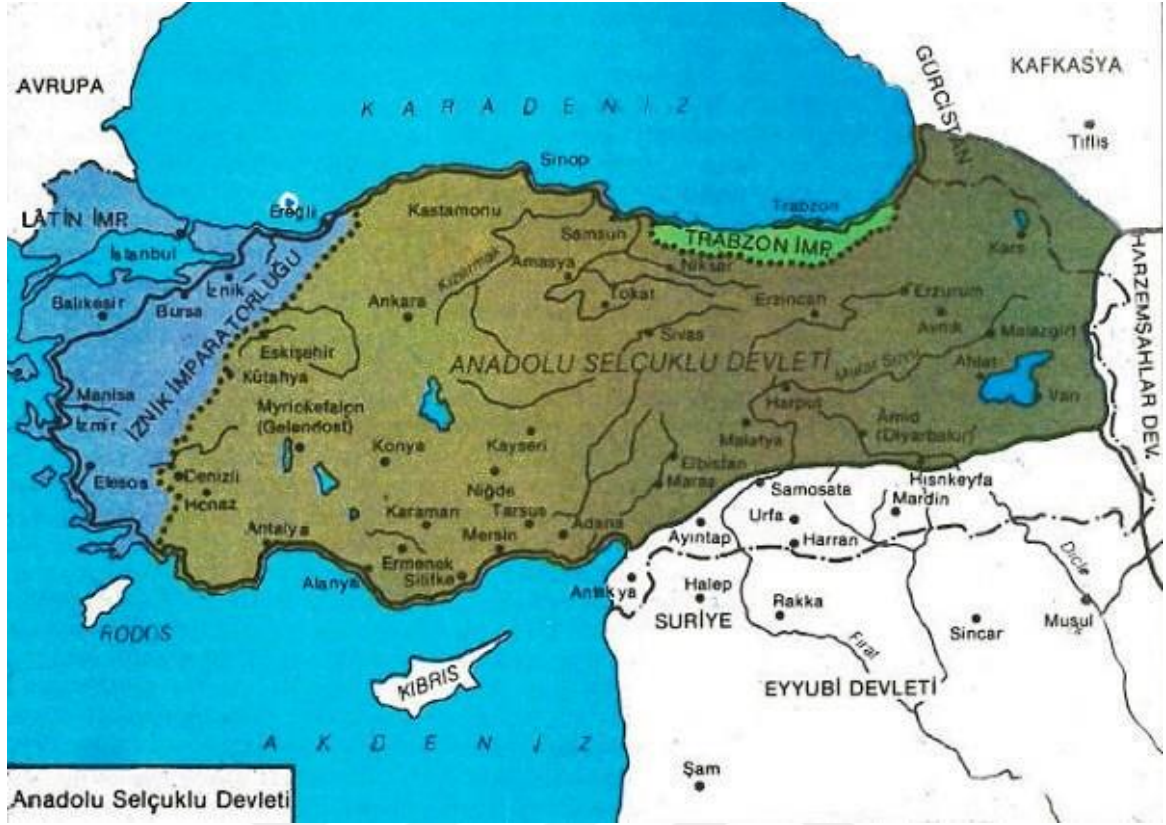
II. İzzeddin Keykavus Moğollara karşı cesurca bir duruş sergileyip mücadele etmiş ancak 1256 tarihli Sultan Hanı Savaşı'nda yeterli direnç gösteremeyip yenilmiştir. Özellikle bu yenilgi sonrasında tahta çıkan Anadolu Selçuklu sultanları Moğol yönetimleri tarafından belirlenmiştir²⁴. Bu sıralarda II. Alâeddin Keykubad ölmüş, Sultan II. İzzeddin ile mücadeleye giren Rükneddin Kılıç Arslan da yenilerek hapsedilmiştir²⁵. Bu tarihten sonra da Anadolu Selçukluları Moğollara yıllık vergi ödemeye başlamıştır.

1258-1259 yılları arasında II. İzzeddin Keykavus Moğol Hükümdarı Hülagü ile görüşerek onun desteğini almış ve Sahip Fahreddin Ali'yi hükümdar vekili olarak tayin etmiştir. Sonraki dönemlerde Moğolların desteğini alan bir diğer sultan da Rükneddin Kılıç Arslan'dır. Rükneddin Kılıç Arslan'ın saltanatı ele geçirmesinden sonra Anadolu Selçuklunun devlet ve toplum yapısı bozulmaya başlamıştır. 13. yüzyılın sonlarına doğru Anadolu'da, Selçuklu Devleti'nin etkisi büyük ölçüde azalmış ve siyasi anlamda Moğol kontrolündeki Selçuklu vezirleri ön planda yer almıştır. Nitekim 14. yüzyılın hemen başlarında, Selçuklu Devleti'nin Anadolu toprakları üzerindeki varlığı tümüyle sona ermiştir.

²³ Çev. Mürsel ÖZTÜRK, 2000: Sayfa 27

²⁴ Mehmet Suat BAL, 2005: Sayfa 240-241

²⁵ Çev. Mürsel ÖZTÜRK, 2000: Sayfa 30

Harita 1: Anadolu’da Moğol İstilasına Kadar Yer Alan Selçuklu Devleti(www.nkfu.com) Erişim Tarihi: 01.05.2018

2. GENEL MEDRESE MİMARİSİNİN GELİŞİMİ

2.1. Anadolu Dışında Medrese Mimarisinin Gelişimi

Orta Asya'da Horasan, Maverâünnehir ve Türkistan bölgesinde şekillenen orta avlulu konut mimarisinin plan tasarımı birçok mimari yapıya model olmuştur. Cami, kervansaray, medrese ve han gibi yapılar, konut mimarisinden esinlenerek bu yönde özgünlük kazanmıştır. Örneğin konut mimarisinin ana elemanları arasında gösterilen eyvan uygulaması, ilk olarak Karahanlı mimarlığında karşılaşılan bir gelişimdir. Aşkabat şehrinde bulunan Nisa Camii, iki yanında kare formlu hücrelerin yer aldığı kalın duvarlı bir eyvandan meydana gelmektedir. Karahanlılar özellikle eyvan unsurunu, Budist komplekslerinden etkilendikleri Ribat yapılarında da kullanmışlardır. Yine Gazneliler döneminde Ribat-ı Mahi Kervansarayı'nda da eyvan türü düzenlemeler görülmektedir.

Orta avlu ve eyvanın, mimarının ana öğeleri olarak uygulandığı en önemli yapı türlerinde biri de kuşkusuz medreselerdir. Medreselerdeki dört eyvanın kimi kaynaklarda dört mezhebi simgelediği belirtilmektedir. Bu düşünce bir örnek üzerinden somutlaştırılırsa, Mısır'daki Hicri 703 Miladi 1303 tarihli Nasıriye Medresesi plan gelişimi açısından, orta avlulu ve eyvanlı bir düzenleme üzerine inşa edilmiştir. Güney eyvanı Maliki, batı eyvanı Hanbeli, doğu eyvanı Hanefi, kuzey eyvanı ise Şafii mezhebinin hizmetine sunulmuştur²⁶.

Türk toplulukları içerisinde yerleşik yaşamı ilk benimseyen Uygur Türklerinin inanç esaslarını uyguladıkları Budist kompleksler, işlevsel açıdan medreseler ile benzer özellikler göstermektedir. Bu komplekslerde, dini bilimlerin yanı sıra tıp eğitimi de veriliyordu²⁷. Ayrıca mimari literatürde stupa olarak tanımlanan Uygur tapınaklarında kubbeye geçiş ögesi olarak kullanılan Türk üçgeni, Orta Çağ Türk Mimarisini; özellikle de dini mimariyi oldukça etkilemiştir²⁸.

Sistemli biçimde ilk olarak Büyük Selçuklu Devleti döneminde ortaya çıkan medreseler, Türklerin İslam dünyasında ve mimarisinde etkin olarak geniş çalışma sahası oluşturduğu alanlardan biridir. Aslında bu eğitim kurumları Horasan, Nişabur, Semerkant

²⁶ Aptullah KURAN, 1969: Sayfa 7

²⁷ H.B. KUNTER, 1939: Sayfa 117-118

²⁸ Oktay ASLANAPA, 1990: Sayfa 11

ve Maverünnehir şehirlerindeki Karmati manastırlarına bağlı eğitim alanlarının etkisini zayıflatmak için açılmıştır.

Orta Asya'da tarihi İpek Yolu üzerinde bulunan ve kültürel etkileşimin yaşandığı merkezlerde yoğunlaşan imar faaliyetleri bölgenin cazibesini artırmıştır. İslamiyet'i kabul eden Türk toplulukları siyasi, ekonomik ve eğitim açısından İslam'ın; bilhassa Doğu uygarlığının varlığını temsil ediyordu. Ortaçağ Türk-İslam kültür ve medeniyetinin şekil almaya başladığı Doğu Türkistan toprakları üzerinde, Göktürkler idaresinde yaşamakta olan Karahanlılar, 9. yüzyılın ikinci yarısına doğru Yağma, Çiğil ve Karluk topluluklarından oluşan bir devlet teşkilatı kurdular. Daha sonra Samanoğulları ile yapılan uzun mücadeleler sonucunda, Karahanlılar 10. yüzyılın son çeyreğinde Buhara şehrini alarak bu devlete son verdiler²⁹.

Karluk Türkleri, hakim oldukları bölgelerde modern sayılabilecek düzeyde birçok eğitim yapısı inşa etmişlerdir. Bunlar arasında 1066 tarihli Tamgaç İbrahim Han Medresesi çağın önemli bilim merkezlerinden biridir. Semerkant'ta inşa edilen kent ölçeğindeki bu külliye'nin merkezinde medrese ve etrafında dersane, kütüphane, mescit ve konaklama yerleri bulunmaktadır. Hatta kendi öğrencilerine burs imkanları da sağladığı kaynaklarda belirtilmektedir³⁰.

Aynı fikir ve yöntem doğrultusunda, birkaç farklı türde kurulan bu eğitim kurumları, ilk dönemlerde olduğu gibi sonraki yüzyıllarda da İslami ve Sosyal Bilimler alanında birçok araştırmacı yetiştirmiştir. Bunlarda, Karahanlılar döneminde yaşamış olan ve Hanefi fikhının önemli temsilcileri arasında gösterilen Muhammed es-Serahsi, İran'ın Türkmenistan sınırında yer alan ve tarihi İpek Yolu üzerinde bulunan Serahs kasabasında yetişmiştir³¹.

Yine bu coğrafya ekseninde ortaya çıkan Gazneliler Büyük Selçuklu Devletiyle yoğun siyasi çekişmelere girmiştir. Geleneklerinde İslam ve Hint kültürünü taşıyarak, tarihte bölgesel bir sentez oluşturmuşlardır. Gazneliler, en parlak dönemini 11.yüzyılın başlarında, Sultan Mahmut devrinde yaşamışlardır. Gazneliler ayrıca ahşap mimarisinin zengin süslemeli ilk örneklerini vermişlerdir³². Türk sivil mimarisinin erken ve bir o

²⁹ Ara ALTUN, 1988: Sayfa 8

³⁰ Ömer S. HUNKAN, 1988: 557

³¹ Yüksel SAYAN, 1988: Sayfa 542

³² Ara ALTUN, 1988: Sayfa 13

kadar da görkemli örneklerini inşa eden Gazneliler; aynı zamanda Ortaçağ medrese plan şemasının temelini oluşturan dört eyvan düzenlemesini Leşker-i Bazar Sarayının güney kasrı avlusunda uygulamışlardır³³.

Gazneliler, mezhepsel ayrılıkların etkisinde kalarak Şiiliğe karşı Sünniliği geliştirmek ve yönetim kadrosuna birey yetiştirmek üzere, ilk devlet medreselerini 11. yüzyıl başlarında, Sebük Tegin döneminde inşa etmişlerdir. Gazneliler himayesinde yaşamış olan hadis alîmi Beyhâkî'nin, Nişabur'da Beyhâkîyye ismiyle bir medrese inşa ettirdiği kaynaklardan bilinmektedir^{34,35}. Buna ek olarak Saidiye, Ebu Saâd el Astrabadi ve Ebu Ishak el İsferaini, kaynaklarda belirtilen diğer medreselerdir. Fakat ismi belirtilen bu medreselerin plan tiplerini ve mimari özelliklerini gösteren herhangi bir kaynak bulunamamıştır³⁶. Karahanlı ve Gazneliler ile yoğun siyasi mücadelelere giren Samanilerin medrese mimarisi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

11. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, geniş bir coğrafyada çok uluslu ve otoriter bir yönetim oluşturan Büyük Selçuklular, Anadolu'nun belli bir kısmı ve Ortadoğu'nun büyük bir bölümüne hakim durumdaydılar³⁷. Büyük Selçuklular, inanç, gelenek ve yaşam tarzlarının yayıldığı bu büyük kara parçasında, dirençli bir ulus bilinci yerleştirmek için siyasi, kültürel ve ekonomik anlamda bir takım çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Sultan Alparslan'ın oğlu Melikşah'ın vezirlerinden olan Nizâmülmülk, bu dönemde devlet teşkilatı konumuna gelen medreseleri, genişletme çabaları içinde bulunmuştur. Tuğrul Bey döneminde 1046 yılında Nişabur'da kurulan medrese, hem ilk Selçuklu medresesi, hem de Nizamiye Medrese düzeninin ilk örneğidir³⁸.

Nizamiye medreseleri dönemin mezhepsel çatışmalarını ortadan kaldıracak birlikteliği sağlamak ve devlet adamları yetiştirmek üzere inşa edilmiştir. Bu medreselerde ağırlıklı olarak din, dil ve hukuk derslerinin yanı sıra tıp, riyaziye, heyet; yani matematik ve astronomi dersleri de okutuluyordu³⁹. Nizamiye halkasının en önemli yapısı olan Bağdat Nizamiyesi de 1066 yılında kurulmuştur. Bunun yanı sıra Vezir

³³ A.g.e, Sayfa 15

³⁴ Oktay ASLANAPA, 1990: Sayfa 89

³⁵ Mustafa CEZAR, 1977: Sayfa 299

³⁶ Oktay ASLANAPA, 1990: Sayfa 89

³⁷ Mustafa CEZAR, 1977: Sayfa 281

³⁸ Oktay ASLANAPA, 1990: Sayfa 88

³⁹ Aptullah KURAN, 1969: Sayfa 6

Nizâmülmülk, yapıyı fıkıh alimi Ebu İshak Şirazi adına inşa ettirmiştir⁴⁰. Büyük Selçuklu Devletinin bu amaçta inşa ettirdiği ve Nizamiye ekolünün diğer önemli örnekleri arasında gösterilen Hargirt ve Rey medreseleri, en somut plan şeması bilgileri ile hem sonraki yüzyıllarda hem de günümüzde yapılan medrese çalışmalarına temel kaynak oluşturmaktadır.

Horasan'da yer alan Hargird Medresesi kare avluya sahip dört eyvanlı bir yapıdır ve günümüze yalnızca kible eyvanı gelebilmiştir. 1937 yılında, Rey'de ortaya çıkarılan dört eyvanlı medresenin mihrap kısmı ve parçalı duvar kalıntıları, yapının planı hakkında çeşitli bilgiler vermektedir⁴¹. Kısa açıklamalar ile tanımlanmaya çalışılan bu örneklerin haricinde Basra, Musul, İsfahan, Merv, Herat, Tus, Belh gibi yerlerde de Nizamiye Medrese ekolünün mevcut olduğu bilinmektedir⁴².

Suriye, Irak, İran gibi Arap kültürünün etkili olduğu bölgelerde ortaya çıkan Atabeylikler, yerinden yönetim; yani özerkliğe sahip yapılarıyla Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlıydılar. Büyük Selçuklu Atabeyliklerinin, daha çok dini mimarideki çalışmaları dikkat çekicidir. Özellikle Şam Atabeyi Nureddin Zengi'nin mimariye kazandırdığı en önemli yenilik medreseler üzerinde yoğunlaşmaktadır⁴³. Suriye'deki medreseler, gerek bir kurum gerekse mimari bir varlık olarak Zengi döneminde değer kazanmıştır⁴⁴.

Halep şehrini Haçlı saldırılarına karşı uzun yıllar cesurca müdafaa eden Mardin Artuklu Atabeyi Necmeddin İlgazi bin Artuk, 1122 tarihinde Halep'te Ziyaciye ismiyle ilk medreseyi inşa ettirmiştir. Şam yakınındaki Bosra'da Şam Atabeyi Ebu Mansur Gümüştekin tarafından 1136 yılında Hanefi mezhebi için inşa edilen medrese, kare planlı ve avlusunun üzeri kapalıdır. Bosra Gümüştekin Medresesi ismiyle de bilinen yapı, kubbe kasnağının, boyutu ve şekli bakımından Tokat'taki Yağıbasan medreseleriyle ilişkilendirilmektedir⁴⁵.

Nureddin Zengi dönemindeyse, Hanefi ve Şafii mezhebi için birçok medrese inşa edilmiştir. Örneğin Hanefiler için Büyük ve Küçük Nuriye Medreseleri; Şafiiler için

⁴⁰ A.g.e, Sayfa 6

⁴¹ Oktay ASLANAPA, 1990: Sayfa 90-91

⁴² Aptullah KURAN, 1969: Sayfa 6

⁴³ Oktay ASLANAPA, 1990: Sayfa 91

⁴⁴ Mustafa CEZAR, 1977: Sayfa 408

⁴⁵ A.g.e, Sayfa 409

Salahiye, Ustruniye, İmadiye, Adiliye ve Kellase Medreseleri inşa edilmiştir⁴⁶. Halep Atabeyi Nureddin Zengi, Hicri 567 Miladi 1172 tarihli Nuriye Medresesini, Hanefi mezhebi için inşa ettirmiştir; hatta giriş kısmının sol yanında, Nureddin Zengi'nin kubbeyle örtülü türbesi yer almaktadır. Külliye boyutunda inşa edilen medreseden günümüze, üç kemerli girişi bulunan cami ve kuzey duvarının bir kısmı gelebilmiştir⁴⁷. Mimari oran, geometrik süslemeler, Zengi mimarisinin Türk-İslam mimarisi bünyesinde özgün bir akım oluşturmasını sağlamıştır⁴⁸.

Bugünkü İran İslam Cumhuriyeti'nin yedinci eyaletini teşkil eden Fars Bölgesi, Salgurlular'ın kurulduğu yer olarak bilinmektedir. Salgurluların etkili atabeylerinden olan Ebu Bekr'in emriyle, vezirlerin imar faaliyetlerinde bulunduğu bilinmektedir. Bu inşa sürecinde darülhadis ve darüşşifa yapıları da yer almaktadır⁴⁹.

12. yüzyılın ikinci yarısından sonra, Yakın Doğu topraklarında; özellikle de Mısır'da Şii Fatımi Devletine son veren Eyyubiler, burada Türk Sanatı ve Mimarisinin temelini oluşturmuşlardır. Mısır merkezli uygulanan imar faaliyetlerinin en önemli tarafı, Suriye-Zengi mimari ekolünün bu coğrafyaya taşınmış olması olarak düşünülebilir. Özellikle cami, türbe ve medrese yapılarının ağırlık kazandığını görülmektedir. Bu yapılar arasında 1225 tarihli Kâmiliye Medresesi'nin bugün kuzey eyvanı günümüze gelebilmiştir; güneydoğu eyvanı yerine de, Hasan Kethüda 1752 yılında küçük bir cami yaptırmıştır⁵⁰.

13. yüzyılın ikinci yarısından sonra, asker kökenli meliklerin komutan olarak yönettiği Mısır'da Türk Memlûkleri dönemi başladı. Özellikle cami ve medrese mimarisinin anıtsallık kazandığı bu dönemde, Türk Memlûkleri devrinin en önemli yapısı Sultan Hasan Külliyesi inşa edilmiştir. Külliye bünyesinde bulunan medrese geniş bir avlu çevresinde dört eyvanlı olarak inşa edilmiştir. Eyvanlar arasında dört mezhebe tahsis edilen odalar yer almaktadır⁵¹.

⁴⁶ A.g.e, Sayfa 412

⁴⁷ Oktay ASLANAPA, 1990: Sayfa 90-91

⁴⁸ A.g.e, Sayfa 91

⁴⁹ Erdoğan MERÇİL, 1975: Sayfa 1

⁵⁰ Oktay ASLANAPA, 1990: Sayfa 117

⁵¹ A.g.e, Sayfa 123

2.2. Anadolu’da Erken Türk Beylikleri ve Selçuklularda Medrese Mimarisi

Orta Çağ Anadolu Türk Mimarisinde medreseler, avlusunun üzeri açık ve avlusunun üzeri kapalı olarak değerlendirilmektedir. Medreseler, bünyesinde avlu, eyvan, kışlık dersane, talebe hücreleri, mescit, türbe, şadırvan, minare, çeşme gibi unsurlar bulundurmaktadır. Ayrıca medreseler avlu, eyvan, kat sayısı ve revak düzenine göre sınıflandırılmaktadır. Fakat avlusunun üzeri açık ya da avlusunun üzeri kapalı olarak gruplandırılmaktadır. Örneğin avlusunun üzeri açık medreseler, avlunun geniş tutulması sebebiyle, genellikle kareye yakın dikdörtgen biçimde ele alınmıştır. Avlusunun üzeri kapalı medreseler ise, mekânın kubbe altında toplanabilmesi ya da strüktürel gelişimin bozulmaması açısından kare ya da kareye yakın bir biçimde düzenlenmiştir.

Avlusunun üzeri açık medrese örneklerinden farklı olarak kapalı medreseler, büyük bir kubbeyle örtülüdür. Bu yapı türleri, kimi zaman tepesinde bir aydınlık feneri bulunan, yüksekçe örülmüş beden duvarlarıyla geniş bir mekân görünümü kazanan eğitim yapılarıdır. Genellikle iki sıra pencere dizisine sahip bu yapıların talebe hücreleri beşik tonozla ya da kubbeyle örtülüdür. Aslında bu mimari gelenek, üzeri açık avlulu medreselerde de görülen benzer bir uygulamadır. Avlu ortasındaki düzenlemeye bakıldığında ise, genellikle avlusunun üzeri kapalı medreselerin orta yerinde bir havuz; avlusunun üzeri açık medreselerin avlu ortasında ise bir şadırvan yer almaktadır.

Medrese mimarisinde eyvan unsuru önemli bir yere sahiptir. Orta Asya Türk konut mimarisindeki avlu gelişiminin bir parçası olarak, farklı Türk toplulukları tarafından da benimsenen bu kurulum, eyvan sayısının değişebildiği birçok medrese örneğinde ortaya çıkmaktadır.

Ortaçağ Anadolu Türk medreselerinde giriş eyvanı olarak nitelendirilen mimari öge, genellikle diğer eyvanlardan daha küçük ve dar olarak inşa edilmiştir. Ana eyvan, her iki plan tipinde de karşılaşılan bir mimari öğedir. Çoğu zaman yazlık dersane olarak kullanılan bu mekânın, aynı zamanda mescit olarak kullanıldığı bilinmektedir. Ayrıca, eyvanın kible yönünde bir mihrab nişinin olduğu örneklerde oldukça fazladır.

Bu dönem medreselerinde türbe birimi de yer almaktadır. Türbelerde genellikle baninin sandukası bulunmaktadır; ancak kimi örneklerde baninin yakınlarına ait sandukalar da yer almaktadır. Medreselerde, giriş eyvanı yanı veya ana eyvan yanındaki kapalı birimler türbe olarak düzenlenebileceği gibi, eyvanlardan birinin kapatılmasıyla da

türbe birimi oluşturulabilmektedir. Bazı medrese örneklerinde de türbe yapıları medreseyle bağlantılı olarak ele alınmaktadır.

Ortaçağ Anadolu-Türk medreselerinde; özellikle de Anadolu Selçukluları döneminde kışlık dersane birimleri ayrı bir öge olarak düzenlenmiştir. Genellikle ana eyvanın iki yanında yer alan bu birimlerin ayrı bir giriş açıklıkları bulunmaktadır. Ana eyvanın iki yanında bulunan bu birimlerden biri mescit ya da türbe olarak düzenlenmektedir. Bu alanlarda örtü sistemi olarak çoğunlukla tonoz örtü ve kubbe uygulamasının tercih edildiği görülmektedir.

Doğu ve batı yönünde yer alan ve kuzey-güney doğrultulu sıralanan talebe hücreleri revaklı sütunlarla çevrilidir. Giriş eyvanının iki yanında yer alan birimler ise genellikle medrese görevlileri; yani müderris ve muîdler için inşa edilmiştir.

Öğrenci hücreleri genellikle kare ya da kareye ye yakın dikdörtgen şekilde düzenlenmiştir. Bu hücrelerin pencere açıklıkları mazgallı biçimde düzenlenmiştir. Mescit birimi genellikle ana eyvan üzerinde bulunmaktadır. Bu tip düzenlemelerde ana eyvanın güney yönde bir de mihrap nişi bulunmaktadır. Mescit birimleri kimi zaman da medreseden bağımsız olarak minareli biçimde inşa edilebilir. Şadırvan ya da havuzlar medrese tipolojisine göre farklı biçimlerde düzenlenebilmektedir. Örneğin kapalı avlulu medreselerin orta yerinde bir havuz; açık avlulu medreselerin avlu ortasındaysa bir şadırvan uygulaması yer almaktadır.

Konu kapsamında incelenen ve Erken Türk Beyliklerinden biri olan Danişmendliler 11. yüzyıl sonu ve 12. yüzyıl boyunca Sivas, Tokat ve Kayseri ekseninde hüküm sürmüşlerdir⁵². Anadolu beylikleriyle varlık mücadelesi içine giren Danişmendliler Anadolu'da ilk medrese örneklerini vermişlerdir. Danişmendli medreseleri, medrese tipolojisi içerisinde kare planlı, avlulu, iki eyvanlı ve kubbeli formda düzenlenmiştir. Bunlardan 1157 tarihinde Meliki Nizamettin Yağıbasan tarafından inşa ettirilen Tokat Yağıbasan Medresesi, Anadolu'daki avlusunun üzeri kapalı medreselerin ilk örneğidir⁵³. Kare planlı avlunun kuzey ve doğusunda iki eyvan yer almaktadır. Nizamettin Yağıbasan'ın inşa ettirdiği bir diğer yapı ise, 12. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Niksar'daki Yağıbasan Medresesidir. Tamamen moloz taştan inşa

⁵² Oktay ASLANAPA, 1991: Sayfa 1

⁵³ Aptullah KURAN, 1969: Sayfa 16

edilen yapı, iki eyvanlı olup bir önceki yapıya göre daha muntazam ve simetrik olarak inşa edilmiştir⁵⁴.

Güney Doğu Anadolu coğrafyasında hüküm sürmüş olan Artuklular bölgeye, bütün olarak 12. yüzyılda hakim olmuştur⁵⁵. Genel bir ifadeyle Kuzey Suriye ve Anadolu'nun bağlantısında etkin bir rol oynamışlardır⁵⁶.

Artuklular Ortaçağ Türk mimarisinde, Anadolu ve Mezopotamya pergelinde yayılma göstermişlerdir. Artuklular farklı bölgelerin mimari kültürlerini de kapsayarak, bir mimari sentez oluşturmuşlardır. Sivil ve dini mimari açısından Anadolu Türk mimarisi ve İslam mimarisine köprüler, saraylar, hamamlar, camiler ve medreseler gibi birçok önemli eserler kazandıran Artuklular, Anadolu'daki mimari gelişimin öncü beyliklerinden biri olmuştur.

Suriye yoluyla gelen formlardan şekillenerek, farklı türde eserler inşa eden Artuklular, Anadolu'da açık avlulu medreselerin ilk örneklerini vermişlerdir. Bu örneklerin ilki Mardin Hatuniye Medresesidir. Taç kapı üzerinde yer alan kitabesine göre, yapının imarına oğlu İlgazi zamanında başlandığı ve buradan çıkan tarihe göre de, 1176-1184 yılları arasında inşa edildiği düşünülmektedir⁵⁷. Dikdörtgen planlı yapının kesme taştan inşa edildiği, iki katlı, iki eyvanlı ve revaklı avlulu olduğu düşünülmektedir⁵⁸. Bugün müze olarak kullanılan 1198 tarihli Diyarbakır Zinciriye Medresesi ise kare planlı, tek katlı, avlusunun üzeri açık, iki eyvanlı bir yapıdır.

Artuklu medreselerinin yapı malzemesi, dayanıklılığı ile bilinen bazalt taşıdır. Üst örtü olarak daha çok sivri, çapraz ve beşik tonoz tercih edilmiştir. Bu medreselerin saçaklık kısmıyla son bulan revaklı avlu düzenlemeleri, yapılara farklı bir görünüm kazandırmıştır. Ayrıca kemer açıklıklarında görülen iki renkli taş düzenlemeleri, Zengi mimarisinden etkiler taşımaktadır⁵⁹. Artuklu medreseleri özellikle 13. Yüzyılın ikinci yarısından sonra inşa edilmiş olan Anadolu Selçuklu medreselerini etkilemiştir.

⁵⁴ A.g.e, Sayfa 18

⁵⁵ Osman TURAN, 1993: Sayfa 150

⁵⁶ Ara ALTUN, 1988: Sayfa 3

⁵⁷ Aptullah KURAN, 1969: Sayfa 11

⁵⁸ Ara ALTUN, 1988: Sayfa 115

⁵⁹ Oktay ASLANAPA, 1990: Sayfa 222

Saltuklular 11. yüzyıl sonu ve 13. yüzyıl başına kadar Erzurum merkez olmak üzere bugünkü Kars ve Ardahan şehirlerini kapsayan alanda hüküm sürmüşlerdir. Cami, kervansaray, türbe, hamam gibi birçok türde eserler inşa eden Saltukluların medrese mimarisi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Mengücekoğulları, diğer Anadolu hanedanlıklar gibi, yönetim merkezi Erzincan olarak, Sivas ve civarında kurulan Anadolu beyliğidir⁶⁰. Hanedanlığın dini mimariye verdiği değeri, Anadolu'ya temsil oluşturacak şekilde gösteren en önemli yapı Divriği Külliyesi'dir. UNESCO'nun Dünya Mirası listesindeki yapının bünyesinde, konu kapsamında yer alan Divriği Melike Turan Darüşşifası da bulunmaktadır. Yapı Mengücekli Fahrettin Behramşah'ın kızı Prenses Melike Turan tarafından 1228-1229 yılları arasında yaptırılmıştır⁶¹. Avlusunun üzeri kapalı olan şifahane, dikdörtgen planlı, iki katlı, üç ya da dört eyvanlı biçimde kesme taştan inşa edilmiştir⁶². Eyvan düzeni hakkında bazı Sanat Tarihçileri, tonozla örtülü dört eyvan ifadesini kullanmıştır⁶³.

Anadolu Selçuklularında tıp medreselerinin, genellikle sultanların idaresinde inşa edildiği, yapıların vakfiyelerinden öğrenilmektedir. Kayseri'deki Çifte Medrese, Sivas'taki Keykavus Şifahanesi ve Konya'da 13. Yüzyılın ilk yarısında inşa edildiği düşünülen ve günümüze ulaşmayan Alâeddin Darüşşifası, sultanların banisi olduğu örneklerdir. Fakat teoriğe yönelik ilim medreselerindeyse daha çok vezir ve devlet adamlarının ön plana çıktığını görülmektedir. Atabey Bedrettin Muslih'in yaptırdığı darü'lhadis yapısı olan Konya Sırçalı Medrese, Vezir Şemseddin Altun-Aba'nın yaptırdığı fıkıh medresesi, konuya temas eden yapılar olarak gösterilebilir.

Anadolu Selçuklu mimarisinde inşa edilen en erken tarihli medrese yapısının Kayseri'deki Hoca Hasan Medresesi olduğu anlaşılmaktadır. Yapının Selçuklu sülüsü ile yazılmış üç satırlık Arapça kitabesinde Hicri 589 Miladi 1193 tarihi yazılıdır. Bazı kaynaklara göre Konya'da inşa edilen Şemseddin Altun-Aba Medresesi, Anadolu Selçuklu mimarisinin en erken tarihli medreselerinden biridir. Medresenin Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nde bulunan 4 numaralı defterin 34. sahifesinde Hicri 598 yılında düzenlenmiş olan Arapça kitabesine göre, II. Kılıçarslan'ın oğlu Süleyman Şah döneminde medresenin inşasına başlandığı ifade edilmektedir. Bu duruma göre

⁶⁰ Necdet SAKAOĞLU, 2005: Sayfa 45

⁶¹ Der. Yılmaz ÖNGE, İbrahim ATEŞ, Sadi BAYRAM, 1978: Sayfa 58

⁶² Metin SÖZEN, 1972: Sayfa 8

⁶³ Bkz. Oktay ASLANAPA, 1990: Sayfa 156

medresenin Süleyman Şahın tahta çıktığı 1196 tarihinden önce inşa edildiği anlaşılmaktadır⁶⁴.

Anadolu Selçuklu sultanı I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in banisi olduğu ve medrese ile şifahanenin birlikte ele alındığı, 1205 tarihli Kayseri Çifte Medrese ise Anadolu Selçuklularından günümüze iyi durumda gelen ilk medrese örneğidir⁶⁵. Kesme taştan inşa edilen bu yapılar, kareye yakın dikdörtgen, avluların üzerleri açık, tek katlı ve dört eyvanlı biçimde düzenlenmiştir. Çifte Medrese, eski kaynaklarda Gıyasiye ve Şifaiye ismi ile nitelendirilmektedir.⁶⁶.

Bugün Isparta ili sınırları içerisinde yer alan Atabey Ertokuş Medresesi, I. Alâeddin Keykubad'ın emirlerinden olan Mübarizüddin Atabey Ertokuş tarafından 1224 yılında inşa ettirilmiştir⁶⁷. Yapı avlusunun üzeri kapalı örnekler arasında yer almaktadır. Kare planlı avlunun doğu ve batısında öğrenci hücreleri bulunmaktadır. Ana eyvan yazlık dersane ve mescit işlevi görmektedir.

Yüzyılın ikinci yarısından sonra Anadolu Selçukluları, mimari ve sanatsal gelişimi gösteren medreseler inşa etmişlerdir. Üstelik her iki plan şemasında da anıtsal örnekler ortaya koymuşlardır. Yüzyılın bu yarısından sonra inşa edilen yapılardaki ortaya çıkan gelişim, revaklı-avluda, ana eyvanda, taçkapı ve taçkapı üzerindeki süslemelerde belirgin olarak görülmektedir.

1251 tarihli Konya Karatay Medresesi, 1265 tarihli Konya İnce Minareli Medrese, 1271 tarihli Sivas Gök Medrese, bu yapılardan birkaçıdır.⁶⁸.

Medrese plan gelişimi olarak Anadolu Selçuklu medreseleri, Orta Asya konut mimarisinde karşılaşılan, avlulu eyvan düzeninin devamı niteliğindedir. Bu uygulama Anadolu Selçuklularının çağdaşı olan diğer Anadolu Türk Beylikleri medreselerinde de görülmektedir.

Anadolu Selçuklu medreselerinde eyvan sayısı değişebilmektedir. Eyvanlar çoğu zaman tonoz örtülüdür; fakat kubbeye örtülü örnekleri de görmek mümkündür. İki

⁶⁴ İbrahim H. KONYALI, 1964: Sayfa 821-822

⁶⁵ Oktay ASLANAPA, 1990: Sayfa 2

⁶⁶ Çev. Ahmed Akif TÜTENK, 1954: Sayfa 68

⁶⁷ Oktay ASLANAPA, 1990: Sayfa 42

⁶⁸ Oktay ASLANAPA, 1990: Sayfa 209, 211, 235

eyvanlı medrese örneklerinde bir ana eyvan ve bir de giriş eyvanı yer almaktadır. Diğer yönlerdeyse talebe hücreleri bulunmaktadır. Tipolojik olarak tek ya da iki kat olarak inşa edilebilen talebe hücreleri eyvanların iki yanında alt ve üst kat olarak; düzenlenmektedir.

Anadolu Selçuklu mimarisinde taçkapılar, taş süslemelerin yoğun olarak görüldüğü yerlerdir. Taçkapılar dışa taşkın biçimde ve medresenin beden duvarlarından yüksekçe inşa edildiği mimari unsurlardır. Zeminden saçaklık kısmına kadar uzanan geometrik, bitkisel, figürlü ve yazılı süslemeler dikkat çekicidir. Panolar halinde, taç kapının iki yanında geometrik, bitkisel formlu kompozisyonlar, taçkapı süslemelerinin başlıca süsleme öğeleridir.

1217 tarihli Sivas İzzeddin Keykavus Şifahane taçkapısı dışa taşkın görünümüyle, medreseye anıtsal bir boyut kazandırmıştır. Mimari bir değer oluşturan Konya'daki İnce Minareli Medrese ise, bordürlü süslemeleri ve düğümlü motifleri ile Ortaçağ Mimarisinde akla gelen ilk yapılar arasında yer almaktadır.

Selçuki sülüs, kufi ya da nesih olarak sıkça karşılaşılan medrese kitabelerinde, ilim, fikir, edeb, tevazu, cömertlik, tefekkür ve tenbih gibi ahlaki, akli özelliklerin önemi ve sorumluluğu anlatılır. Hiç şüphesiz bu tür yapıların fiziksel görünümüne ve hizmet ettiği amaca yönelik biçimde kullanılan söylemler ayet ve hadisler ile etkili kılınmıştır. Anadolu Selçuklu anıtları kitabelerinde, geleneğin devamı olarak karşılaşılan bir takım işaret, şekil, ve semboller, motifsel görünümünün dışında, belge ya da mühür vasfı da taşımaktadırlar⁶⁹.

Kimi zaman portal çevresinde, üç yönde uzanan düz silmeler ya da kûfi yazılı kitabeler, ayetler taçkapıyı çevrelemektedir. Üst kısımda bazen iki yanda bazen de yanda ve bir üstte olmak üzere üç kabara yer alır. Sarkıtlı mukarnaslı süslemeler ve girişin iki yanında yer alan mihrabiyelikler taç kapıların vazgeçilmez bezemeleridir. Giriş kemeri dediğimiz kısım çoğu zaman Zengi mimarisinden esinlenen iki renkli taş işçiliğinde düzenlenmektedir.

Anadolu Selçuklu medrese örneklerinde süslemeler taş ve çini olmak üzere iki temel özellikte sistematize edilmiştir. Taş süslemelerin en yoğun olduğu yerler taç kapılardır. 13. Yüzyılın ikinci yarısından sonra taş süslemeler kimi yapıların taçkapı

⁶⁹ Haz. Feyzi HALICI, 1984: Sayfa 16

cephesinde bütünlük oluşturacak şekilde düzenlenmiştir. Bu konuya ilişkin olarak, Sivas Gök Medrese ve Sivas Çifte Minareli Medrese, belirgin örnekler arasında gösterilebilir.

Anadolu'ya Selçuklu Mimarisi ile girmiş olan çini sanatı⁷⁰ çeşitli tekniklerle gelişimini sonraki dönemlerde de sürdürmüştür. Anadolu Selçuklu medreselerinde çini süslemeler, eyvanlarda, pencere alınlıklarında, kubbe içi, kubbe kasnağı, geçiş öğeleri ve minare gövdelerinde karşımıza çıkan zengin çini süslemelerdir. Kubbe içlerinde zikzaklı sırlı süslemeler, firuze zemine sekiz kollu birbiri ardına devam eden süslemeler, eyvan alınlığını ya da kubbe kasnağını dolanan kufi yazılı ayetler, Anadolu Selçuklu medreselerinde karşılaşılan belli başlı örneklerdir.

Figürlü süslemelerin de görüldüğü medreselerde, insan, hayvan yüzü, doğayı ve gökyüzü cisimlerini simgeleyen öğeler kullanılmıştır. Özellikle yüzyılın ikinci yarısından sonra taçkapı yüzeylerinde yüksek kabartma olarak kompozisyonlar halinde verilmiştir. Yazılı süslemelerde, taçkapı üzerinde kitabelerde, taçkapı nişinin boydan boya çevresinde, türbe cephesi üzerinde görülmektedir.

2.3. Medreselerde Eğitim

Herhangi bir ihtiyaçtan doğan üretim değeri gibi, medreseler de bir yönüyle, Müslümanlığı kabul eden halkların İslam inanç esaslarının gerekliliği neticesinde ortaya çıkmıştır. Medrese ifadesi muhtemelen ders anlamına gelen Arapça “Derase” söyleminden gelmektedir. Peygamber hadislerinin yorumlanması ve uygulamaya konulacak öğretilerin halka tebliği; bunun yanı sıra bilgin kimselerin tayin edilmesinin istenmesi, medrese fikrini daha da sistemli hale getirmiştir⁷¹.

Ortaçağ Türk medreselerinin işleyişi hakkındaki temel kaynaklar, günümüze ulaşan vakfiyelerdir. Geleneksel olarak medreseler imarından sonra törenle açılır. Törene dönemin halifesi, veziri, kadısı, şairleri de katılır; örneğin Bağdat Mustansırıyye Medresesinin eğitime açılma esnasında, halife, devlet erkânı ve halkın huzurunda müderris, fukuha ve muidlere hil'at; yani değerli bir kaftan vermiştir. Medreselerde bir müderris ve iki ya da daha fazla muid yer almaktadır. Bunun yanı sıra fakih; yani fıkıh alimi, muhaddis, müstemi; yani dinleyici gibi kimseler de bulunabilmektedir. Medreselerin öncelikli amacı muhakeme yeteneği olan kimseler; yani fıkıh adamı

⁷⁰ Gönül ÖNEY, 1992, Sayfa 93

⁷¹ Ahmet ERTUĞ, 1991: Sayfa 102

yetiřtirmektedir⁷². Bu yüzden İşlami ilimler ve fıkıh usulünün iyi öğrenilebilmesi için hazırlık aşamasında dilbilgisi ve belagat eēitmeni kimseler medrese kadrosunda bulundurulmuştur.  rneēin Baēdat Nizamiye Medresesinin 1066 tarihli vakıf senedinde, dilbilgisi ve s zl kbilimci bilginlerin varlıēına rastlanmaktadır⁷³.

Meml k medreselerinde öğrencilere yardım eden müfid, kayıtlar ile ilgilenen zabit 'l-esma, yoklamaları takip eden katib 'l-gaybe, yaşamda az rastlanılan esrarengiz konuları öğüt maksatlı anlatan kari 'l-kerasi gibi görevliler de yer almaktadır⁷⁴. Mısır'da bazı 14. yüzyıl medreselerinde nahiv ilmi; yani dilbilgisi eēitimi veren hocalar⁷⁵, nasih, verrak, musahhih, muarrid gibi yazı ya da yazı malzemesi tedariki ile ilgilenen görevliler bulunmaktadır⁷⁶. Hatta oryantalist Makdisi, 1990 tarihli bir eserinde İşpanyalı bir bilginin Cairo'daki Amr İbn As Camiine belagat eēitimi için atandıēını ifade etmektedir⁷⁷. Endülüs Emevileri döneminde beşeri ve dini ilimler medrese yerine camilerde öğretilmiş; hatta dersler arasında nahiv ve sözlük bilgisi çalışmaları da sıklıkla verilmiřtir⁷⁸.

Medreselerde  ğrenci sayısı ortalama 20-40 arasında deēiřmektedir⁷⁹.  alışmalar ortalama üç ya da beş aşama sonunda tamamlanmaktadır. Her periyodun formatı ve i eriēi farklı olsa da, fıkıh, akaid, tefsir, kelim, hadis gibi dersler ana ders niteliēinde olup, talebelerin her aşamada karşılaşmakta olduēu derslerdir. Aslında bu ana dersler bir yandan da medrese eēitiminin temeli olarak deēerlendirilmiřtir.

Medreseler okutulan konulara göre darül-hadis, fıkıh ve tıp medresesi şeklinde sınıflandırılmıştır. Bu üç unsurdan işlevsel, mimari olarak farklı; fakat kuruluş açısından aynı olan; yani bilinçli bir toplum olarak yaşamak maksadı ile kurulan darül-kurra ya da darül-ilim yapıları Orta aē İşlam dünyasında araştırma kurumları ya da kütüphaneler olarak bilinmektedir⁸⁰. Bu yapılarda öncelikli amaç kur'an eēitimi vermektir. Sırasıyla kur'anın anlaşılması, yorumlanması ve yakın çevredeki kimselere kutsal mesajın aktarılması düşünülmüştür. İlk olarak 10. yüzyılda Musul'da kurulduēu bilinen darül-ilimler, Mısır, Suriye ve Afganistan coērafyasında da görülmektedir. Hatta bu yerlerde

⁷² Ahmed HiCAZi, 1978: Sayfa 42

⁷³ George MAKDiSi, 1990: Sayfa 53

⁷⁴ Nebi BOZKURT, 2003: Sayfa 326

⁷⁵ Ahmed HiCAZi, 1978: Sayfa 43

⁷⁶ Nebi BOZKURT, 2003: Sayfa 326

⁷⁷ George MAKDISI, 1990: Sayfa 54

⁷⁸ George MAKDiSi, 1990: Sayfa 61

⁷⁹ Aptullah KURAN, 1969: Sayfa 3

⁸⁰ İsmail E. ERÜNSAL, 1993: Sayfa 539

kurulan darül-ilimlerde mezhep bozgunculuğuna karşı toplanan binlerce kitap mevcuttur⁸¹.

Darül-hadis medreselerinde peygamberin söylediği sözler ve kendisinin, sahabesinin yaptığı çalışmalar ders olarak okutulmuştur. Fıkıh medreselerinde genellikle bir mezhebe bağlı usul ve fûruatlar incelenmektedir⁸². Bu türden medreselerde ağırlıklı olarak, İslam Hukuku, Devlet İdaresi ve Şer'i Hükümler okutulmaktadır. Tıp medreseleri ise uygulamalı çalışmaların yapıldığı, günümüzün laboratuvar merkezleri konumunda bulunmaktadır. Ayrıca tıp medreseleri kendi bünyesinde darüşşifa birimlerini de barındırmaktadır.

Genel kabul görmüş bir ifadeyle, medreseden mezun olan öğrencinin aldığı diplomaya icazet denilmiştir⁸³. Medreseler zamanla türlerine göre farklı ilim kollarına; örneğin İslam ilimler; fıkıh-akaid-kelam-tefsir-hadis, pozitif bilimler; matematik-tıp-geometri ve uzay bilimleri; astronomi gibi alanlara ayrılmıştır. Uygarlıklar ürettikleri düşüncelerini, imar ettikleri birimlerle ve bir takım doğaüstü ifadelerle şekillendirmişlerdir. Bu şekillendirme çoğu zaman, oluşturulan devlet teşkilatlarının uygulamalarına kadar uzanmıştır, işte Anadolu Selçuklu medreseleri bu türden bir düşüncenin ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

⁸¹A.g.madde, Sayfa 540

⁸² Nebi Bozkurt, 2003: Sayfa326

⁸³ Aptullah KURAN, 1969: Sayfa 4

3.GÜNÜMÜZE ULAŞAN ANADOLU SELÇUKLU MEDRESELERİ/ŞİFAHANELERİ (1243 YILINA KADAR)

3.1. Kayseri Çifte Medrese

Yapının Yeri: Mimar Sinan Parkı Mevkii, Kayseri/Merkez

Yapının Tarihi: Yapının inşa kitabesi vardır. Yapı Hicri 602 Miladi 1205/06 yıllarında inşa edilmiştir. Kitabe üzerindeki tarihe bakıldığında, yapının Anadolu’da inşa edilmiş en erken tarihli şifahane ve tıp medresesi olduğu anlaşılmaktadır⁸⁴.

Yapının şifahane taç kapısı üzerindeki iki satırlık Selçuklu sülüsü ile yazılmış Arapça kitabesinde; “*Eyyami’sSultanilMu’azzamGıyasi’d-dünya ve’d-din Keyhüsrev bin Kılıç Arslan Dametittefakabenahadel- Maristan. Vasiyyetu, ani’l-Meliketiİsmat’id-dünya ve’d-din Gevher Nesibe bintiKılıç Arslan, Erzalekumallahisenetiisneteyn ve sittemiete.*” ifadesi yer almaktadır. İki satırlık Arapça kitabenin Türkçe tercümesi ise “ *Bu hastane (maristan) Kılıç Arslan oğlu büyük Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev’in-Allah ondan razı olsun- zamanında Kılıç Arslan kızı ismetüddin Gevher Nesibe’nin vasiyeti üzerine Allah rızası için 602 senesinde inşa edildi.*”⁸⁵ şeklindedir.

Yapının İnceleme Tarihi: 24 Ağustos 2016

Yapının Banisi: Yapının banisi, Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev’dir. Keyhüsrev bu yapıyı, kardeşi Melike Gevher Nesibe’nin vasiyeti üzerine inşa ettirmiştir. Gevher Nesibe’nin, sarayın süvari birlikleri komutanlarından birine gönül verdiği ve bundan dolayı da tüberküloz hastalığına yakalandığı; muhtemelen bu hastalık neticesinde de vefat ettiği tarih kaynaklarında yer almaktadır⁸⁶. Selçuklu sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev 1196 ve 1205 yıllarında, iki kez Anadolu Selçuklu tahtına oturmuş bir sultandır⁸⁷. Selçuklu sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev,1206-1207 yılları arasında Ortaçağ ticaretini yönlendiren Antalya’yı fethetmiştir. Mimari üretim açısından, Keyhüsrev’in banisi olduğu bir başka yapı hakkında bilgi bulunmamaktadır⁸⁸.

Yapının Mimarı: Yapının mimarı bilinmemektedir.

⁸⁴ Çev. Afet İNAN, 1969: Sayfa 28

⁸⁵ Haz. Kemal GÖDE, 2011:43

⁸⁶ Halil TEKİNER, 2006: Sayfa 53

⁸⁷ Haz. Kemal GÖDE, 2011:43

⁸⁸ Aynur DURUKAN, 2001: 58

Yapının Mimari Özellikleri: Şifahane ve medresenin bitişik düzende, kareye yakın dikdörtgen planlı, avlusunun üzeri açık, revaklı ve dört eyvanlı olarak ele alındığı yapılar, iç mekânda birbiriyle bağlantılıdır (Plan 1). Çifte Medrese, bulunduğu alanın zemin kotundan yaklaşık 1 m. kadar aşağıda yer almaktadır (Resim 1). Yapının batısında yer alan medrese birimi, muntazam kesme taştan bloklar halinde inşa edilmiştir. Uzunlamasına dikdörtgen plan üzerinde, asimetric bir düzene sahip olan medrese, avlusunun üzeri açık, tek katlı, dört eyvanlı ve revaklı avlu şeklinde inşa edilmiştir. Kuzeyde bulunan orantısız iki revak kemeri ve güneyde yer alan ana eyvanın revak kemeri, yapının sıkıştırılmış bir plan üzerine konumlandığını göstermektedir (Resim 3).

Medresenin güneyinde yer alan ana eyvan, yapının en dikkat çekici yeri olsa da, yapının en geniş birimi ana eyvana bitişik, batıda yer alan beşik tonozlu odadır. İki basamaklı bir yüksekliğe sahip ana eyvan, şifahanedeki benzerinden daha küçüktür.

Bu medresede giriş eyvanı özelliğini kaybeden iki basamaklı kuzey eyvanı, girişin 5-6 metre kadar batısındadır. Ayrıca ana eksen üzerinde bulunmayan taçkapı girişi, şifahane yapısında olduğu gibi avluya değil de sol yandaki revaklara açılmaktadır. Doğu ve batı eyvanları da kuzey eyvanı genişliğinde olup iki basamaklı bir yükseklikte yer almaktadır.

Güneyde tek, kuzeyde iki, doğu ve batı yönünde üçer bölümlü kemerle avluya açılan revaklar hafif sivri-beşik tonozla örtülüdür. Eyvanlar ve diğer kapalı birimler beşik tonozla örtülüdür. Avlu revak sütunlarının dört yönde kare oluşturarak oturduğu zemin, 15-20 cm kot yüksekliği ile avlu alanının sınırını belirlemektedir. Avlu alanının içinde yer alan kare formlu havuz tek sıra taş düzenlemesi ile yüksekte yer almaktadır.

Medresede, avluyu çevreleyen biri türbe birimi olmak üzere toplamda 11 kapalı birim bulunmaktadır. Bunlardan dördü doğu eyvanına, ikisi ana eyvana, diğer ikişer tanesi de kuzey ve batı eyvanına bitişiktir. Bu hücreler değişik boyutlarda ve formlarda olup, moloz taşlarla düzenlenmiştir. Sekizgen formlu türbe birimi, üst örtüsü yapı bünyesinden dışa taşkın biçimde batı eyvanına bitişik olarak düzenlenmiştir.

Doğuda yer alan şifahane yapısı da, medrese gibi muntazam kesme taştan bloklar halinde inşa edilmiştir (Resim 4). Şifahane kareye yakın plan üzerinde, avlusunun üzeri açık, tek katlı, dört eyvanlı ve revaklı avlu şeklinde inşa edilmiştir. Şifahane yapısının

taçkapısı (Resim 2), Anadolu medrese mimarisindeki klasik kurulumdan farklı olarak, kuzeydeki giriş eyvanının yaklaşık 6-7 metre kadar doğusunda yer almaktadır.

Şifahane eyvanları hafif sivri-beşik tonozla örtülüdür. Güney yönünde yer alan ana eyvan, iç içe geçmiş iki kademeli görünümündedir. Dışa taşkın yüksekliği ile taçkapı görünümündeki ana eyvan, tek basamaklı ve 35-40 cm yüksekliğinde bir kot üzerindedir.

Ana eyvan aksı üzerinde yer alan kuzey eyvanı dar ve tek basamaklı kotta yükselir. Bu eyvan taçkapı yönünde olduğu için, diğer Anadolu medreselerindeki giriş eyvanı olarak düşünülebilir.

Doğu ve batıda yer alan diğer eyvanlar da kuzey eyvanı gibi tek basamaklı kotta yükselmektedir. Bazı kaynaklarda batı eyvanı, hastaların iyileşme dönemlerini geçirdiği yer olarak tanımlanmaktadır⁸⁹.

Ana eyvan önünde tek, diğer eyvan önlerinde üçer bölümlü kemerler ile avluya açılan hafif sivri-beşik tonozlu revaklar, geniş ve anıtsal biçimde düzenlenmiştir. Revak ayakları ve hücre birimleri arasında kalan kuzey-güney doğrultusundaki koridorlar, hem kuzeydeki giriş eyvanına hem de güneydeki ana eyvana kemerler ile açılmaktadır. Avludan bakıldığında ana eyvanın solunda, kavsaralı girişi bulunan birim, bugün depo olarak kullanılmaktadır; ancak bazı Tıp Tarihi yayınları, bu alanı ameliyathane olarak değerlendirmektedir⁹⁰.

Şifahanede kuzey eyvanının sağında ve solundaki ikişer hücre, ana eyvana bitişik iki yanda yer alan birer hücre, batı yönünde altı, doğu yönünde ise dört hücre olmak üzere toplamda avluyu çevreleyen 16 hücre birimi bulunmaktadır. Yığma taşlarla inşa edilmiş olan bu birimler kare ve dikdörtgen formda, beşik tonozla, değişen genişlikte düzenlenmişlerdir. Özellikle ana eyvana bitişik doğuda yer alan mukarnas girişli kapalı birim, uzunlamasına dikdörtgen biçimde düzenlenmiştir. Bu kapalı birimin doğu yönünde üç küçük odaya açıldığı görülmektedir. Ana eyvana bitişik batıda yer alan birim ise kareye yakın formdadır. Bu kare birim de batı yönünde bir küçük odaya açılmaktadır.

Doğu eyvanının kuzey yönündeki ilk girişinden dar bir koridorla, müzikle tedavi yönteminin uygulandığı hücrelere geçilmektedir (Resim 5). Bu koridorun sağında ve

⁸⁹ Bkz, Alev Ç. KURU, 1998: Sayfa 97

⁹⁰ Bkz, Ed. Ahmet H. KÖKER, 1992: Sayfa 26

solunda toplamda basık kemerle düzenlenmiş, alçak girişli, 16 oda yer almaktadır. Müzik, su ve telkinler ile tedavi yönteminin uygulandığı bu koridorun tam kuzeyinde geniş bir oda bulunmaktadır; doğusundaysa, bugün hamam malzemelerinin sergilendiği bir birim yer almaktadır. Ancak son dönem bazı kaynaklarda bu yer resimsel ifade ile Başhekim Odası olarak gösterilmektedir⁹¹.

Kemerli revak sütunlarının oturduğu zemin hizası, avlu alanının sınırını belirlemektedir. Avlu ortasında yer alan kare biçimli havuzun çevresi avlu zemini kotunda olup, iç kısmı ise yaklaşık bir metre derinliktedir. İki yapıyı birbirine bağlayan dar koridorun dış cephe duvarı şifahane ve medrese birimlerine oranla yaklaşık beş metre kadar içerde kalmaktadır.

Yerinde yapılan incelemeler neticesinde, medrese biriminin kuzey ve güney revak kemerleri asimetrik bir düzene sahiptir. Şifahane ve tıp medresesi ortak bir duvar üzerinde bulunan dar bir koridor ile birbirine bağlanmaktadır. Şifahane kısmı medrese kısmından daha geniş tutulmuştur.

Yapının Süsleme Özellikleri: Şifahane ve medrese yapısı süsleme açısından yalın bir görünüme sahiptir. Yapıda taş süslemeler şifahanenin taç kapısında ve türbede yoğunlaşmaktadır. Şifahanenin beden duvarı üzerinden hem yukarı hem de ileriye doğru taşkın taç kapısı klasik Anadolu Selçuklu taç kapıları kurgusundadır.

Şifahane taçkapısına bakıldığında, en dışta tek sıra silme taçkapıyı çevrelemektedir. Taçkapıyı boydan boya dolaşan, birbirine bağlı sekizgen bordür süslemeler görülmektedir. Bu bordürün sınırladığı alanın içerisinde ise, iki sıra halinde mermer kitabe ve onun da üzerinde yüksek kabartma yer almaktadır. Sağda ve solda Selçuklu geometriğini yansıtan büyük geçme madalyonlar görülmektedir. Ortada ise, bugün büyük oranda tahrip olmuş dikdörtgen formda bir kabartma yer alır. Bu kabartmanın bir yılan figürü olarak kabul edildiği ifade edilmektedir⁹². Mermer kitabe ve mukarnaslı kavsaranın ortasında karşılıklı iki sıra bitkisel motifli kabaralar bulunmaktadır; fakat sağ taraftaki kabaralar bugün oranda tahrip olmuştur.

Yedi sıra mukarnaslı kavsaranın etrafını kemer alınlığı biçiminde bordür süsleme çevrelemektedir. Mukarnaslı kavsaranın ön yüzünde karşılıklı olarak yukarıdan aşağı

⁹¹ Bkz, Ed. Ahmet H. KÖKER, 1992: Sayfa X

⁹² Bkz. Gönül CANTAY, 1992: Sayfa 44

doğru beş sıra rozetli süslemeler yer almaktadır. Geometrik motifli bu süslemeler farklı boyutlarda oluşturulmuştur. Kavсарının hemen altında basık kemerli giriş ve iki yanda mihrabiyelik düzenlemesi göze çarpmaktadır. Sağdaki mihrabiyeliğin üst kısmında kabartmaları bozulmuş bir aslan figürü görülmektedir.

Şifahanede avludan bakıldığında üst açıklığın kenarlarını, iki sıra geniş yatay silmeler boydan boya dolaşmaktadır. Ana eyvan revak kemerinin avluya bakan yüzü üç sıra geniş silmelerle tıraşlanmıştır. Şifahane hücre girişlerinin etrafı düz silmeler ile çevrilidir ve hücrelere basık kemerli bir girişten girilmektedir. Ancak diğer kapalı birimlerden farklı olarak ana eyvana bitişik sağda ve solda yer alan odalara mukarnaslı bir girişten geçilmektedir.

Medrese kısmının girişini oluşturan yalın görünümlü taç kapı hafif dışa taşkın vaziyettedir. Aslında taç kapı özelliğini yansıtmayan bu kapı diğer örneklerinden farklı olarak saçaklık kısmıyla sonlandırılmıştır. Basık kemerli giriş kapısının üzerinde kemerli sağır niş yükselmektedir. Bu niş düzenlemesi profilli bir silme ile düzenlenmiştir. Onun üzerinde de düz ve sade bir alınlık bölümü bulunmaktadır.

Medrese üst açıklığının kenarları, üç sıra düz yatay silmelerle düzenlenmiş saçaklıkla sonlanmaktadır. Medrese hücrelerinin giriş açıklıkları basık kemerle düzenlenmiştir. Ana eyvanın batı ve güney yönünde derin nişli mazgal pencere açıklığı bulunmaktadır.

Türbenin mezar odasında, yapının banisi I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kardeşi Gevher Nesibe'nin sandukası yer almaktadır. Türbe, klasik Selçuklu kümbetleri gibi, sekizgen formda, külahlı olarak inşa edilmiştir. Türbenin, mezar odasına ve üst katına girişi sağlayan ayrı birer merdiveni bulunmaktadır (Resim 6). Türbede taş süslemelere de yer verilmiştir. Türbe üst katına üç sıra yatay silmeli, basık kemerli bir kapı açıklığından girilmektedir. Alt kat mezar odasının girişi alçak ve kare formadır. Türbe içeriden renkli taşlarla örülmüş, tonoz örtülüdür. Türbe, biri iç kısmından; diğeri de çatı kısmından görülecek şekilde iki sıra dışa taşkın sağır niş düzenlemesine sahiptir. Türbenin üst katına girildiğinde, gövde üzerinde yuvarlak kemerli sağır niş düzenlemeleri görülmektedir.

Türbe külah kasnağının hemen altında, sekizgen gövdeyi boydan boya dolanan Arapça yazıda, Bakara Suresi'nin 255. Ayeti olan Ayet'el Kûrsi yer almaktadır. Bu sure bazı türbe yapılarında da; örneğin Huant Hatun türbesinin gövde kısmında kabartmalı

sülüs yazı olarak görülmektedir. Ayetin Türkçe tercümesinde; “ *Allah o ilahtır ki kendisinden başka ilah yoktur. Haydır, kayyumdur, kendisini ne bir uyuklama, ne uyku tutmaz. Göklerde ve yerde olan her şeye kadirdir ve her şey O’nundur. İzni olmadan huzurunda şefa’at etmek kimin haddine? Yarattığı mahlukların önünde ardında ne var, hepsini bilir. Mahluklar ise O’nun dilediği kadarından başka ilminden hiçbir şeye vakıf olamazlar. O’nun hükümdarlığı bütün gökleri ve yeri kuşatmıştır, her ikisini gözetlemek ona ağır gelmez; O çok yüce ve uludur.*” sözleri anlatılmaktadır.

Yapı, yabancı araştırmacıların notlarına ya da yayınlarına da konu olmuştur. Örneğin İranlı tarih ve coğrafyacı Hamdallah Mustawfi 1340 yılındaki Kayseri ziyaretinde, Çifte Medrese’ye bakarak; “ *Yüksek taş duvarlar ile çevrili büyük bir şehir.*” nitelendirmesinde bulunmuştur. Bir diğer araştırmacı, Avusturyalı Sanat Tarihçisi Ernst Diez ise Anadolu seyahati sırasında gördüğü Çifte Medreseden oldukça etkilenerek; “ *Kabartmalı silmelerin ve kornişlerin kalın çizgileri ile yaratılan izlenim etkisi, anıtsallık oluşturan gölgelendirmenin sonucudur.*” ifadesini dile getirmiştir⁹³.

Yapının Geçirdiği Onarımlar: Yapı onarımlarla günümüze gelmiştir. Yapının orijinal vakfiyesi günümüze ulaşmamıştır; fakat Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde, Kayseri şehrini anlatan Miladi 1500 tarihli birkaç belge bulunmaktadır. 1505 ve 1584 yıllarında hazırlanmış olan Konya’daki Tahrir ve Vakıf Defteri’nde medrese ve darüşşifanın vakıfları hakkında kısa bilgiler verilmektedir. Ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğü’nde Miladi 1742 tarihli belge üzerinde, Kayseri şehri hakkında bilgiler yer alırken, bu bilgiler içerisinde medrese ve şifahane isimleri de geçmektedir⁹⁴.

Yapıda ilk onarım 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra medrese ve Sultan Hamamı içerisinde gerçekleştirilmiştir. Gevher Nesibe Medrese ve Şifahanesinin vakıfları arasında olduğu düşünülen Sultan Hamamı’nın hangi tarihte inşa edildiği kesin olarak bilinmemektedir⁹⁵. 1942 yılında Milli Eğitim Bakanlığı ve Müzeler ve Antikiteler Müdürlüğü’nün öncülüğünde yalnızca şifahanenin taçkapısında onarım çalışmaları yürütülmüştür.

Medrese ve şifahane yapılarında en kapsamlı onarım 1955-56 yılları arasında yapılmıştır. Bu onarım Anıtlar Koruma ve İhya Derneği ile Sıhhiye ve İçtimai Muavenet

⁹³ Sonia, P. ,Seherr THOSS, 1968: Sayfa 248

⁹⁴ Halil TEKİNER, 2006: Sayfa 60-62

⁹⁵ Ed. Ahmet H. KÖKER, 1992: Sayfa 28

Vekaleti sorumluluğunda yürütülmüştür. Bu onarım ve kazı çalışmalarında, Şifahane'nin uzaktan gelen bir ısıtma sistemi ile ısıtıldığı anlaşılmıştır. Taç kapı girişinin hemen altında sıcak su künkleri ve hava taşıyan borular ortaya çıkarılmıştır. Bu onarım sürecinde medresenin en alt kemeri onarılmış ve şifahane ve medresenin güney cephesine mazgal pencereler açılmıştır⁹⁶.

Yapı bünyesinde 1980 yılı onarım ve kazı çalışması Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Sultan Tıp Fakültesi kontrolünde yürütülmüştür. Bu çalışmada, ünik yapının kuzeyinde, tam orta kısımda bulunan yedigen kaidenin üzeri açılmış; burada şifahane suyu getiren ve dağıtan su terazisi olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra aynı kazı alanında çürümüş su künkleri de bulunmuştur⁹⁷. 1991 yılı onarım çalışmalarında medrese birimine wc bölümü ve şifahane birimine is çatı merdiveni yapılmış ve şifahane çatısı onarılmıştır. 2001-2003 yılları arasında medrese biriminin çatı kaplamaları yenilenmiştir⁹⁸. Yapı 2012 yılına kadar Erciyes Üniversitesi'ne bağlı Tıp Tarihi Müzesi olarak kullanılmıştır.

Yapının Bugünkü Durumu: Medrese ve şifahane günümüzde iyi durumdadır. Çifte Medrese yapısı 21 Şubat 2014 tarihinde Kayseri Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı Selçuklu Uygarlığı Müzesi adıyla hizmet vermeye başlamıştır ve bugün aynı işlevi ile ziyarete açık durumdadır.

Medrese biriminden girişi sağlanan Selçuklu Uygarlığı Müzesi'nin içerisinde genel olarak, Selçuklu Uygarlığının inanç, kültür, siyasi ve günlük yaşamını anlatan objeler ve görsel kayıtlar yer almaktadır. Örneğin medrese biriminin kuzey ve doğu eyvanında tarihsel yazıtlı panolar, batı eyvanında Selçuki kufisi ile bezeli, farklı oranlarda sekiz mezar taşı bulunmaktadır. Siyah bir cam strüktürle örtülü Ana eyvan yaklaşık 15cm'lik ahşap bir platformla yükseltilmiştir.

Medreseye içeriden girildiğinde batı yönündeki oda bilgi işlem ve yapı kontrol merkezi olarak kullanılmaktadır. Doğu yönündeki iki oda müze görevlilerine ait çalışma ofisidir. Kuzey eyvanının batısındaki oda ise müze müdürüne ait makam odasıdır.

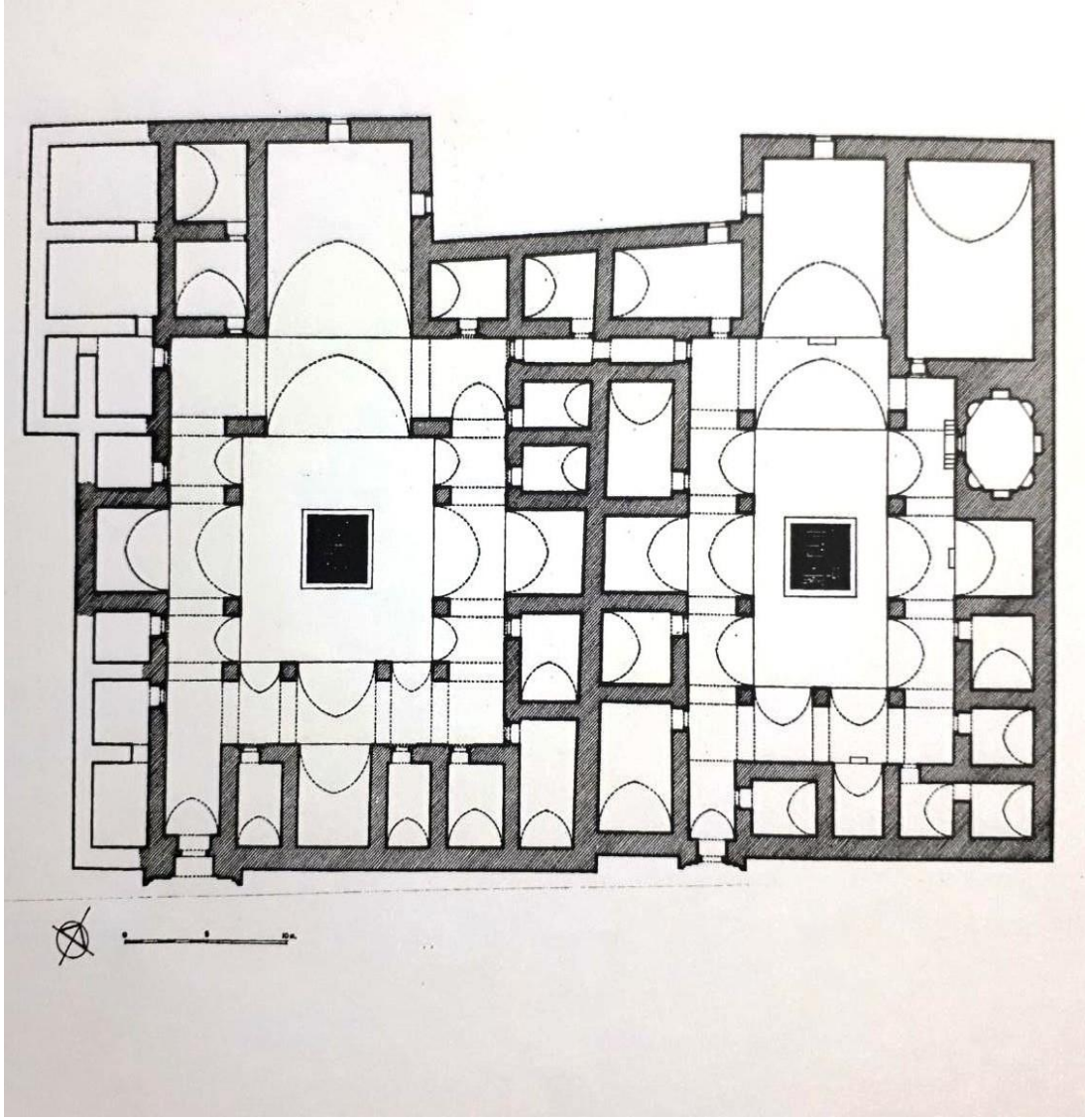
⁹⁶Ed. Ahmet H. KÖKER, 1992: Sayfa 28

⁹⁷www.sifahane.org/kayseri Erişim Tarihi: 11.11.2016

⁹⁸www.academia.edu/GevherNesibeSultanTıpMedresesiveDarüşşifasıRestorasyonProjesi Erişim Tarihi 15.11.2016

Şifahaneye girildiğinde, üretilmiş mekân alanının medrese biriminden daha fazla olduğu görülebilmektedir. Oldukça geniş ana eyvan bugün kafeterya olarak hizmet vermektedir. Diğer eyvanlarda da sergi panoları yer almaktadır. Doğu eyvanının kuzeyindeki dar koridorun içine girildiğinde kuzeyde yer alan oda müze mağazası olarak kullanılmaktadır. Bu dar koridordan çıkıldığında, tedavi hücrelerinin yer aldığı tonozla örtülü basık bir koridora geçilmektedir. Müzik, su ve telkinle terapi uygulanan bu hücrelerde, bugün tedavide kullanılan aletlerin örnekleri sergilenmektedir.

Şifahanenin diğer kapalı birimlerinde Anadolu Selçuklu uygarlığını yansıtan yerel halılar, su künkleri, içecek ve yiyecek kapları ve bir takım günlük elbiseler sergilenmektedir. Doğu eyvanının güney yönündeki ilk kapalı biriminde 12.-13. yüzyıla ait Develi Ulu Camii'nin minberi sergilenmektedir. Yine şifahanenin taç kapı girişinin hemen önünde 12. Yüzyılın sonlarında inşa edildiği düşünülen Kayseri'deki Hoca Hasan Medresesi'nin üç satırlık Arapça kitabesi sergilenmektedir.

Plan 1: Kayseri Çifte Medrese (Aptullah KURAN, Anadolu Medreseleri 1969: S.66)

Resim 1: Kayseri Çifte Medrese Genel Görünüm (Aytaç GÜDER 2018)

Resim 2: Çifte Medrese Şifahane Taçkapısı (Ata KAYA 2016)

Resim 3: Kayseri Çifte Medrese, Medrese Birimi Görünümü (Ata KAYA 2016)

Resim 4: Kayseri Çifte Medrese Şifahane Bölümü (Ata KAYA 2016)

Resim 5: Şifahane İçerisindeki Tedavi Hücreleri (Ata KAYA 2016)

Resim 6: Medrese Bünyesindeki Gevher Nesibe Türbesi (Ata KAYA 2016)

3.2. Sivas İzzeddin Keykavus Şifahanesi

Yapının Yeri: Eski Kale Mahallesi, Merkez/Sivas

Yapının Tarihi: Yapının inşa kitabesi vardır. Yapı Hicri 614 Miladi 1217/18 yılında inşa edilmiştir. Taçkapıda sağ niş üzerinden sol nişe kadar uzanan Selçuklu sülüsü ile alçak kabartma biçiminde yazılı kitabe; “*Emre bi imareti hazihiddariüssıhha, lirızaillahiteala, essultanel-galibü bi emrillah, izzüddünyaveddin, rüknülislamvelmüslimin, sultanülbervelbahr, tecü ali selçuk, keyküvus bin keyhusrev, bürhanıemirülmü'minin fi tarih senti erba'ati aşer ve sittemi'e*” yazılıdır.

Kitabenin Türkçe tercümesi; “*Allahın emri ile galip olan, din ve dünyanın azizi, kara ve denizin sultanı ve Selçuk hanedanının tacı, fethin babası, müminlerin emirinin temsilcisi Keyhüsrev oğlu Keykavus yüce Allahın rızası için Hicri 614 (Miladi 1217) senesinde bu dariüssıhhanın yapılmasını emretti.*”⁹⁹. şeklindedir.

Şifahanede, yapı hakkında bilgi veren biri Arapça kitabe olmak üzere; toplamda altı Arapça, bir Farsça ve iki usta kitabesi bulunmaktadır. Bunun yanı sıra İzzeddin Keykavus’a ait sanduka üzerinde sülüslü yazı şeridi olarak farsça beyitler ile kurandan ayetler yer almaktadır. Ayrıca yapının Miladi 1220 tarihli vakfiyesi mevcuttur; bu vakfiyede, vakıfların idaresi Çankırı Darüşşifasının kurucusu Cemaleddin Ferruh’a verilmiştir¹⁰⁰. Vakfiyede darüşşifaya vakfedilen yerlerin isimleri bu yerler ile ilgili vasiyetler; medrese olarak kullanıldığı dönemlerde, burada görev yapan mütevellî heyeti, müderris ve mudler hakkında bilgiler yer almaktadır.

Yapının İncelenme Tarihi: 27 Ağustos 2016

Yapının Banisi: Yapının banisi Anadolu Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus’tur. İzzeddin Keykavus, babası I. Gıyaseddin Keyhüsrev’in Malatya valisiydi. Keykavus babasının ölümü üzerine, altı senelik valilik görevinden sonra 1211 yılında Kayseri’de tahta çıkmıştır. İzzeddin Keykavus, kardeşi I. Alaeddin Keykubad ile taht mücadelesine girerek bu mücadeleyi kazandı ve I. Alaeddin Keykubad’ı hapsedtirdi. Topraklarını korumak ve bölgesel güce hakim olabilmek için hazırlıklara başladı. Öncelikle İstanbul Latin Krallığı’na karşı Bizans kökenli İznik İmparatorluğu ile barış antlaşması yaptı. Daha sonra Kuzey sahil şeridinde egemen olan Trabzon İmparatoru Aleksios’u esir alarak,

⁹⁹ Sedat ÇETİNTAŞ, 1953: Sayfa 13

¹⁰⁰ Ali Haydar BAYAT, 2003: Sayfa 268

1214 yılında Sinop’u fethetti; böylelikle Anadolu Selçukluları deniz ticaretinde jeopolitik öneme sahip bir noktayı elinde bulundurmuş oldu¹⁰¹.

Yapının Mimarı: Yapının mimarı bilinmemektedir. Medresebütününde yer alan türbe cephesi üzerinde Ahmed bin Bizl ül-Marendi isimli usta kitabesi görülmektedir¹⁰².

Yapının Mimari Özellikleri: Yapı ilk haliyle medrese ve şifahane olarak inşa edilmiştir. Ancak medrese yapısı günümüze ulaşmamıştır. Yıkılan kısımları ile birlikte toplamda 54.65x61.90 m. ölçülerindeki Keykavus şifahanesi, Anadolu’daki benzer örneklerinin arasında en büyüğü durumundadır¹⁰³. Yapı kesme taştan muntazam biçimde inşa edilmiştir (Resim 7).

Keykavus şifahanesi kareye yakın dikdörtgen bir plan üzerinde yer almaktadır. Yapı, avlusunun üzeri açık, tek katlı, dört eyvanlı ve revaklı avlu şeklinde inşa edilmiştir (Plan 2). Yapının doğusunda ana eyvan, batısında giriş eyvanı, kuzey ve güney yönünde tedavi hücreleri yer almaktadır.

Doğuda yer alan ana eyvan, yapının en geniş ve en derin kapalı birimidir. Eyvanın sivri kemerli ön yüzü taçkapı görünümünde, medreseden yüksek dışa taşkın biçimde görülmektedir (Resim 9). Ana eyvanın iki yanında, dar girişi bulunan, tonozla örtülü kapalı birimler yer almaktadır. Batı eyvan girişinin ilk kademesinde, sağda ve solda geniş kemerli iki büyük birim yer almaktadır. İkinci kademenin sağında ve solundaki kemerli girişler yan revaklara açılmaktadır. Batı yönünde yer alan ve 15 m’den fazla uzunluğu ile dikkat çeken giriş eyvanı, iki kademeli şekilde uzanmaktadır. Girişin hemen önünde çapraz tonozlu bir giriş yer alırken; onun doğusunda, avluya açılan diğer birim ise orta kısmı açık bırakılmış çapraz tonozla örtülüdür.

Kuzeyde yer alan hücreler, batıda uzanan hücre birimlerinden sayıca daha fazladır. Kuzey eyvanı önünde uzanan revakların hücre birimleri ile arasındaki mesafe; güney yönünde yer alan revak-hücre arasındaki mesafeye nazaran daha geniş tutulmuştur. Revak düzeninin bir etkisi olduğunu düşünülürse, hücreler de enine değil boyuna uzanmaktadır. Kuzeyde altı revak kemeri beş ayak; güneyde yedi revak kemeri altı ayak; batıda ise üç revak kemeri dört ayağa oturmaktadır.

¹⁰¹ Yusuf AYÖNÜ, 2014: Sayfa 229

¹⁰² Zeki SÖNMEZ, 1989: 214

¹⁰³ Ali Haydar BAYAT, 2003: Sayfa 267

Güney eyvanı üzerinde, şifahane yapısından yüksekçe inşa edilmiş türbe yapısı yer almaktadır. Türbede, biri yapının banisi I. İzzeddin Keykavus'a ait olmak üzere toplamda 13 sanduka bulunmaktadır. Türbe gövdesi dıştan, beden duvarlarından yaklaşık yarım metre yükseklikte bir kaide üzerinde almaktadır. Diğer benzer örneklerinden farklı olarak, türbe gövdesinin bu özelliği, güney cephe duvarından görülebilmektedir.

Batı yönünde yer alan ve medreseye girişi sağlayan taçkapı, Anadolu'daki benzer örneklerine oranla oldukça geniş biçimde düzenlenmiştir (Resim 8). Klasik üslupta, dışa taşkın olarak inşa edilen taçkapı anıtsal görünümündedir.

Üç kademeli giriş açıklığı bulunan türbe cephesi, kare formlu ve kesme taştan inşa edilmiştir. Cephe duvarı, tuğlaların yatay şekilde örülmesiyle oluşturulmuştur (Resim 10). Diğer cephe duvarlarıysa muntazam kesme taştan inşa edilmiştir. Tuğla malzemenin yatay şekilde örüldüğü tonoz örtülü kubbeye geçiş Türk üçgenleriyle sağlanmaktadır. Türbe üst örtüsü dıştan ongen piramidal külahlıdır.

Kuzey eyvanı, bir giriş ile arkasında yer alan ve şifahanenin dikey uzunluğuna eşit bir birime açılmaktadır. Bu kısmın günümüze yakın tarihlerde inşa edildiği düşünülmektedir. Avlu ortasında ise genişçe bir havuz düzenlemesi görülmektedir.

Yapının Süsleme Özellikleri: Keykavus Şifahanesinde taş süslemeler daha çok taç kapıda; tuğla ve çini süslemelerse türbe içi ve cephesinde görülmektedir.

Şifahaneye girişi sağlayan ve başlı başına süsleme programı oluşturan taçkapı, klasik Selçuklu taş işçiliği ile bezenmiştir. Taçkapıyı iki sıra pano halinde boydan boya bordürlü süslemeler çevrelemektedir. Dokuz kollu geometrik formların oluşturduğu bu bordürler, bugün orijinal halinden oldukça uzaktır.

Taçkapının mukarnaslı kısmını çevreleyen kıvrımlı silmenin iki yanında kabartmalı süslemeler görülmektedir. Oldukça tahrip durumda görülen bu figürlerden sağ üst köşedeki güneşi temsil eden arslan; sol üst köşedeki ise hilal biçiminde boynuzuyla ayı temsil eden boğadır¹⁰⁴. Silmeli kıvrımlara paralel olarak hemen alt sırada bitkisel motif düzenlemesi göze çarpmaktadır.

Taçkapı mukarnasının üstte, iki yanında bitkisel formlu madalyonlar görülmektedir. Bunlardan sol yandaki tamamen kaybolmuştur. Hemen altına da karşılıklı

¹⁰⁴ Metin SÖZEN, 1970: Sayfa 96

olarak geometrik formlu madalyonlar yerleştirilmiştir. Taç kapı mukarnası sekiz sıra halinde aşağı doğru genişlemektedir. Taçkapı kitabesinin hemen üstünde, mukarnasın bitiş sırasını ikili bitkisel ve geometrik süsleme kuşağı dolanmaktadır. İkili süslemeler bir mukarnas aralığı ile üç yönde şerit oluşturur. Taç kapı giriş kemerinin üzerinde karşılıklı iki altıgen madalyon yer almaktadır.

Taçkapı girişinin iki yanında yer alan mihrabiyeliklere, taçkapı süsleme kompozisyonu görünümü verilmiştir. Mukarnaslı mihrabiyeliklerin etrafını kıvrımlı yuvarlak silmeler çevrelemektedir. En dışta iki yanda oldukça tahrip durumda bulunan altıgen bordürler yer almaktadır.

Derin bir şekilde düzenlenmiş ana eyvanın doğu duvarınaüç nişli pencere açılmıştır. Ortadaki pencere mukarnas niş süslemeli; yanlardaki pencerelerse küçük ve yuvarlak kemerlidir. Geniş ve sivri kemerin avluya bakan yüzünde sekizgen yıldızlardan oluşan bordürlü bir süsleme görülmektedir. Geniş ana eyvan kemerinin iki yanında, tek şerit halinde uzanan geometrik formlu bordür süslemeler yer almaktadır. Ana eyvan kemerinin avluya bakan sağ yüzünde bir kabartmalı kadın yüz figürü görülmektedir. Bu figürün hemen altında ise “*suretü’l-kamer*” yazılıdır. Üst kısmında ise “*la ilahe illallah muhammedenresulullah*” sözü geçmektedir. Eyvanın sağ yüzünde ise tahrip olmuş bir kabartmalı erkek yüz figürü yer almaktadır. Bu figürün altında “*suretü’ş-şems*” yazılıdır; üst kısmında yine aynı şekilde “*la ilahe illallah muhammeden resulullah*” ifadesi yazılıdır¹⁰⁵.

Ana eyvanın sağında ve solunda yer alan kapalı birimlerin avlu cephesinde pencere düzenlemesi göze çarpmaktadır. Her iki yanda, üst sırada yer alan mukarnaslı pencere açıklığının etrafını bordürlü bir kare silme çevrelemektedir. Alt bölümde ise kapalı birimlerin yuvarlak kemerli girişleri bulunmaktadır.

Batı eyvanından avluya açılan girişin cephesine, etrafı bordür süslemeli, mukarnaslı pencere nişi açılmıştır. Giriş eyvanının hemen çıkışında, sağda yer alan revak bölümünün örtüsü yıldız tonozla düzenlenmiş olup, üst örtüye geçiş uzun ikili mukarnas ile sağlanmıştır.

¹⁰⁵ Gönül ÖNEY, 1992: Sayfa 36

Kuzey eyvan duvarı da türbe eyvanı gibi tuğla malzeme ile örülmüştür. Bu duvara geniş iki yuvarlak kemerle iki ayrı giriş açılmıştır. Eyvanın iki yanına mavi çini ve tuğla süslemeli, mukarnaslı mihrabiyelikler açılmıştır.

Tuğla ve çini süslemelerin, cephe düzenlemesinde bütün bir form oluşturduğu yer türbe cephesidir. Geniş bir kemerden oluşan bu cephe iki farklı bölümde ortaya çıkan süsleme kompozisyonları ile bezelidir. Üstte kemer alınlığında, yatay-dikey biçiminde oluşturulmuş tuğla zemine, birbirine bağlı dörtgen firuze renkli çini parçaları yerleştirilmiştir. Sırasıyla aşağıya doğru indiğimizde, patlıcan moru zemin üzerine beyaz renkte alçak kabartma tekniği ile yazılmış Arapça çini kitabe göze çarpmaktadır.

Türbe cephesinde bulunan patlıcan moru zemin üzerine beyaz renkte alçak kabartma tekniği ile yazılmış Arapça çini kitabe kuşağında sultanın ölümü hakkında yaşam özeti içeren bir anlatım; “*Bu daracık kabirlere girmek üzere geniş saraylardan çıkarıldık. Vah! Ne yazık ki, bu ölüm hadisesinde zenginliğimin bana faydası olmadı, saltanatım mahvoldu, çok çabuk geçici dünya mülkünden el çekip de ahirete göçüş ve gidiş hadisesi 617/1220 senesi Şevval ayının dördüncü günü gerçekleşti.*” yer almaktadır¹⁰⁶.

Basık türbe kapısının üzerindeki nişin kavisini çevreleyen Farsça manzum kitabenin Türkçe tercümesinde; “*Cihanda çok şahlar vardır ki, onların okları saltanat göklerinde Ülker yıldızını yerinden koparıcı idi; mızrakları da Cevza yıldız kümesini avlayıcı idi.*” ifadeleri yer almaktadır. Türbe giriş kapısının hemen üzerindeki Arapça kitabe; “*innalillah ve innaileyhiraciun*” yazılıdır. Türkçe açıklaması ise “*Allahtan geldik; tekrar Allaha döneceğiz.*” anlamı taşımaktadır. Sağ ve solda yer alan sağır nişlerin üzerindeki Arapça kitabelerde Rahman Suresi’nin 26. ve 27. ayetleri yer almaktadır¹⁰⁷.

Ayrıca türbenin sağ penceresi üzerinde, türbenin çini süslemelerini yapan usta kendi ismini taşıyan “*amel-i Ahmet bin Bekir-ül Marendi yazı hattını koyu mavi zemine beyaz renkte yüksek kabartma olarak yerleştirmiştir.*”

Sultanın vasiyeti ile kendi sandukası üzerinde yer alan Farsça iki beyitli manzumede; “*Biz cihanı terk edüp gittik, rencini dilde terk edüp gittik, şimdiden sonra növbet erdi size, nitekim ermişti evvel bize.*” yazılıdır.

¹⁰⁶ Halim Baki KUNTER, 1947: Sayfa 18

¹⁰⁷ A,g,m, Sayfa 19

Kademeli şekilde panolar halinde yoğun süslemeli üç kemerli niş bir kompozisyon halinde görülmektedir. Her birinin kemer alınlıklarında beyaz zemin üzerinde mavi çini kitabeler yer almaktadır, alınlık kısımlarında sonsuzluğu simgeleyen yıldızlı süslemeler bulunmaktadır. Ortada yer alan kapı girişinin kemerli niş açıklığında, beyaz zemin üzerine mavi yazılı Farsça bir kitabe bulunmaktadır. Yandaki kemerli nişlerin alt kısmı mazgal pencere açıklığı ile düzenlenmiştir. Her nişi birbirinden ayıran ve boydan boya silmeler ile çeviren dört kollu geometrik motifler cephede ilk göze çarpan unsurdur.

Kırmızı tuğla malzemeden inşa edilen ongen formlu türbenin dışa taşkın gövdesinde simetrik bir süsleme programı görülmektedir. Gövdenin her köşesine, içinde geometrik süslemelerin yer aldığı nişler açılmıştır (Resim 11).

Türbenin mihrap nişinde kalem işi süslemeler görülmektedir. Mihrabı boydan boya dolanan bordürlü süslemeler, mukarnaslı kavsara, üzerinde Arapça kitabenin yer aldığı kemerli süslemeler ve köşe sütunceleri yeşil, kırmızı ve siyah renk ile bezelidir. Türbe içerisinde toplamda 13 çini sanduka bulunmaktadır. Bunlardan 10 tanesi firuze renkte çini ile kaplıdır; diğer 3 sanduka üzerindeki desenler orijinal halinden oldukça uzaktır (Resim 12). Birbiri ardınca devam eden firuze, lacivert, patlıcan moru ve beyaz renklerin sekizgen kompozisyon oluşturduğu çini süslemeler, bugün yalnızca büyük sandukanın üst kısmında yer almaktadır.

Yapının dışına çıkıldığında, güney cephe duvarı üzerinde altta tek sıra halinde yuvarlak kemerli 11 mazgal pencere açıklığı sıralanmaktadır. Doğu cephesinde yine tek sıra halinde yuvarlak kemerli 7 mazgal pencere açıklığı görülmektedir. Kuzey cephede üstte tek sıra halinde dikdörtgen formlu 9 pencere açıklığı yer almaktadır. Batı cephesinde, taç kapının iki yanında, kare formlu birer mazgal pencere açıklığı bulunmaktadır.

Yapının Geçirdiği Onarımlar: Şifahane onarımlarla günümüze gelmiştir. Şifahane özellikle 18. Yüzyılın ikinci yarısına doğru işlevselliğini yitirmiş olmalı ki, metruk vaziyetten kurtarılması için 1768 yılında medrese düzeninde kurulumu gerçekleştirilmiş ve eğitim hizmetine başlamıştır. Ancak A. Süheyl Ünver, eserinin kronoloji kısmında, yapının 1755 yılında medrese olarak kullanıldığını belirtmektedir¹⁰⁸.

¹⁰⁸ Bkz, A. Süheyl ÜNVER, 1980: Sayfa 9

Arşiv vesikalarından da anlaşılacağı üzere, 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra yapı Şifaiye Medresesi ismini almıştır¹⁰⁹. 1916 yılına kadar eğitim veren bu medrese, 1. Dünya Savaşı esnasında levazım ambarı olarak kullanılmıştır. Medrese hakkındaki bu bilgiler ışığında, yapının dünya savaşından sonra yöre halkının yaşam alanı içerisinde kaldığı, dönemin görsel kayıtlarından anlaşılmaktadır.

Mimar Sedat Çetintaş'ın 1937 yılında şifahane içinde ve çevresinde yaptığı kazı çalışmaları ve tetkiklerde, yöre halkının kesme taştan inşa edilen şifahane yapısının doğu ve kuzey cephesi kullanım alanı etrafına altı tane ev inşa ettiği ve tahrip olan kuzey cephesinin bu inşa sırasında tuğla malzemeler ile örüldüğü ifade edilmektedir¹¹⁰. Yine 20. yüzyıl başlarında şifahane içerisinde belirli çalışmalar yapılarak, tedavi hücreleri kerpiç malzeme ile düzenlenmiştir. Sonraki yıllarda Mimar Sedat Çetintaş'ın sistemli çalışmaları ile bu tedavi hücreleri sıvasız ve mozaik tuğla örgüleriyle tekrar üretilmiş bir mekân haline getirilmiştir¹¹¹.

Şifahane yapılarının ele alındığı bazı kaynaklar arasında, Keykavus Şifahanesinin kuzeyinde yer alan ve 20. yüzyıla kadar ayakta olduğu düşünülen Nizameddin Yağlıbasan Tekkesinden bahsedilmektedir¹¹². 1938 yılında yapılan bir sondaj ile yapının kuzey duvarına bitişik ikinci bir medrese birimi olduğu anlaşılmaktadır¹¹³.

1963 yılında medrese içerisinde bulunan evlerin tasfiyesi ile birlikte, yapı anıtsal görünümü ile ortaya çıkarılmıştır¹¹⁴. 1990'lı yılların başında yapının taç kapı girişi, yol seviyesinden 30-40 cm aşağıda yer almaktaydı.

Şifahane kuzey beden duvarının, yaklaşık 10 metre genişliğindeki bölümü, 2009 yılında gerçekleştirilen kapsamlı onarım sırasında, çatı kısmı düzenlenerek büyük bir salon haline getirilmiştir. Bahsedilen bu kuzey bölüm, orijinal halinde, her biri 3.50 metre genişliğinde ve 6 metre uzunluğunda, dokuz birimden meydana gelen blok bir kısımdı¹¹⁵.

¹⁰⁹ Halim Baki KUNTER, 1947: Sayfa 17

¹¹⁰ Bkz, Sedat ÇETİNTAŞ, 1939: Sayfa 64

¹¹¹ A,g,e, Sayfa 65

¹¹² A. Süheyl ÜNVER, 1980: Sayfa 19

¹¹³ Sedat ÇETİNTAŞ, 1953: Sayfa 82

¹¹⁴ A. Süheyl ÜNVER, 1980: Sayfa 10

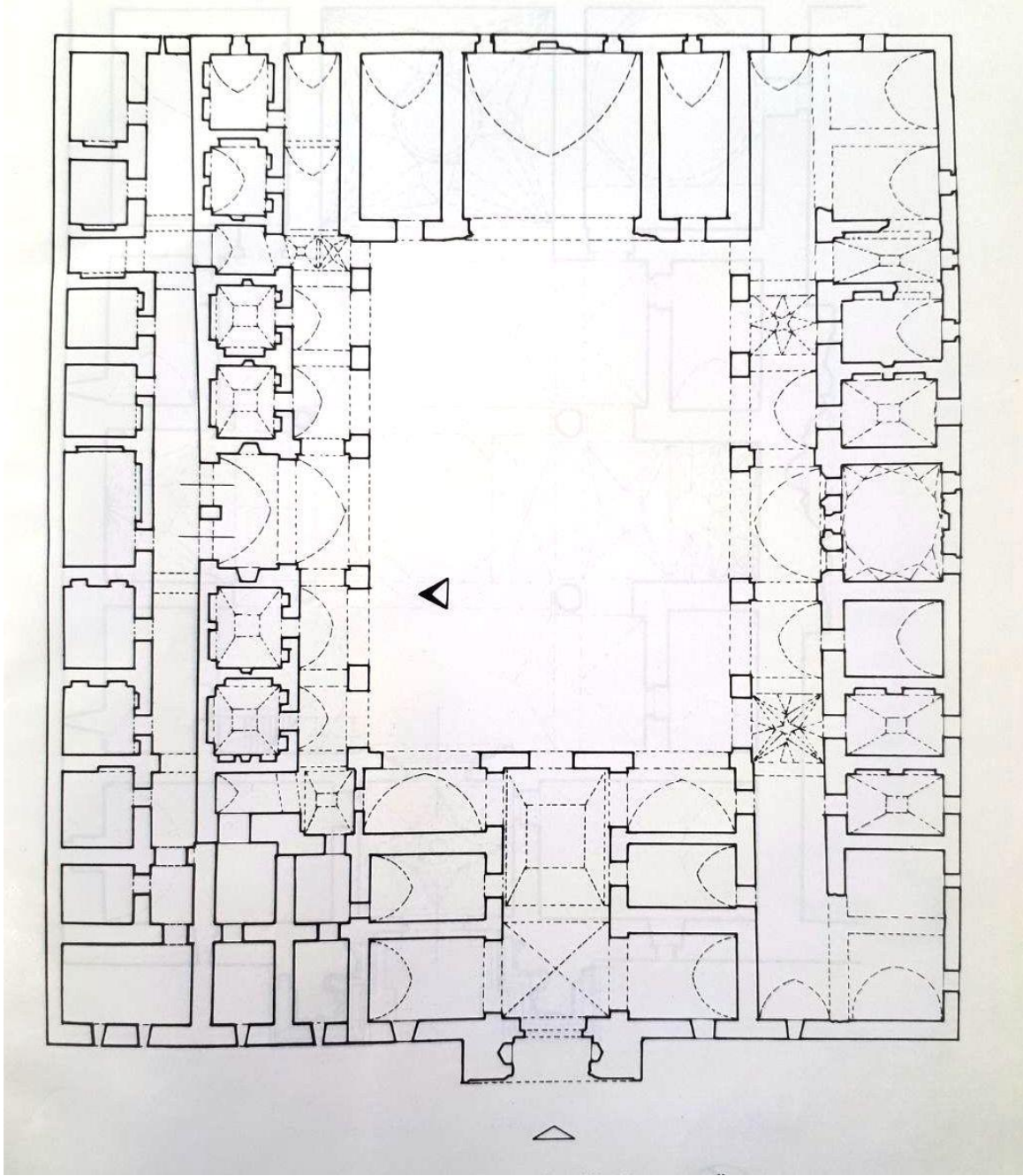
¹¹⁵ www.sifahane.org/sivas Erişim Tarihi 15.11.2016

Yapının kuzey bölümünü oluşturan bu dokuz birim, Mimar Sedat Çetintaş'ın 1938 yılındaki hafriyatında ortaya çıkarılmıştır¹¹⁶.

Yapının Bugünkü Durumu: Şifahane günümüzde iyi durumdadır. 08.07.1977 yılında tescillenen yapı¹¹⁷Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından özel bir işletmeye kiraya verilmiştir. Medresenin açık orta avlusu çay bahçesi olarak kullanılmaktadır. Talebe hücrelerinin bir kısmı bu işletmenin sorumluluğunda olup; diğer birimleri de hediyelik eşya dükkanları olarak kullanılmaktadır.

¹¹⁶ Bkz. Sedat ÇETİNTAŞ, 1953: Sayfa 82

¹¹⁷ www.sivaskulturenvanteri.com. Erişim Tarihi 05.09.2017

Plan 2: SivasKeykavus Şifhanesi (Gönül CANTAY, Erdem: Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Sayı 27, Sayfa 977, 1997)

Resim 7:Sivas Keykavus Şifahanesi Genel Görünüm (Aytaç GÜDER 2018)

Resim 8: Sivas Keykavus Şifahane Taçkapısı (Ata KAYA 2016)

Resim 9: Sivas Keykavus Şifahanesi Ana Eyvanı (Ata KAYA 2016)

Resim 10: Keykavus Şifahane Türbe Cephesi (Ata KAYA 2016)

Resim 11:KeykavusŞifahane Türbesinin Dıştan Görünümü (Ata KAYA 2016)

Resim 12: Keykavus Şifahane Türbesindeki Çini Sandukalar (Ata KAYA 2016)

3.3. Isparta Atabey Ertokuş Medresesi

Yapının Yeri: Müftü Mahallesi, Atabey İlçesi/Isparta

Yapının Tarihi: Yapının inşa kitabesi vardır. Atabey Ertokuş Medresesi Hicri 621 Miladi 1224 tarihinde inşa edilmiştir. Yapının taç kapı üzerindeki Arapça inşa kitabesinde; “*Es-sultan, Emere bi-‘imareti hazihi’l-medreseti fi-eyyam es-sultan el-mu’azzam, Ala’üd-dünya ve’d-din ebü’l-feth Keykubad bin Keyhüsrev, Burhan emirü’l-mü’minin el-abdü’z-za’if el-muhtac ali rahmetu’llah, Teala Ertokuş bin Abdullah fi şehri Ramazan el-mübarek senet ihda ve işrin ve sitte mi’e*” ifadesi yer almaktadır. Bu sülüs kitabenin Türkçe tercümesi ise; “*Bu medresenin yapımını, dünya ve dinin yüce sultanı, mü’minlerin emiri, fetihlerin babası Keyhüsrev oğlu Keykubad zamanında, yüce Allah’ın rahmetine muhtaç, zayıf kulu Abdullah oğlu Ertokuş 621 yılının mübarek Ramazan ayında emretti.*” şeklindedir. Bu tarihten yola çıkarak, medresenin I. Alaeddin Keykubad’ın sultanlığının altıncı senesinde yapıldığı anlaşılmaktadır¹¹⁸.

Yapının İncelenme Tarihi: 25 Ekim 2016

Yapının Banisi: Yapının banisi Ertokuş bin Abdullah’tır. Mübarizüddin Ertokuş, I. Gıyaseddin Keyhüsrev’in has kölelerinden biriydi. Mübarizüddin Ertokuş I. Gıyaseddin Keyhüsrev’in emriyle Antalya şehrine girerek burayı haftalarca muhasara altına aldı ve nihayet 1206 yılında fethetti¹¹⁹Böylece I. Keyhüsrev, Ertokuş’u Antalya subaşılığına tayin etti¹²⁰. Mübarizüddin Ertokuş sonraki süreçte, Antalya merkez olmak üzere Denizli-Burdur-Isparta yöresi civarında valilik görevine seçildi¹²¹.

Alâeddin Keykubad’ın sultanlığında da atabeylik görevini sürdüren Ertokuş bin Abdullah, Kalonoros Kalesi fethinden sonra, bu kalenin yakınındaki Alara Kalesi’ni de ele geçirmişti. Sonraki yıllarda Anamur ve Manavgat kalelerini de kontrol altına alan Mübarizüddin Ertokuş, Keykubad’ın emriyle Antalya valiliği görevinden ayrıldı ve I. Keykubad’ın oğlu II.Gıyaseddin Keyhüsrev’i eğitmek için Erzincan’da atabeylik görevine getirildi.

¹¹⁸ Tahir ERDEM, 1934: Sayfa 45

¹¹⁹ Haz. Rafet YİNANÇ, 2007: Sayfa 37

¹²⁰ Osman TURAN, 1947: Sayfa 416

¹²¹Hasan GEYİKOĞLU, 2001: Sayfa 188

Atabey Ertokuş'un kendi adını taşıdığı bu medrese haricinde, vakıf kayıtlarına göre, banisi olduğu bir diğer yapı da Eğirdir Gölü kıyısında bulunan Gelendost Ertokuş Kervansarayı'dır¹²². Ayrıca Antalya'da bir mescit inşa ettirdiği; ancak bu mescidin hangi yapı olduğu bugün bilinmemektedir¹²³.

Yapının Mimarı: Yapının mimarı bilinmemektedir.

Yapının Mimari Özellikleri: Atabey Ertokuş Medresesi doğu-batı yönünde uzanan bir eksen üzerindedir. Medrese düz blok taşlardan yığma biçiminde inşa edilmiştir (Resim 13). Kareye yakın dikdörtgen bir plan üzerine kurulmuş olan yapı, avlusunun üzeri kapalı, tek katlı, iki eyvanlı ve revaklı avlulu biçimde düzenlenmiştir (Plan 3).

Batıda yer alan ana eyvana, biri ahşap düzenlemeli olan iki basamaklı bir girişten çıkılmaktadır. Ana eyvanın güney duvarında hafif dışa taşkın kavsaralı mihrab yer almaktadır. Tonozla örtülü ana eyvanın, üç kemerli giriş açıklığı bulunan batı duvarından üç basamakla, türbe alanına geçiş sağlanmaktadır (Resim 14). Ana eyvana bitişik iki yanda yer alan büyük kareye yakın dikdörtgen odalar kubbe ile örtülüdür. Güneydeki odanın üst örtüsünde taş malzeme, kuzey yönündeki odanın üst örtüsünde ise tuğla malzeme kullanılmıştır.

Doğu yönünde yer alan ve avluya geçişi sağlayan eyvan biriminin kapalı cephe yüzeyi kapalı biçimde düzenlenmiştir. Giriş eyvanı, bu özelliğiyle benzer medrese giriş eyvanlarından farklı olarak, giriş açıklığı görünümündedir. Tonozla örtülü giriş eyvanının kuzey yönünde, arka arkaya sıralanmış, dikdörtgen formda iki tonoz örtülü oda yer almaktadır. Ayrıca ilk kapalı birimin sağındaki merdivenlerden yapının çatı kısmına ulaşılmaktadır. Güney yönünde de dikdörtgen formda tonoz örtülü bir oda bulunmaktadır. Giriş eyvanı bu görünümü ile Ortaçağ kilise yapılarındaki narteks bölümünü anımsatmaktadır.

Doğu eyvanı içerisindeki bu girişlerin hemen yanında açık pencere nişleri görülmektedir. Bu niş açıklıkları, giriş eyvanına bitişik olan dikdörtgen formda, tonoz örtülü kapalı birimlerin pencereleridir.

¹²² Nermin ŞAMAN DOĞAN, 2010: Sayfa 232

¹²³ Ali Osman UYSAL, 1997: Sayfa 151

Kuzey ve güneyde yer alan öğrenci hücreleri doğu-batı yönünde uzanmaktadır. Güney yönünde dört, kuzey yönündeyse üç öğrenci hücresi yer almaktadır. Tonoza örtülü bu hücreler kare ve dikdörtgen formda düzenlenmişlerdir.

Geniş bir açıklığa sahip kare formlu avluyu dört yönde tonoz örtülü geniş revak kemerleri çevrelemektedir. Beden duvarlarından ortada yer alan dört sütuna sekiz küçük kemer atılmıştır. Bu kemerler aynı zamanda dört yönde uzanan revak dizisini oluşturmaktadır. Atabey Ertokuş Medresesi mimari form ve avludaki revak biçimindeki kemer açıklığıyla, Konya'daki Ali Gav Medresesiyle büyük bir benzerlik göstermektedir.

Avlunun ortasında küçük kare formlu bir havuz düzenlemesi yer almaktadır. Avlu zemininde görülen yaklaşık 5 cm'lik kot farkını, avluyu dört yönde çevreleyen sütun dizisi sınırlandırmaktadır. Günümüzde zemin üzerinde, kuzey-güney yönünde oluk biçiminde havuza doğru uzanan bir su yolu görülmektedir.

Açık avlulu medrese örneklerinde orta avluya hakim olarak karşımıza çıkan kemerli revaklar, bu medresede tek sıra geniş kemer açıklığıyla geri planda yer almaktadır. Atabey Ertokuş Medresesinde mekân tek bir kubbe altında toplanmıştır (Resim 15). Kubbenin mekana hakim olduğu görülmektedir. Dıştan pramidal bir görüntü ile yükselen yapı; özellikle yüzyılın ikinci yarısından sonra inşa edilen kubbeleri örneklerden farklı olarak, beden duvarlarına değil de, orta mekânda bulunan dört sütun üzerine oturmaktadır. Ayrıca kubbe, dört yönde yer alan revak kemerleriyle birlikte, dıştan haçvari bir şema görünümü kazanmaktadır. Bu revak kemerleri kubbenin dört yönde uzantı sınırını oluşturmaktadır.

Türbe yapısı muntazam, renkli kesme taştan sekizgen bir formda inşa edilmiştir (Resim 16). Türbe yığma taştan kare bir kaide üzerine oturmaktadır. İçten kubbe, dıştan pramidal bir külahla örtülü yapının gövde kısmı yaklaşık 3,5 metre yüksekliğindedir. Kaide kısmı yaklaşık 75-80 cm. yüksekliğindedir. Dıştan yaklaşık yarım metre genişliğinde, 3 metre yüksekliğinde bir taş duvarla medrese cephesine bağlanmıştır. Bazı sanat tarihçileri bu biçimdeki türbe medrese ilişkisini, dıştan medreseye bağlı ilk türbe örneği olarak değerlendirmişlerdir¹²⁴.

¹²⁴ Bkz. Haluk KARAMAĞARALI, 1971: Sayfa 226

Yapının beden duvarlarından yüksek, dışa taşkın olarak inşa edilen taç kapısı beyaz kesme taştan inşa edilmiştir. Çağdaşı olan medrese yapılarının aksine zayıf bir anıtsallığı bulunan taçkapının mukarnaslı kavsarası bulunmamaktadır.

Yapının Süsleme Özellikleri: Atabey Ertokuş Medresesinin süslemelerinde kullanılan devşirme malzemenin yoğunluğu, diğer medrese örneklerinden oldukça farklı ve dikkat çekicidir. Örneğin yapının beden duvarları üzerindeki devşirme kesme taşlarda altı ve sekiz köşeli geometrik formlar; midye, gül yaprakları gibi bitkisel formlar görülmektedir. Bunun yanı sıra dışta beden duvarları üzerinde kabartma biçiminde kalkan, rozet, haç formu ve Zeus heykelinin baş kısmı yer almaktadır.

Atabey Ertokuş medresesinin taçkapısı klasik Selçuklu üslubunda düzenlenmiştir. Taçkapı nişi dış yüzünü, üst kısımda birleşen ve aşağı doğru iki yanda uzanan bordürlü süslemeler doldurmaktadır. Hemen içe doğru, nişe paralel olarak uzanan halat görünümünde burmalı bir süsleme yer almaktadır. Niş düzenlemesinin alt alınlığında yuvarlak bir madalyon yer almaktadır. En içte, basık kemerli giriş açıklığının hemen üzerinde dört satırlık kitabe yer almaktadır. Kemerli girişin iki yanında da mihrabiyelikler bulunmaktadır.

Medresenin birçok biriminde Orta Bizans dönemine ait devşirme malzemeler bulunmaktadır. Özellikle Batı mimarisinde arşitrav tanımlamasıyla bilinen lento düzenlemeleri, bu medresede giriş açıklıklarının üzerinde yer almaktadır. Üst örtüyü taşıyan devşirme sütunların başlıkları büyük oranda tahrip olmuştur. Hücre birimlerinin giriş açıklıklarında devşirme malzemeler oldukça yaygındır. Süsleme kompozisyonları açısından bakıldığında; özellikle giriş eyvanının iki yanında yer alan birimlerin pencere, kapı söve ve lentolarındaki süslemeler büyük oranda tahrip olmuştur.

Ana eyvanı avluyla sınırlayan devşirme blok mermer plakalar yaklaşık 70 cm. yüksekliğinde ve dikey olarak yerleştirilmiştir. Bu dört büyük plaka üzerinde boydan boya geometrik ve bitkisel formlu süslemeler göze çarpmaktadır. Plaka yüzeyinde dört yönde ince bir şerit çizgisi içerisinde sekiz köşeli yıldız ve onun etrafında dört madalyon yer almaktadır. Bu madalyonların içinde de on iki köşeli yıldız kümeleri görülmektedir. En baştaki plaka yüzeyinin iç merkezinde kanatlı, mitolojik bir hayvan figürü göze çarpmaktadır. Avlu zemininde de bitkisel formlu devşirme malzeme bulunmaktadır.

Ana eyvanın güney duvarında hafif dışa taşkın kavsaralı mihrab yer almaktadır. Mihrabın iki yanında yer alan devşirme sütunceler bitkisel motiflidir. Günümüze iyi durumda gelen süslemeler, türbeye geçiş açıklıkları üzerindeki lento ve söve detaylarıdır. Üç bölümlü açıklığın lentoları üzerinde yatay bordür süslemeler görülmektedir. Ortadaki açıklık düz silmelerle sonlandırılmıştır. Soldaki giriş açıklığının kapı sövelerinde geometrik ve bitkisel süslemeler görülmektedir. Bunlar arasında beş, altı ve sekiz köşeli yıldız motifleri, başak yaprakları ve vazolu demet motifleri yer almaktadır. Üst kısımda ortada bir madalyon yer almaktadır. Sağ açıklığın kapı sövelerinde geometrik ve bitkisel bordürlü süslemeler görülmektedir. Üst kısımda yıldızlı madalyon ve kabara süslemeler, aynı zamanda düğümlü motifler yer almaktadır. Türbeye geçiş merdiveni zemininde dairesel motifli geometrik ve bitkisel süslemeler göze çarpmaktadır.

Talebe hücrelerinin sövelerinde bordürlü süslemeler ya da düz silmeler görülmektedir. Lentolar üzerindeyse, yine geometrik ve bitkisel formlu süslemeler madalyonlar içinde görülmektedir. Ana eyvanın iki yanında yer alan kapalı birimlerin girişinde ve avluya giriş açıklığının sağında ve solunda bulunan birimlerin giriş açıklıklarında da aynı süsleme kompozisyonları karşımıza çıkmaktadır.

İç mekânda; talebe hücreleri, ana eyvan ve giriş eyvanı yanındaki kapalı birimler, türbeye geçiş açıklıkları ve medreseye geçişi sağlayan giriş açıklığı üzerinde küçük niş düzenlemeleri görülmektedir. Bu niş düzenlemelerine üç sıra ya da dört sıra kırmızı tuğlalarla estetik bir görünüm kazandırılmıştır.

Sekizgen formda düzenlenmiş olan türbe, yapının batı duvarına eklemlenmiştir. Gövde kısmı, kesme taştan renkli taş işçiliğiyle, külah biçimindeki üst örtüsüye tuğladan inşa edilmiştir. Külahın hemen altında, kasnağı oluşturan yatay zemin bordürle çevrilidir. Türbe cephesine birer sıra ara ile kemerli pencere nişleri açılmıştır. Sekizgen gövdenin köşeleri kırmızı renkli tuğlayla örülmüştür. İçte, türbe kasnağı üç sıra kırmızı tuğla ile düzenlenmiştir. Türbe içerisinde bir tane çinili sanduka yer almaktadır. Bu çinili sandukanın, yapının banisi Mübarizüddin Ertokuş'a ait olduğu düşünülmektedir¹²⁵.

Yapının Geçirdiği Onarımlar: Yapı onarımlarla günümüze gelmiştir. 1962 yılındaki restorasyon sırasında, yapı içerisinde temizleme çalışmaları yapılmıştır. Bakım ve onarım sırasında, özellikle ana eyvanın yanındaki odaların kubbeleri ahşap bir tavan

¹²⁵ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, 1927: Sayfa 223

düzenlemesiyle görülmekteydi. Onarımla beraber bu ahşap düzenekler kaldırılmış ve kubbeler temizlenerek bugünkü görünümünü almıştır¹²⁶.

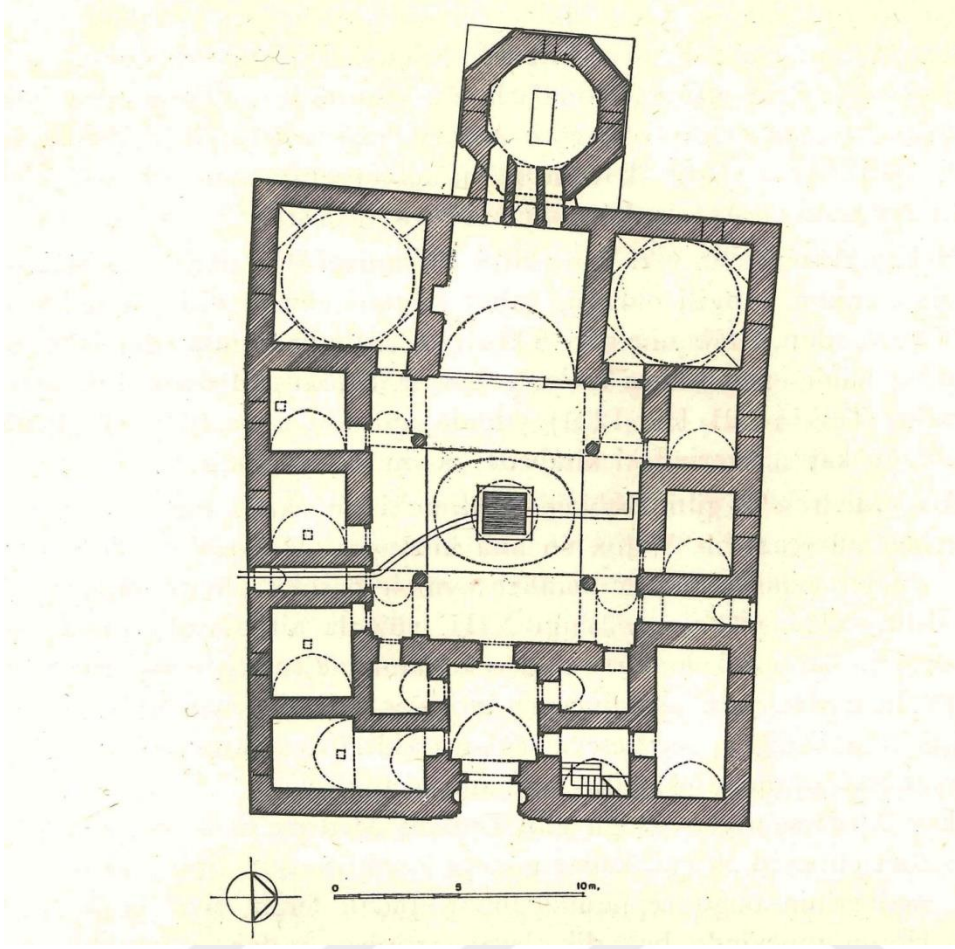
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı gözetiminde, Isparta Müzesi denetiminde 1992 yılında yapı içinde ve çevresinde temizlik çalışmaları başlatılmıştır ve aynı yıl içerisinde medrese, Koruma Kurulu kararıyla tescillenmiştir¹²⁷. Ancak kümbet yapısı 1989 yılında tescillenmiştir. 1993 yılı bakım çalışmalarının ardından, Kubadabad Kazı Ekibi medrese içi ve çevresinde bilimsel nitelikli kazı yapılması için bir çalışma başlatmıştır. 1993 yılında yapılan kazı çalışmalarında mevcut zeminin yaklaşık 1 metre kadar altına inilmiş ve bu sayede medrese çevresinde çeşitli duvar kalıntılarına rastlanmıştır. Bu kazı esnasında bir yandan da genel olarak restorasyon çalışmaları sürdürülmüştür¹²⁸.

Yapının Bugünkü durumu: Medrese bugün iyi durumdadır. Medresenin etrafı bir çevre düzenlemesiyle sınırlandırılmıştır. Taçkapının hemen sağında, içte kalan iki kapalı birim, medrese bakım araç-gereçleri ile düzenlenmiştir. Ana eyvan başta olmak üzere, diğer tüm kapalı birimler halı ve minderlerle oturma düzenine getirilmiştir. Taçkapı giriş açıklığı ve türbe odası zemininde ikişer tane, avlu ortasında ise dört tane aydınlatma aracı mevcuttur. Avlu ortasında yer alan kubbe destek sütunları çelik kelepçeler ile korumaya alınmıştır. Medrese üst örtüsü şeffaf bir sundurma ile örtülmüştür. Ana eyvana bitişik kuzey yönde yer alan kapalı birimde, bir tane ahşap vaiz kürsüsü bulunmaktadır. Günümüzde hala resmi olarak medrese işlevini yürütmektedir. Medrese, özellikle eğitim, kültür ve dini etkinliklerde kullanılmaktadır.

¹²⁶ Metin SÖZEN, 1972: Sayfa 45

¹²⁷ Isparta Kültür Envanteri, 2009: Sayfa 246

¹²⁸ Ali Osman UYSAL, 1997: Sayfa 152

Plan 3: Isparta Atabey Ertokuş Medresesi (Aptullah KURAN, Anadolu Medreseleri 1969: S. 48)

Resim 13: Isparta Atabey Ertokuş Medresesi Genel Görünüm (Ata KAYA 2016)

Resim 14: Isparta Atabey Ertokuş Medresesi Ana Eyvanı (Ata KAYA 2016)

Resim 15:Isparta Atabey Ertokuş Medresesi İç Mekan(Foto: Ata KAYA 2016)

Resim 16: Isparta Atabey Ertokuş Medrese Türbesi (Ata KAYA 2016)

3.4. Çankırı Cemaleddin Ferruh Darülhadisi

Yapının Yeri: Taş Mescit Caddesi, Merkez/Çankırı

Yapının Tarihi: Şifahanenin inşa kitabesi vardır. Hicri 633 Miladi 1235 yılında inşa edilen şifahanenin beş satırlık Arapça kitabesinde; “*fi tarihi muharrem sene-i selase-i selasin ve sittümie’s-sultani, emer abi-‘imareti hazihi’d-darül-aḫiyeti’l-meymuneti fi eyyamidevleti’s-sultanül-‘azam ‘alaü’d-dünya ve’d-din Ebu’l-feth Keykubad bin Keyhüsrev ve kasimüemiri’l-müminin eazzellahüensarahü el-‘abdü’l-fakirü’l-muhtac ila rahmeti rabbihiCemalü’ddin Ferruh el-Lala el-Atabey el-Memluki el-‘itakiveffekahu’llahu*” sözleri yer almaktadır.

Darülhadis giriş kapısının üzerinde bulunan sülüs kitabenin Türkçe tercümesinde ise; “*Bu mübarek Darülaḫiye’nin yapılmasını 633 yılı Muharrem ayında Büyük Sultan, memleketler açan, Abbasiye Halifesinin kudret ortağı ve Keyhüsrev oğlu Alaü’ddin Keykubad-Allah aziz ve mansur eylesin-, devletli günlerinde kulların fakiri ve Allah’ın rahmetine muhtaç azatlı kölelerden Atabey Lala Cemalü’d-din Ferruh-Allah muvafık eylesin- emretti.*” yazılıdır¹²⁹.

Yapının İncelenme Tarihi: 29 Temmuz 2017

Yapının Banisi: Yapının banisi Atabey Cemaleddin Ferruh’tur. Kitabenin tercümesinden de anlaşılacağı gibi, Cemaleddin Ferruh bir köleydi. I. Alâeddin Keykubad ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev’in saltanatında Atabeylik ve Lalalık yapmış bir komutandır. İbn Bibi eserinde kendisinden Lala ve Üstad Ed-dar olarak bahseder¹³⁰.Komuta kademesindeki başarılarından sonra, saray hazinedarlığına yükselmiş ve darüşşifa vakıflarının kuruculuğu görevi de kendisine verilmişti¹³¹.

Yapının Mimarı: Yapının mimarı Şehabeddin İnal Bin El Cemali’dir¹³².

Yapının Mimari Özellikleri: İlk olarak miladi 1235 yılında şifahane kısmı; daha sonra da miladi 1242 yılında darülhadis bölümü inşa edilmiştir. Kaynaklarda yer alan temel kazılarından anlaşıldığı kadarıyla, kareye yakın dikdörtgen planlı şifahane yapısı

¹²⁹ Yılmaz ÖNGE, 1962: Sayfa 252

¹³⁰ A,g,m,Sayfa 251

¹³¹ Ali Haydar BAYAT, 2003: Sayfa 228

¹³² Zeki SÖNMEZ, 1989: Sayfa 253

günümüze ulaşmamıştır. Bu iki yapının, mimari bir kompleks halinde, birbirine bitişik biçimde düzenlendiği anlaşılmaktadır.

Günümüze onarımlarla sağlam bir biçimde gelen darülhadis yapısı, kesme taştan muntazam biçimde inşa edilmiştir (Resim 17). Ancak şifahanenin bağlı olduğu güney cephesi moloz taşla düzenlenmiştir. Medrese, doğu-batı eksenini üzerinde, dikdörtgen planlı, iki eyvanlı ve tek katlı olarak inşa edilmiştir (Plan 4). Taçkapı cephesinin batı köşesi silindirik formda düzenlenmiştir. Bu köşe kulesi muhtemelen eğime karşı bir payanda işlevi görmektedir.

Kesme taştan, sivri beşik tonozlu biçimde düzenlenmiş doğu eyvanı yaklaşık altmış santimlik bir kot üzerindedir. Aynı mimari düzenleme ile görülmekte olan batı eyvanı da, diğerine oranla yaklaşık yirmi santimlik bir kot üzerinde bulunmaktadır. Tonozla örtülü olan eyvanlar mimari detay açısından oldukça sadedir. Bu yapıda görülen eyvan kurgusu, çalışma kapsamında yer alan yapıların hacimleri içerisinde, simetrik ölçüye sahip en iyi düzenleme olarak görülebilir (Resim 18).

Darülhadis'in orta ekseninde yer alan kubbeli üst örtü, kurşunla kaplı düz biçimdedir. Üst örtünün iç kısmı kırmızı tuğlaların yatay biçimde sıkıştırılmasıyla düzenlenmiştir. Kubbe yapısı, iç kısımda kuzey-güney yönünde yer alan geniş ve derin kemer uzantıları ile eyvan kemerleri üzerine oturmaktadır. Kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır.

Darülhadise doğu ve batıdan uzanan sekizer basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır. Bu merdivenli girişin hemen altında, sivri beşik tonozlu dar ve alçak bir hücre bulunmaktadır. Bu hücrenin içinden girince hemen solda daha geniş olan bir başka sivri beşik tonozlu kısım yer almaktadır. Merdivenli girişin etkili bir izlenim oluşturduğu basık kemerli bu alçak birim, fonksiyonel açıdan Kayseri'deki Çifte Medrese şifahanesinin sanduka odasıyla benzerlik göstermektedir. Yapının batı cephesinin hemen alt kısmında yığma taşlarla örülmüş kapalı bir hacim bulunmaktadır. Bu odada yer kaideli sandukanın Darülhadis'in taçkapısı ise yaklaşık bir metre kadar dışa taşkın biçimde düzenlenmiştir.

Yapının Süsleme Özellikleri: Yapıda taş süslemeler darülhadis taçkapısı ve şifahaneye açılan güney kapısı üzerinde; sırlı tuğla süslemeler ise eyvan kotu yüzeylerinde yer almaktadır. Darülhadis yapısı süsleme özellikleri açısından diğer Anadolu Selçuklu

medrese örneklerine göre oldukça sadedir. Kapıyı üç yönde tek sıra bir bordür şeridi çevrelemektedir. Üç bölümlü kavsaranın hemen üzerinde ve iki yanda, biri tahrip olmuş kabara süslemeler görülmektedir. Kavsaranın altında ise yapı kitabesi yer almaktadır. Giriş kapısının lento kısmına sarımtırak bir kilit taşı yerleştirilmiştir. Kilit taşının iki yanında kabartmalı altıgen süslemeler göze çarpmaktadır.

Günümüzde türbe mekânı olarak kullanılan doğu eyvanı üzerinde, yapının banisi Cemaleddin Ferruh'a ait taş kaideli bir sanduka yer almaktadır (Resim 19). Sanduka ve taş kaidesi firuze renkli çinilerle kaplıdır. Yine bu eyvanın doğu yönünde kare formu bir pencere açıklığı bulunmaktadır.

Batı eyvanında, güney yönünde yuvarlak kemerli niş biçiminde inşa edilmiş bir mihrab yer almaktadır. Mihrap yeri, muhtemelen şifahaneye görsel bağlantıyı sağlayan pencere açıklığıdır. Batı eyvanının ayrıca batı ve kuzey yönünde de yuvarlak kemerli geniş pencere açıklığı bulunmaktadır. Doğu ve batı eyvanlarının kot yüzleri kahverengi tuğla ve firuze renkli çinilerle zikzaklar oluşturacak şekilde düzenlenmiştir.

Şifahaneden yaklaşık yedi sene sonra inşa edilen darülhadisın güneyinde, şifahaneye ait olduğu düşünülen basık kemerli kapı iki renkli taş işçiliğinde muntazam biçimde düzenlenmiştir. Basık kemerli kapıyı üç yönde çok ışınlı yarım yıldız motifleri çevrelemektedir. Kapı giriş kemerinin üzerinde ve köşelerde geometrik rozetli süslemeler yer almaktadır. Kapı girişinin hemen üzerinde üç satırlık Selçuklu sülüsü ile yazılı bir başka kitabe daha yer almaktadır. Bugün yalnızca ilk iki satırı okunabilen kitabenin transkripsiyonu; “*El Cemali, Şehab-üd-din (İnalbin)*” şeklinde görülmektedir. Bu levhanın, mimarın adını taşıyan bir usta kitabesi olduğu düşünülmektedir¹³³.

Orijinal halinde şifahane kapı kemerinin üzerinde olması gereken çift başlı ejder kabartması bulunamamıştır. Ancak yerinde replikası mevcuttur. Darülhadisın kuzey ve güney iç cephesi, sivri kemerli derin bir niş biçiminde düzenlenmiştir. Sekizgen gövdeli kubbenin dört yönde birer aydınlatma penceresi bulunmaktadır.

Yapıya girişi sağlayan ve iki yanan uzanan sekiz basamaklı dar merdivenlerin iç kısımları kavsaralı görünümündedir. Bugün orijinalini yansıtmayan çift başlı ejder kabartması figürü, merdivenli girişin altında bulunan ve mumyalık olarak ifade edilen

¹³³ Ferruh TORUK, 1999: Sayfa 21

hücre girişi üzerinde yer almaktadır. Bu figürün, şifahaneye ait olan kapının kemeri üzerinde yer alabileceği ifade edilmektedir¹³⁴. Taçkapıya girişi sağlayan merdivenlerin hemen altındaki dar ve alçak odanın içerisinde, odaya göre daha geniş olan hücrenin içerisinde, ahşap desteklerle yükseltilmiş bir platform üzerinde, örtüyle kapatılmış altı sanduka yer almaktadır.

Darülhadisın batı cephesinin altında basık kemerli girişi bulunan odanın içerisinde alçıyla düzenlenmiş kaideli bir sanduka bulunmaktadır. Bu sandukanın yapının mimarına ait olabileceği düşünülmektedir¹³⁵. Sandukanın baş kısmı vazo biçimli bir mermer düzenekle yükseltilmiştir (Resim 20).

Yapının Geçirdiği Onarımlar: Yapı onarımlarla günümüze gelmiştir. 2010-2011 yıllarında yapılan kazılar sırasında darüşşifanın temelleri ortaya çıkarılmıştır¹³⁶. 2017 yılı itibarıyla darülhadis içi ve etrafında kapsamlı bir restorasyon çalışmaları yürütülmektedir. Restorasyon bünyesinde yürütülen bu çalışmalarda, günümüze ulaşmayan mevlevihanenin iki katlı semahane, şeyh dairesi ve aşevi unsurları da yeni bir görünümle oluşturulmaktadır.

Yapının Bugünkü Durumu: Darülhadis bugün iyi durumdadır. 17. yüzyılda Mevlevihane olarak kullanılmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1986 yılında tescilli yapılan Taş Mescit, restorasyon çalışmaları öncesinde türbe ve mescit olarak kullanılmaktaydı¹³⁷. Darülhadisın bulunduğu zemin etrafında zaman içerisindeki toprak kaymaları meydana gelmiş ve bunun neticesinde yapı zemini yaklaşık iki metre kadar yukarıda kalmıştır. Yapının çevresi koruma duvarıyla kademeli olarak çevrelenmiştir.

29 Temmuz 2017 tarihinde yapılan incelemeler sırasında, darülhadis yapısı ve çevresindeki komplekste restorasyon çalışmaları yürütülmekteydi. Bu yenileme çalışmaları sırasında, 20. Yüzyılın ortalarına doğru tamamen yıkıldığı düşünülen mevlevihanenin semahane, aşevi ve şeyh dairesi kısımları, mevcut yerinde günümüz yapı malzemeleriyle tekrar inşa edilmeye çalışılıyor.

Darülhadise girişin iki yanında yer alan ve doğu eyvanı kot seviyesinde bulunan zemin yükseltilerinin bugünkü restorasyon çalışmaları sırasında kaldırıldığı

¹³⁴ Ferruh TORUK, 1999: Sayfa 22

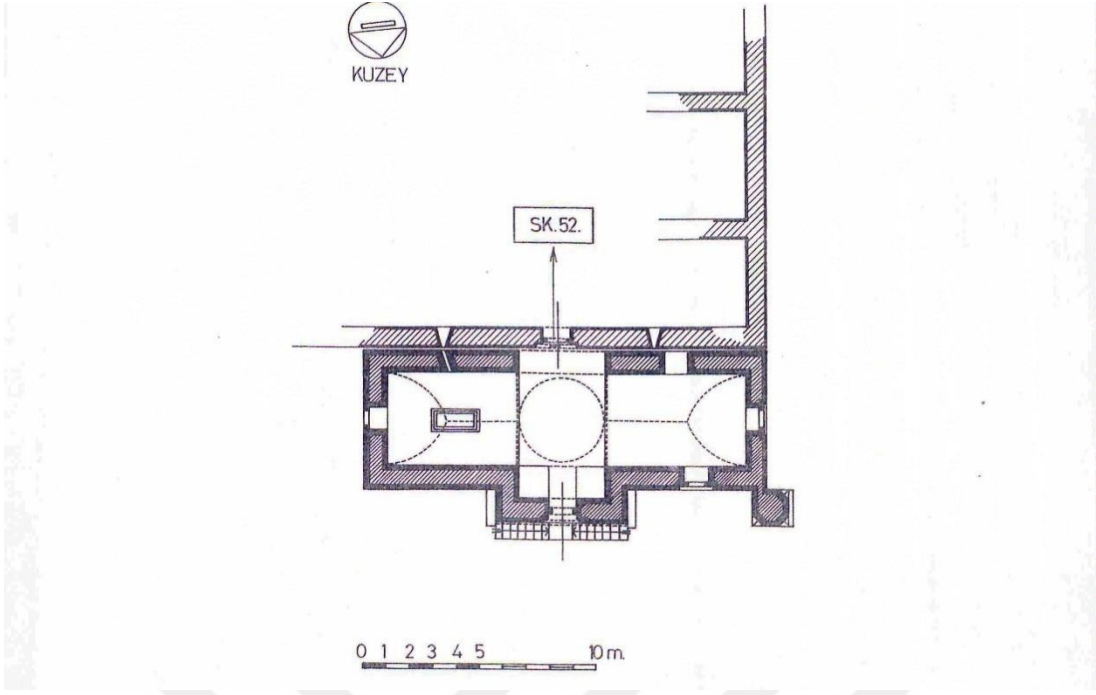
¹³⁵ A,g,e, Sayfa 23

¹³⁶ www.sifahane.org, Erişim Tarihi: 16.08.2017

¹³⁷ Çankırı Kültür Envanteri, 2014: Sayfa 176

görülmektedir. Eyvan ve orta hacim zeminleri bugün taş plakalarla kaplıdır. Şifahanenin kapı kemiği üzerinde yer aldığı düşünülen, yaklaşık 25-30 santimetrelık kadehe sarılı yılan heykeli bugün, Çankırı Müzesi'nde sergilenmektedir.

Plan 4: Çankırı Cemaleddin Ferruh Darülhadişi (Zeki SÖNMEZ, Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu-Türk Mimarisinde Sanatçılar 1989: S. 254)

Resim 17: Çankırı Cemaleddin Ferruh Darülhadişi Genel Görünüm (Ata KAYA 2016)

Resim 18: Cemaleddin Ferruh Darüllhadişi İç Mekânı (Ata Kaya 2016)

Resim 19: Cemaleddin Ferruh Darülhadisi Türbe Mekânı ve Baniye ait Kaideli Sanduka (Ata KAYA 2016)

Resim 20: Darülhadisin Mimarına Ait Sanduka (Ata KAYA 2016)

3.5. Kayseri Huand Hatun Medresesi

Yapının Yeri: Melikgazi İlçesi, Merkez/Kayseri

Yapının Tarihi: Yapının inşa kitabesi bulunmamaktadır. Ancak cami yapısının batısında yer alan taç kapı kavsarasının üzerinde, üç satırlık Selçuki sülüslü kitabede “ *Ame-ra bi imaret haza el-mescit el-mübarek fi ey-yam el-sultan el-azam Gıyased-dünya ve-d din ebu-l fetih Keyhüsrev bin Keykubat; El-Melike el-kebire el-alime el-zahide saf-vet el-dünya ved-din fatih-et el-hayrat vele-dehu edam-e Allah zılal; Celale-he ve za’afeiktidare-ha fi şev-val sene-t hamse ve sela-sin-e ve sitte-maye*” sözleri yazılıdır. Buradan da anlaşılabacağı gibi yapının Hicri 635 Miladi 1237-38 yılında inşa edildiği anlaşılmaktadır¹³⁸.

Bu üç satırlık kitabenin Türkçe tercümesi ise; “ *Bu mübarek mescidin yapılmasına Keykubat oğlu fetihler babası din ve dünyanın bereketi yüce Sultan keyhüsrev zamanında onun validesi Allah iktidarını artırsın celalini daim kılsın hayrat sahibi din ve dünyanın temiz, dindar ve bilge kraliçesi tarafından altıyüzotuzbeş yılının şevval ayında emr etti.* “ şeklindedir.

Yapının İncelenme Tarihi: 24 Ağustos 2016

Yapının Banisi: Yapının Banisi Mahperi Huand Hatun’dur. Huand Hatun I. Alâeddin Keykubad’ın eşi ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev’in annesidir. Huand Hatun aynı zamanda, Anadolu Selçukluları tarafından Kalonoros Kalesi’nde; yani bugünkü adıyla Alanya diye bilinen yerde esir edilen Ermeni Kralı Kir Fard’ın kızıdır¹³⁹.

Mahperi Huand Hatun devlet idaresinde oldukça etkiliydi; hatta I. Alâeddin Keykubad, vasiyetinde küçük oğlu İzzeddin Kılıç Arslan’ı melik olarak tayin etmek istemişti. Fakat eşi Huand Hatun ve I. Alâeddin Keykubad’ın emirleri, II. Gıyaseddin Keyhüsrev’i tahta oturtmak için mücadele ediyorlardı. Üstelik Keykubad’ın bu olay üzerine zehirlenerek öldürüldüğü rivayet edilmektedir. Huand Hatun farklı tür ve işlevlere sahip yapılar da inşa ettirmiştir. Bunlardan biri banisi olduğu Hatun Han’ıdır. Konya’yı Sinop’a bağlayan yol üzerinde yer alan yapının tarihi hakkında herhangi bir bilgiye

¹³⁸ Haz. Kemal GÖDE, 1982: Sayfa 85

¹³⁹ Mehmet Ali HACIGÖKMEN, 2012: Sayfa 126

ulaşılmamıştır. Bir diğer han yapısı ise Yozgat-Akmağdeni Karayolu üzerindeki 1239 tarihli Çinçinli Sultan Hanı'dır¹⁴⁰.

Yapının Mimarı: Yapının mimarı bilinmiyor.

Yapının Mimari Özellikleri: Yapı camii, medrese, türbe ve hamam yapılarından oluşan bir mimari kompleks olarak inşa edilmiştir (Resim 21). Külliye bütünü içerisinde yer alan ve kesme taştan inşa edilen medrese kareye yakın dikdörtgen planlıdır (Plan5). Avlusunun üzeri açık olarak inşa edilen yapı doğu-batı yönünde tek katlı, iki eyvanlı ve revaklı avlu düzenindedir. Kuzey ve güney yönünde sekizer öğrenci hücresi yer almaktadır. Medresenin dış beden duvarları üzerinde toplamda altı tane payanda desteği bulunmaktadır. Bunlardan beş tanesi silindirik formda, kuzey köşedeki payanda ise prizmatik formdadır.

Medrese, doğu-batı yönünde uzanan bir aks üzerindedir. Kuzey ve güney yönünde beş, doğu giriş eyvanı üzerinde de üç geniş kemerli revak düzeni, yapı bütününe hakim görünümündedir (Resim 23). Medrese bünyesinde eyvanların dışında, türbe birimiyle beraber toplamda yirmi altı kapalı mekân bulunmaktadır.

Ana eyvan cephesi dışa taşkın biçimde, yapının beden duvarlarından yüksek olarak düzenlenmiştir. Kesme taştan çapraz tonozla örtülü ana eyvan oldukça geniştir. Ana eyvanın kuzey ve güneyinde birer geniş oda bulunmaktadır. Kare formu, tonoz örtülü bu iki birime basık kemerli bir kapıdan girilmektedir. Güney yönündeki dikdörtgen planlı, beşik tonoz örtülü büyük kapalı birimden, kare formu iki küçük birime geçiş sağlanmaktadır. Bu birimlerden batıda yer alan mekândan türbeye geçiş sağlanmaktadır.

Medresenin taçkapısı kesme taştan, dışa taşkın biçimde düzenlenmiştir. Medreseye girişi sağlayan, beşik tonoz örtülü batı eyvanına tek basamakla inilmektedir. Giriş eyvanı bünyesinde, avluya inmeden sağ tarafta kare formu, tonoz örtülü birim, bugün yönetim binası olarak kullanılmaktadır. Batıda yer alan giriş eyvanının güneyinde beşik tonoz örtülü, dikdörtgen formu bir kapalı birim ve bir de medrese çatısına çıkılan merdivenkovaı bulunmaktadır. Kuzeyinde ise kare ve dikdörtgen formu, beşik tonozlu üç kapalı birim yer almaktadır.

¹⁴⁰ Aynur DURUKAN, 1998: Sayfa 18

Kuzey ve güneyde yer alan öğrenci hücreleri kareye yakın dikdörtgen formda düzenlenmiştir. Öğrenci hücreleri beşik tonozlu örtü ile düzenlenmiştir. Basık kemerli dar girişlere sahip bu hücreler, küçük pencere açıklıkları ile aydınlatılmaktaydı. Fakat bu açıklıklar günümüzde kapatılmıştır. Avlu revaklarının sınırlandığı zemin ile avlu ortasındaki zemin arasında 10 cm'lik kot farkı bulunmaktadır. Avlu revaklarını giriş eyvanı önünde iki sütun, kuzey ve güney yönünde ise dörder sütun taşımaktadır. Geniş kemerli-revak düzenlemeleri neticesinde, revak ayakları ve kemerlere açılan öğrenci hücreleri arasında doğal bir koridor oluşmaktadır. Yaklaşık üç metrelik genişliği ile bugün kullanılan mekân özelliği kazanan bu koridorlar Keykavus Şifhanesinde de görülmektedir.

Ana eyvanın güneyindeki kapalı birimden, basamaklı bir girişi bulunan türbe mekânına geçiş sağlanmaktadır. Türbe birimi sekizgen formudur. Türbe içten kubbeyle örtülü, dıştan konik bir külahla kaplıdır. Türbe içerisindeki Selçuklu kûfisi ile yazılı sandukanın Mahperi Huand Hatun'a ait olduğu bilinmektedir (Resim 24). Diğer iki sanduka ise II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kızı Selçuki Hatun'a ve Keyhüsrev'in hanımına ait olduğu düşünülmektedir¹⁴¹. Türbenin külliye ekseninde batı yönündeki girişinin yakın dönemlerde kapatıldığı cephe yüzeyindeki malzeme türünden anlaşılmaktadır.

Bazı yerli ve yabancı araştırmacılar kompleks içerisinde yer alan yapıların farklı zaman aralıklarında inşa edildiğini belirtmektedir; örneğin Aptullah Kuran medresenin cami yapısından hemen sonra, 1240 yılından önce inşa edildiğini ifade etmektedir¹⁴². Metin Sözen ise önce cami, sonra medrese ve türbe yapısının inşa edildiğini belirtmektedir¹⁴³.

Yapının Süsleme Özellikleri: Medrese, süsleme özellikleri açısından oldukça sadedir. Medresede taş süslemeler taçkapıda toplanmıştır. Taçkapıda geometrik, bitkisel ve figürlü süslemelere yer verilmiştir. Buradaki örnekte de görüldüğü gibi kesme taştan inşa edilmiş taçkapı onarımlar ile günümüze gelmiştir (Resim 22). Taçkapı süsleme kompozisyonuna bakıldığında klasik Selçuklu taş süsleme kombinasyonu göze çarpmaktadır. Taçkapı cephe bütününe, bugün büyük oranda tahrip olmuş olan yıldızlı bordür süslemelerin hakim olduğu anlaşılmaktadır. Taçkapıya bitişik iki yanda, zeminden saçaklık kısmına

¹⁴¹ Kerim TÜRKMEN, 1998: Sayfa 111

¹⁴² Bkz, Aptullah KURAN, 1969: Sayfa 73

¹⁴³ Bkz, Metin SÖZEN, 1970: Sayfa 108

kadar devam eden sütuncuklar tahrip olmuş bordürlü yıldız süslemeleriyle görülmektedir. Taçkapı mukarnasının üstünde, alınlık kısmının iki yanında rozetli süslemeler göze çarpmaktadır. Mukarnaslı kavsara düzenlemesini, dışta bordürlü bir niş çevrelemektedir. Kavsaranın hemen altında yer alan bordür kuşağı, girişi üç yönde dolanmaktadır. Basık kemerli giriş açıklığının iki yanında mukarnaslı mihrabiyelikler görülmektedir. Mihrabiyeliklerin üzerinde geometrik formlarla sınırlandırılmış bitkisel süslemeler görülmektedir.

Ana eyvan kesme taştan çapraz tonoz örtülü biçimde düzenlenmiştir. İç kısımda yan cephe yüzeylerindeki kare formlu ve geometrik süslemeli iki pencere sağda ve solda yer alan kapalı birimlere açılmaktaydı. Muhtemelen sonraki dönemlerde bu açıklıklar kapatılmıştır. Ana eyvana bitişik, iki geniş birimin giriş açıklıkları tek sıra silmelidir. Bu birimlere, bordürlü ve rozetli süslemeler ile yüzey sel niş görünümü kazandırılmıştır. Ana eyvanın avluya bakan yüzü boydan boya tek sıra bordür süsleme tek sıra silmeyle düzenlenmiştir.

Batı giriş eyvanının avluya bakan yüzü, boydan boya beşli yıldız formu kümeleriyle bezenmiştir. Kuzey ve güney yöndeki öğrenci hücreleri basık kemerli girişlerle düzenlenmiştir. Bu hücrelerin içleri işlevini yitirmeden önce küçük pencere açıklıkları ile aydınlatılmaktaydı.

Mahperi Huand Hatun'a ait türbe birimi, Anadolu türbe mimarisinin anıtsal örnekleri arasında gösterilebilir. Süsleme sanatı açısından simetrik bir düzende işlenmiş olan kompozisyonlar İran mimarisinde karşılaşılan Harakan kümbetlerini anımsatmaktadır. Türbe mukarnas kaideli, sekizgen gövdenin üzeri piramidal bir çatı ile örtülmektedir. Türbe cephesinin her köşesi panolar halinde düzenlenmiştir. Türbe cephe gövdesinin üst kısmında Ayet-el Kûrsi duasının bulunduğu bir yazı kuşağı sekizgen gövdeyi dolanmaktadır. Cephe üzerinde yer alan pencere açıklıklarının etrafında geniş bir niş düzenlemesi göze çarpmaktadır. Sekizgen gövdenin her köşesinde sütunceli düzenlemeler ve bunların üzerinde de dör t lü yıldız formları yer almaktadır. Bu sütunceler mukarnaslı sütün başlıklarıyla sonlandırılmıştır. Cephe köşelerinde bulunan niş düzenlemelerinin alınlık kısmında geometrik formlar dalgalı kompozisyon oluşturmaktadır. Türbe biriminin altında küçük pencere açıklığı bulunmaktadır. Türbe iç kısmında, güney-doğu köşesinde mescit özelliği kazandıran mihrap düzenlemesi görülmektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar: Yapı onarımlarla günümüze gelmiştir. Envanter kayıtlarından bilinen ilk onarım, taçkapının sağ cephesinde abdest almak için inşa edilen revaklı alanın 1726 yılında kaldırılmasıdır. Ön cephenin sağ üstü sırasında otuzdan fazla kare biçimli deliğin revaklı alanı oluşturduğu düşünülmektedir¹⁴⁴. Matbah Emmini Hacı Halil Efendi 1751 yılında Huand Hatun Medresesini kütüphane olarak düzenlemiştir¹⁴⁵. Medrese eğitimi 1917 yılında son bulunca, buradaki 433 adet kitap Raşid Efendi Kütüphanesi'ne taşınmıştır¹⁴⁶.

Yapının Bugünkü Durumu: Medrese bugün iyi durumdadır. Yapı 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu çerçevesinde işlevini yitirerek, 1929 yılında Arkeoloji Müzesi olarak hizmet vermiştir. 1960 yılında Mahmut Akok ve ekibinin yaptığı rölöve çalışmaları sonrasında kapsamlı bir onarım geçiren medrese¹⁴⁷, 1969 yılından 1998 yılına kadar Etnografya Müzesi olarak hizmet vermiştir¹⁴⁸. Medrese, bugün Kayseri Sanat ve Kültür Evi olarak hizmet vermektedir. Medrese içerisindeki kapalı birimler Kayseri Türk İslam Sanatları Derneği'ne bağlı olarak kullanılmaktadır. Avlu ortasında yer alan işletme Kayseri Büyük Şehir Belediyesi'ne bağlıdır.

Ana eyvan batı duvarı üzerindeki mukarnaslı kapı açıklığının önceki dönemlerde cami sahasına açıldığı anlaşılmaktadır; fakat bugün ahşap bir kapı ile kapatılmıştır Ana eyvana bitişik birimlere açılan küçük pencere nişleri kapatılmıştır. Ana eyvanın kuzey tarafındaki kapalı birim bugün konferans salonu; güney yönündeki kapalı birim ise kuran tefsir odası olarak kullanılmaktadır.

Doğuda yer alan giriş eyvanı iç duvarının sağında bulunan küçük birim bugün yönetim odası olarak kullanılmaktadır. Taçkapının üst kısmı, yakın zamandaki görsel örneklerden yapılan çıkarımlara göre bir metre kadar yükseltilerek, saçaklıkla düzenlenmiştir.

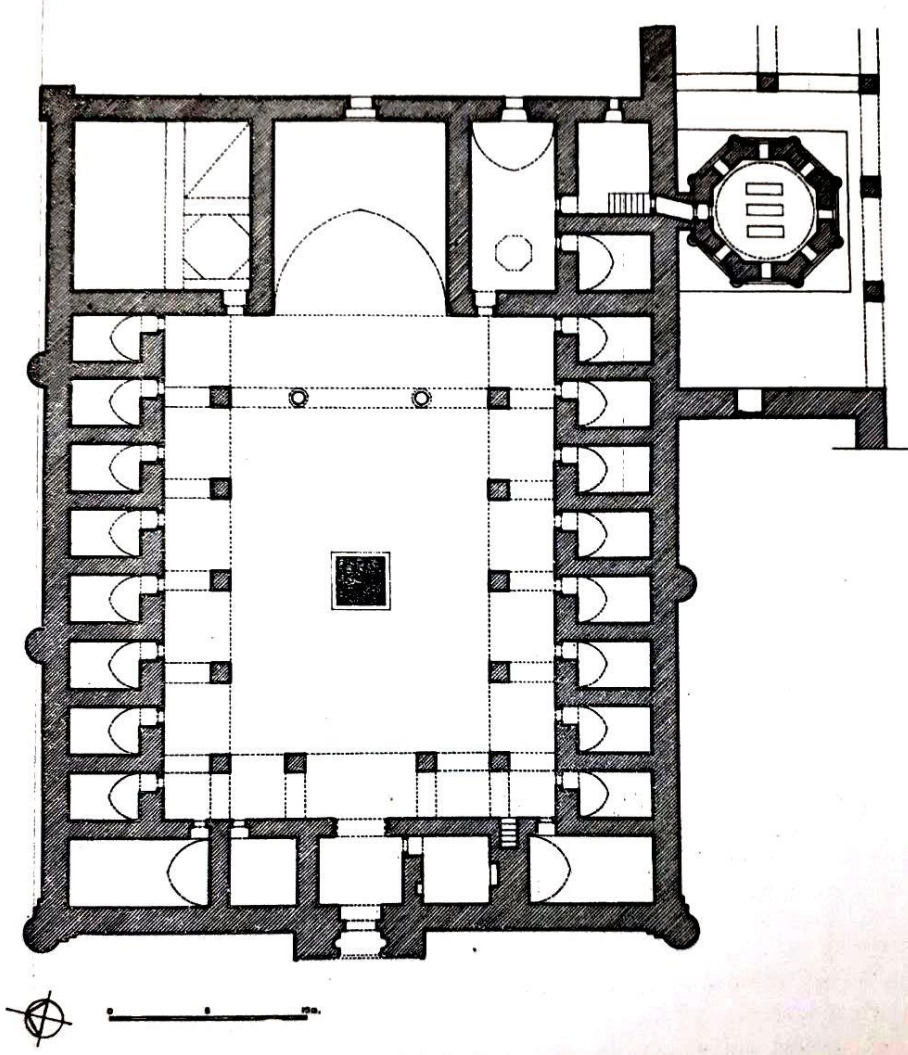
¹⁴⁴ Alev Çakmakoğlu KURU, 1998: Sayfa 144

¹⁴⁵ A,g,e, Sayfa 145

¹⁴⁶ www.kayseri.bel.tr Erişim Tarihi: 16.11.2016

¹⁴⁷ Mahmut AKOK, 1967: Sayfa 5

¹⁴⁸ www.kayseriden.biz Erişim Tarihi: 17.12.2016

Plan 5: Kayseri Huand Hatun Medresesi (Aptullah KURAN, Anadolu Medreseleri 1969: S. 71)

Resim 21: Kayseri Huand Hatun Külliyesi Genel Görünüm (Ata KAYA 2016)

Resim 22: Huand Hatun Medrese Taçkapısı Görünümü (Ata KAYA 2016)

Resim 23: Huand Hatun Medresesi İç Mekân Revak Düzeni (Ata KAYA 2016)

Resim 24: Mahperi Huand Hatun'a ve baninin kızı ve hanımına ait türbe içerisindeki sandukalar. (Ata KAYA 2017)

3.6. Kayseri Seraceddin Medresesi

Yapının Yeri: Melikgazi İlçesi, Merkez / Kayseri

Yapının Tarihi: Yapının inşa kitabesi vardır. Kitabeye göre Hicri 636 Miladi 1238-39 tarihinde inşa edilmiştir¹⁴⁹.Yapının taç kapı üzerindeki dört satırlık kitabesinde; “*Bu medreseyi Keykubad oğlu, büyük sultan, din ve dünyanın kurtarıcısı, Kasım emir’il Mü’minin Gıyaseddin Keyhüsrev devrinde 636/1238-39 senesinde Allah’ın yardımına muhtaç zayıf kul Seraceddin Lala Bedryaptırdı.*” ifadesi yer almaktadır. Yapının vakfiyesi mevcut değildir¹⁵⁰.

Yapının İncelenme Tarihi: 25 Ağustos 2016

Yapının Banisi: Yapının banisi Kayseri Emiri Seraceddin Bedri’dir¹⁵¹. II. Gıyaseddin Keyhüsrev’in komutanlarından olan Seraceddin Bedri, kitabenin Türkçe tercümesindeki lala ifadesine göre Anadolu Selçuklu atabeylerinden olduğu anlaşılmaktadır. Baninin yaşamı boyunca yapmış olduğu diğer çalışmalar hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

Yapının Mimarı: Yapının mimarı bilinmemektedir.

Yapının Mimari Özellikleri: Medrese muntazam kesme taştan inşa edilmiştir (Resim 25). Kareye yakın dikdörtgen plan üzerindeki yapı avlusunun üzeri açık, tek katlı, üç eyvanlı ve revaklı avlu düzenindedir (Plan 6). Medrese plan şemasından anlaşıldığı kadarıyla, bilinen simetrik eyvan kurulumundan farklı olarak yan eyvanlar kuzey kısmına yakın olarak düzenlenmiştir. Bu plan özelliği ile Hristiyan mimarisindeki haçvari planlı bazilikaları; ayrıca Erken Dönem İslam Mimarisindeki zaviyeli camileri anımsatmaktadır. Albert Gabriel medreseyi mimari düzen açısından Huand Hatun Medresesi ile özdeşleştirmektedir¹⁵².

Ana eyvana, avludan kuzeye doğru kemerli revakla açılan çapraz tonozlu bir bölümden geçilir (Resim 26). Yan eyvanların kuzeyinde ve ana eyvanın iki yanında beşik tonozla örtülü alçak ve dar girişli birimler bulunmaktadır. Giriş eyvanı derin bir koridor biçimindedir İki kademeli olarak uzanan girişin yaklaşık 3 m derinliğinden sonra, kemer açıklığı ile yapıya giriş sağlanmaktadır. Yaklaşık 3,5 m kadar dışa taşkın şekilde

¹⁴⁹ Alev Ç. KURU, 1998: Sayfa 150

¹⁵⁰ www.anadoluselcuklumimarisi.com.tr, Erişim Tarihi 07.06.2016

¹⁵¹ Aptullah KURAN, 1969: Sayfa 73

¹⁵² Bkz, Albert GABRIEL, 1972: Sayfa 63

düzenlenen taçkapı, eyvanımsı görünümündedir. Girişin iki yanında bulunan on dörder basamaklı merdivenlerden medrese damına çıkılmaktadır.

Avlu uzunlamasına dikdörtgen bir plandadır ve avlunun iki yanında üç sıra revak kemerleri uzanmaktadır (Resim 27). Avlu ve ana eyvan ortasında kalan çapraz tonozlu bölüm haricindeki her birim beşik tonozla örtülüdür. Doğu ve batı yönünde dörder öğrenci hücresi bulunmaktadır. Bu hücrelerin giriş açıklığının derinliği yaklaşık 1 m kadardır. Avlunun iki yanında, revak ve kemerler arasında kuzey-güney yönünde uzanan bölümler beşik tonozla örtülü dar bir koridor biçimindedir. Beden duvarları üzerinde yer alan ve plan ekseninde yapıyı çevreleyen dendanlar medreseye bir sur görünümü vermiştir. Doğu ve batı yönünde; aynı zamanda güneyde yer alan dışa taşkın taç kapının sağında ve solunda toplamda 6 tane çörten bulunmaktadır.

Medresenin kuzey yönünde, koruma duvarına bitişik biçimde bir çeşme yer almaktadır. Kemerli ve nişli olarak inşa edilen taç kapı görünümündeki bu çeşmenin ayrıca iki satırlık kitabesi mevcuttur. Hicri 638 Miladi 1238-39 tarihli kitabeye göre bu çeşmenin sonraki dönemlerde inşa edildiği anlaşılmaktadır¹⁵³.

Yapının Süsleme Özellikleri: Medrese süsleme özellikleri açısından sadedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar: Yapı onarımlar ile günümüze gelmiştir.1974 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilen yapının beden duvarları üzerinde yer alan dendanlar yenilenmiş, revak kemerleri ve ayakları tamir edilmiştir. Avlu revakları ahşap malzemeyle, birimlerin tonoz örtüleri ise beyaz bir suntayla kaplanmıştır. Albert Gabriel'in¹⁵⁴ çiziminde kuzey-doğu, Metin Sözen'in¹⁵⁵ çiziminde ise güney-doğu cephe köşesi pahlanmış olarak gösterilmişken; restorasyon sırasında bu kısım düzeltilerek dikdörtgen plandaki simetriye kazandırılmıştır.

Yapının Bugünkü Durumu: Medrese bugün iyi durumdadır. Medrese, yerleşim kotunun yaklaşık 2 m kadar altında kalmıştır. Fakat doğu cephesi normal kot seviyesindedir. Doğu cephesi dışında diğer cepheler ortalama 2 m koruma duvarları ile çevrildiği için medrese taç kapısına merdivenli bir girişten inilmektedir.

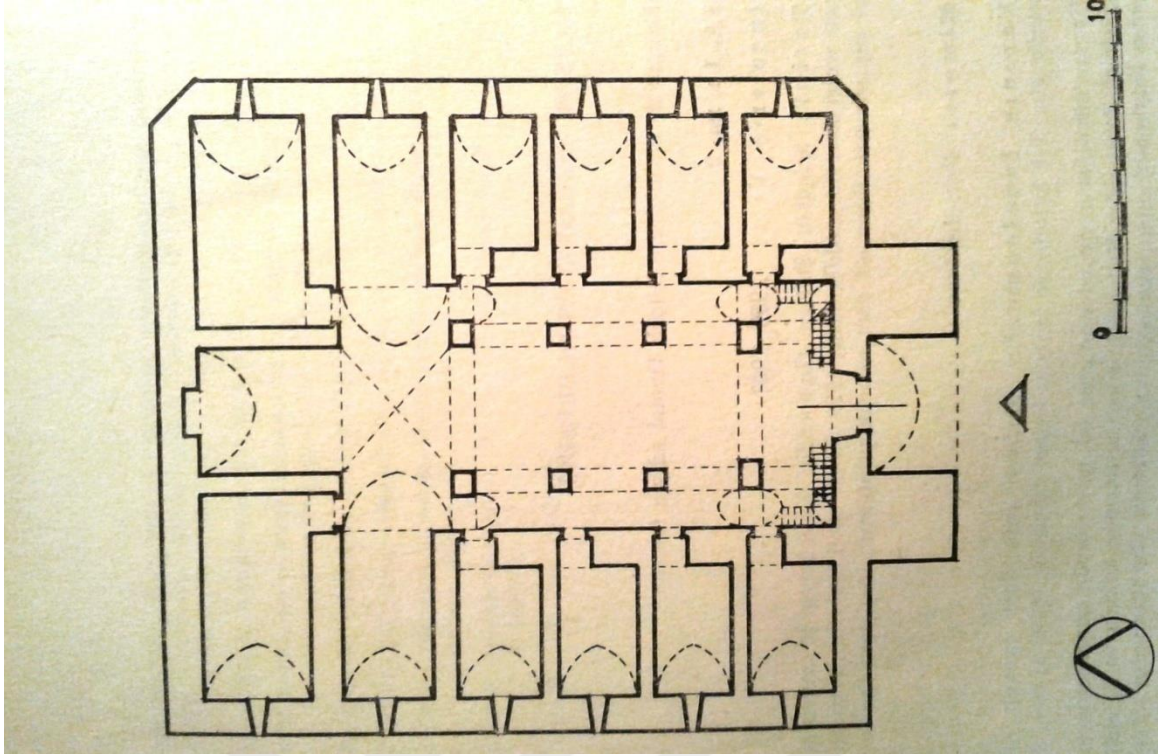
¹⁵³ Alev ÇAKMAKOĞLU KURU, 1998: Sayfa 155

¹⁵⁴ Albert Gabriel, 1931: Sayfa 71

¹⁵⁵ Metin SÖZEN, 1970: Sayfa 12

Medresenin bütün birimleri kitap reyonları ile düzenlenmiştir. Cephe duvarları ve koruma duvarları arasında kalan yaklaşık 3 m. genişliğindeki alan çay bahçesi işlevi görmektedir. Avlunun üzeri şeffaf bir sundurma ile örtülmüştür. Yapı günümüzde özel bir kitabevi olarak hizmet vermektedir.

Plan 6: Kayseri Seraceddin Medrese Planı (Metin SÖZEN, Anadolu Medreseleri: Selçuklular ve Beylikler Devri 1970: S.11)

Resim 25:Kayseri Seraceddin Medresesi Genel Görünüm (Ata KAYA 2016)

Resim 26:Medrese Ana Eyvanına Geçişi Sağlayan Çapraz Tonoz (Ata KAYA 2016)

Resim 27: Seraceddin Medresesi İç Mekân Görünümü (Ata KAYA 2016)

3.7. Konya Sırçalı Medrese

Yapının Yeri: Sahip Ata Yolu Üzeri, Meram/Konya

Yapının Tarihi: Yapının inşa kitabesi vardır. Hicri 640 Miladi 1242 tarihli yapının taç kapısındaki yedi satırlık sülüs kitabesinde; *Sultana Mensup, Emir'ulMumin'in (Abbasi Halifesi) ortağı, büyük sultan, alemde Hakkın gölgesi, din ve dünyanın yardımcısı, İslam ve Müslümanların yücesi, fetih babası, Keykubad Oğlu Keyhüsrev'in hükümdarlığında, hakkın rahmetini dileyen fakir Bedrüddin Muslih (Allah ona tevfikini daim kılsın) bu medreseyi 640 yılında inşa etti ve İmam-ı Azam Ebu Hanife (Allah ondan razı olsun) eshabından olan fukahaya ve ilmi fıkıh müntesiplerine vakfetti*¹⁵⁶. sözleri yazılıdır. Bu kitabeden de anlaşıldığı üzere, medresenin Hanefi mezhebi için inşa edildiği düşünülmektedir.

Yapının İncelenme Tarihi:17.10.2016

Yapının Banisi: Yapının banisi kitabesine göre Bedreddin Muslih'tır. Yapı Muslihiye Medresesi olarak da bilinmektedir. Lala, Hoca, Emir ünvanları ile anılan ve varlıklı eşraftan olduğu düşünülen Bedreddin Muslih devrin seçkin kişilerinden olup, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in hizmetinde bulunmuştur. Ayrıca II. Alâeddin Keykubad'ın da lalasıdır¹⁵⁷. Aksaraylı Mehmed Oğlu Kerimüddin Mahmud'un Farsça yazılı kaynağında; Muslih'in IV. Kılıçarslan ve II. Keykavus ile iş birliği yaparak, II. Alâeddin Keykubad'a ihanet edip ölümüne sebep olduğu anlatılmaktadır¹⁵⁸. Bedreddin Muslih dönemin ileri gelen devlet adamları arasında yer alan bir emirdi.

Yapının Mimarı: Yapının mimarı Muhammed Bin Muhammed At-Tusi'dir¹⁵⁹.

Yapının Mimari Özellikleri: Yapının ön cephe ve taç kapı kısmı muntazam kesme taştan inşa edilmiş olup, diğer cepheler taş-tuğla kullanılarak örülmüştür (Resim 28). Yapının kuzey, güney ve doğu yönünde yer alan kemerli revak dizisi tuğla malzemeden oluşturulurken, revak ayakları yerden bir metreye kadar kesme taş ile desteklenmiştir.

¹⁵⁶ M. Zeki ORAL, 1961: Sayfa 363

¹⁵⁷ Yaşar ERDEMİR, 2002: sayfa 23

¹⁵⁸ Bkz, Osman TURAN, 1944, Sayfa 39

¹⁵⁹ Zeki SÖNMEZ, 1989: 257

Sırçalı Medrese doğu-batı yönünde kareye yakın dikdörtgen bir forma sahip, avlusunun üzeri açık, iki katlı, iki eyvanlı ve revaklı avlu düzeninde geniş biçimde inşa edilmiştir (Plan 7).

Yapıda görsel bir hakimiyet sağlayan sivri kemerli, beşik tonozlu ana eyvan, basamaklı kot farkıyla, mimari tasarım açısından, avludan yüksek tutulmuştur (Resim 30). Ana eyvanın güney yönünde, mescit özelliğini gösteren nişli bir mihrabı vardır. Eyvanın kuzey ve güneyinde yer alan kare formlu birimler kubbeyle örtülü olup, kubbeye geçişler Türk üçgenleriyle sağlanmıştır. Tek sıra ikişer penceresi bulunan birimlerin üstte yer alan pencereleri mazgal görünümündedir.

Doğu yönünde yer alan giriş eyvanının iki yanında odalar bulunmaktadır. Sağda iki katlı olarak düzenlenmiş, manastır tonozu ile örtülü türbe bölümü yer almaktadır (Resim 32). Türbede baninin kendisine ve ailesine ait olduğu düşünülen üç sanduka görülmektedir¹⁶⁰. Solda ise beşik tonozlu bir oda mevcuttur. Giriş eyvanının iki yanında bulunan kapalı birimlerin arkasında, beşik tonozlu birer oda daha yer almaktadır.

Avluda kuzey-güney yönünde, iki katlı ve medrese yapı malzemesinden farklı özellikteki bir malzemeye inşa edilen revaklar, yapı bütününde ikinci bir mimari öge durumundadır (Resim 31). Bu kemerli revaklar, öğrenci hücrelerine açılmaktadır. Avlunun iki yanında yer alan dörder talebe hücreleriye birer ahşap kapıyla avluya açılmaktadır. Alt ve üst kat olmak üzere toplamda 16 adet öğrenci hücresi yer almaktadır. Günümüze değişikliklerle gelen taştan inşa edilmiş öğrenci hücreleri muhtemelen bir mazgal pencere açıklığıyla aydınlanıyordu.

Ayrı bir mimari tasarım biçiminde göze çarpan taçkapı, dışa taşkın şekilde beden duvarlarından yüksek olarak inşa edilmiştir (Resim 29). Medrese, giriş kısmı dışında toplamda 15 kapalı birim ile bütünlük kazanmaktadır. Bu birimlerden batıda yer alan ana eyvana bitişik dersane odaları kubbeli, diğer tüm birimler ise tonoz örtülüdür. Sırçalı medrese iki katlı, iki eyvanlı, kareye yakın dikdörtgen planı ve süsleme özellikleri bakımından 1277 tarihli Tokat Gök Medrese ile benzerlik göstermektedir.

Yapının Süsleme Özellikleri: Yapıda taş ve çini süslemeler kullanılmıştır. Taş süslemeler ağırlıklı olarak taçkapıda görülmektedir.

¹⁶⁰ Aptullah KURAN, 1969: Sayfa 74

Taçkapı kemer açıklığının iki yanında yer alan sarkıtlı mukarnas nişlerde yoğun bezeme programı uygulanmıştır. Nişlerin etrafı üç yönde bordürlü geometrik süslemeler ile çevrelenmiştir. Nişlerin iki yanında yivli sütunceler süsleme programına canlılık kazandırmıştır. Niş içleri de bitkisel motifli kompozisyonlar ile donatılmıştır. Sivri kemerli anıtsal girişin üzerinde beş bitkisel kabara, sivri kemere paralel uzanmaktadır. Aynı zamanda bu kemerin iç yüzü iki renkli taş işçiliği ile örülmüştür; ön yüzü ise yonca yapraklı taş süslemeler ile bezenmiştir. İki yanda yer alan zikzak motifli sütuncelerin başlıkları akantus yapraklıdır. Sütuncelerin üzerine sekizli madalyonlar yerleştirilmiştir.

Taçkapıda içten dışa doğru üç bordür kompozisyonu görölmektedir. Ortadaki bordür diğerlerinden geniş tutulmuştur. Bu bordürler yapıyı üç yönde dolanmaktadır; fakat dıştaki bordürün tepe kısmı zamana bağılı olarak bozulmuştur. Tamamen geometrik ve bitkisel motif bu süslemelerin estetik yanını kuşkusuz on iki kollu yıldız motifleri oluşturmaktadır. Bu motiflerin ortasına bitkisel süslemeler yerleştirilmiştir. En dış bordür ile ortadaki geniş bordür arasında üç kollu derince oyulmuş yıldız süslemeler, taçkapıyı boydan boya dolanmaktadır.

Çini süslemeler ise daha çok ana eyvanda göze çarpmaktadır. Medresede, adından da anlaşıldığı üzere, ağırlıklı olarak çini süslemeler kullanılmıştır. Giriş eyvanı içindeki türbede, yoğun olarak ana eyvanda, revakların bir kısmında firuze, patlıcan moru, kahverengi ve siyah renkli çiniler mozaik tekniğinde uygulanmıştır.

Yaklaşık yedi metrelik derinliği bulunan ana eyvan, kuşkusuz mozaik çini bezemelerin en dikkat çekici birimidir. Kompozisyon çeşitliliği ve süsleme yoğunluğu açısından Türk süsleme tasarımlarında, hemen her çalışmada referans uygulama olarak verilmektedir. Eyvanın yoğun firuze renkli çini zemin üzeri, siyah ve mavi sırlı tuğlalar ile bezenmiştir. Burada geometrik, bitkisel ve yazı formlarıyla çeşitli kompozisyonlar görölmektedir. Bazı kaynaklarda ana eyvan Çinili Köşk'ün eyvanına benzetilmektedir¹⁶¹.

Ana eyvan tonozunun içi, ana eyvan duvarları tepe noktasından yarı yüksekliğe kadar Rumi motiflerden bir bordür ile çevrelenmişti. Ana eyvan üst örtüsünde yer alan mavi ve mor çini süslemeler büyük ölçüde günümüze gelememiştir. Özellikle birbiri ardınca devam eden patlıcan moru ve firuze renklerinden oluşturulmuş sekizli yıldız

¹⁶¹ Celal E. ARSEVEN, 1971: Sayfa 70

motifleri arka duvarı çevrelemiştir. Arka duvar bordürünü Bakara Suresi'nin 255. ayeti çevrelemektedir¹⁶²

Ana eyvan mihrabının dış bordüründe Al-i İmran Suresi'nin 18. ve 19. ayetlerinin bir bölümü yazılıdır. Eyvan kemerinin sol ve sağ iç yüzey bordür süslemesinde mimarın adını “Mehmed el-Tusi” ve sözlerini içeren beş ve altı numaralı kitabeler bulunmaktadır¹⁶³. Sol iç kemer yüzeyinde, beyaz zemin üzerine patlıcan moru ile işlenmiş altıgen çini madalyonlar görülmektedir, bu madalyonların arasında dört satırlık Selçuki sülüsü ile yazılmış kitabe bulunmaktadır¹⁶⁴. Ana eyvanın sağ kemer yüzündeki kitabenin bugün Berlin İslam Müzesi'nde olduğu biliniyor¹⁶⁵

Ayrıca ana eyvanın ön cephe eyvan kemerinde patlıcan moru ve açık mavinin kombinasyonu kabartmalı bir silme görünümündedir. Ön cephe kemerini boydan boya sülüs bir yazı serisi çevreler. Burada Helezonik kıvrımlı firuze zemin üzerine, patlıcan moru kullanılarak “Tevekkeltü Alélallah” cümlesi ile Fatiha Suresi'nin 1, 4 ve 5. ayetlerinin bir kısmı yazılmıştır. Kemer dolanan bu yazının bittiği yerde karşılıklı olarak iki sütünce yer alır. Renkli çinilerle bezeli bu sütüncelere bitişik olarak üstte “Mülk Allahın'dır” ifadesi yer almaktadır¹⁶⁶.

Ana eyvanın avlu yüzünde, ikinci yazı serisinin hemen gerisinde Rumi yapraklı, 45 derecelik açıyla uzanan bordür, bahsedilen bu iki sülüs yazı uzantısını birbirinden ayırır. İkinci yazı grubu ise eyvanın sağ ve solunda zeminden yukarı doğru uzanmaktadır. Burada manganaz moru üzerine firuze renkle Bakara Suresi'nin 284. ve 286. ayetleri yazılıdır. En dışta ve iki yanda ise patlıcan moru zemine firuze renkli geçmelerle, panolu süslemeler yerleştirilmiştir. İslam dini mimarisinde, ahşap, alçı ve çini çalışmalarda görülen bu motifler sonsuzluğu simgelemektedir¹⁶⁷.

Giriş eyvanının ön yüzü; yani batıya bakan kısmı yan revaklar ile görsel bütünlük oluşturacak şekilde kırmızı tuğla ile bezelidir. Üst kat revak kemerlerinin içleri mavi ve patlıcan moru sırla kaplanmıştır; ayrıca giriş eyvanı etrafında ve giriş eyvanının iki

¹⁶² Yaşar ERDEMİR, 2002: Sayfa 71

¹⁶³ M. Zeki ORAL, 1961: Sayfa 366

¹⁶⁴ İbrahim H. KONYALI, 1964: Sayfa 896

¹⁶⁵ Yaşar ERDEMİR, 2002: Sayfa 73

¹⁶⁶ M. Zeki ORAL, 1961: 366

¹⁶⁷ Yaşar ERDEMİR, 2002: Sayfa 66

yanında yer alan revak duvarı yüzeyinde süslü sırla kaplı gamalı haç kompozisyonları ve bitkisel motifler yer almaktadır.

Ana eyvan yanındaki kubbeli birimlerin pencereleri üzerinde kufi yazılı süslemeler görülmektedir. Sağdaki pencere üzerinde Ta'zimullah “Yöneliş Allaha’dır.”, soldaki pencere üzerinde ise Eş-şükrü lillah “Şükür Yalnızca Allah İçindir.” ayetleri yazılıdır. Yapıda toplamda sekiz kitabe bulunmaktadır.

Yapının taş süslemeleri taçkapıda toplanmıştır. Medresenin doğu yönünde yer alan taçkapısı beden duvarlarından yaklaşık bir metre kadar dışa taşkın olup, 9 metreden fazla uzunluğa sahiptir.

Sırçalı medrese taçkapısı, anıtsal sivri kemerli ilk girişi ve sonrasında yaklaşık iki metre derinlikte içeriye açılan basık kemerli kapısıyla eyvanımsı bir görünüm kazanmıştır. Birbirine geçme dokuz kilit taşından oluşan basık kemerli girişin üzerinde yapının sülüs kitabesi bulunmaktadır. Kitabenin iki yanında nişli süslemeler ve üzerinde biri büyük diğer ikisi küçük üç bitkisel motifli kabaklar yer almaktadır.

Yapının Geçirdiği Onarımlar: Medrese onarımlarla günümüze gelmiştir. Yapı 13.11.1982 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kararı ile tescillenmiştir¹⁶⁸. Medresenin sistemli bir restorasyon cetveli ile Cumhuriyet Dönemindeki ilk onarımları, Müzeler Genel Müdürlüğü Anıtlar Şubesi kontrolünde 1940’lı yıllarda gerçekleştirilmiştir¹⁶⁹.

20. Yüzyılın ikinci yarısından sonra medrese lôkal olarak birçok kapsamlı onarım geçirmiştir. Konya eserleri ve Sırçalı medrese üzerine incelenen çalışmalardan anlaşıldığına göre, medresenin talebe hücreleri 1950’li yıllarda büyük ölçüde yıkılmış durumdaydı. Muhtemelen bu hücreler yıktırılarak aynı yıllarda yerine harç ve kerpiç karışımı taş odalar inşa edilmiştir.

1965 yılında Milli Eğitim Bakanlığı’na tahsis edilen ve aynı bakanlık tarafından 1969 yılında restorasyona alınan medresenin onarım çalışmaları zaman aralıkları ile devam etmiştir. 1973 yılında Mimar Mahmut Akok’un hazırladığı rapora göre Eski

¹⁶⁸ Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Dosya No: 42.00/35 B, Konya 1985

¹⁶⁹ Yaşar ERDEMİR, 2002: Sayfa 35

Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Sırçalı Medrese için restorasyon projesi hazırlamıştır; fakat daha sonra bu proje yarım bırakılmıştır¹⁷⁰.

1985 yılında medresenin üst katı Rölöve ve Anıtlar Kurulu'na tahsis edilmiştir. 1987 yılında drenaj sistemi için yapının etrafında çalışmalar başlatılmıştır. Yine aynı yıl taç kapının kuzeyindeki bahçe alanı içerisinde bulunan katakompun giriş merdiveni düzenlenerek üzeri koruyucu çatı ile kapatılmıştır¹⁷¹. Tonoz ve kubbelerde, beton bloklarda, beden duvarlarının derz aralarında farklı zamanlarda, 1999 yılına kadar yenileme çalışmaları yürütülmüştür¹⁷².

Vakıflar genel müdürlüğünün yaptığı onarımlar sırasında, koruma amacıyla taç kapı üzerine sonradan yerleştirilen çatı kaldırılmıştır¹⁷³. 2009 yılında medresenin üst örtü birimleri, iki kat su ve bir kat ısı yalıtımı ile güçlendirilmiştir¹⁷⁴. Avlu çevresinde yer alan Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Dönemine ait mezar taşları 2013 yılında Konya Etnografya Müzesi'ne teslim edilmiştir. Taçkapı yüzeyinde fiziksel ve kimyasal aşınmalara bağlı olarak periyodik çalışmalar yapılmaktadır.

Yapının eski ve yeni durumu ile ilgili plan özellikleri incelenmiştir. Ayrıca 2016 yılının Ekim ayında Sırçalı medresede incelemeler yapılmıştır. Buna göre giriş eyvanı, türbe bölümü, girişin solundaki müderris odası, batıda yer alan ana eyvan ve ona bitişik iki yanda yer alan kubbeli dersane odalarının günümüze orijinal biçimde geldiği görülmüştür.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki şer'îye sicil defterlerinde medrese hakkında 17. 18. ve 19. Yüzyıllara ait birçok bilgi bulunmasına rağmen, bu bilgiler yalnızca mütevellî heyetlerinin, müderrislerin göreve getirilmesi, görevden alınması ya da bu kimselere ödenecek maaş miktarı hakkındadır¹⁷⁵.

Yapının Bugünkü Durumu: Medrese bugün iyi durumdadır. Sırçalı Medrese günümüzde Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü olarak kullanılmaktadır.

¹⁷⁰ Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Dosya No: 42.00/35 B, Konya 1985

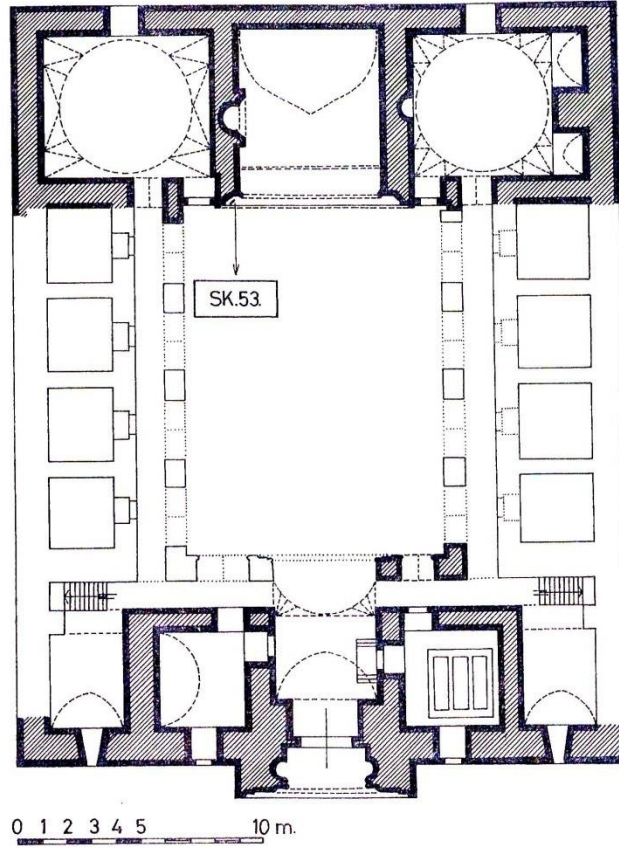
¹⁷¹ A, g, dosya

¹⁷² Yaşar ERDEMİR, 2002: Sayfa 35

¹⁷³ İbrahim H. KONYALI, 1964: Sayfa 888

¹⁷⁴ Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Dosya No: 42.00/35 B, Konya 1985

¹⁷⁵ A,g,dosya: 42.00/35 B

Plan 7: Konya Sırçalı Medrese(ZekiSÖNMEZ, Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu-Türk Mimarisinde Sanatçılar 1989: S. 259)

Resim 28: Konya Sırçalı Medrese Genel Görünüm (Ata KAYA 2016)

Resim 29: Sırçalı Medrese Taçkapı Görünümü (Ata KAYA 2016)

Resim 30:Sırçalı Medrese Ana Eyvan Görünümü (Ata KAYA 2016)

Resim 31: Sırçalı Medrese İç Mekân Görünümü (Ata KAYA 2017)

Resim 32: Sırçalı Medrese Türbe Mekânına Geçiş (Ata KAYA 2016)

3.8. Kayseri Avgunu Medresesi

Yapının Yeri: Mimar Sinan Parkı İçi, Merkez / Kayseri

Yapının Tarihi: Yapının inşa kitabesi bulunmamaktadır. Ancak 13. yüzyılın ilk yarısında inşa edildiği düşünülmektedir¹⁷⁶.

Yapının İncelenme Tarihi: 25 Ağustos 2016

Yapının Banisi: Yapının banisi bilinmiyor.

Yapının Mimarı: Yapının mimarı bilinmiyor.

Yapının Mimari Özellikleri: Medrese, bütünüyle kesme taştan inşa edilmiştir (Resim 33). Avgunu Medresesi, kuzey-güney aksı üzerinde dikdörtgen planlı, avlusunun üzeri açık, tek katlı, iki eyvanlı ve revaklı avlu düzenindedir (Plan 8). Zaman içerisinde yapı, mevcut kot seviyesinin altında kalmıştır. Koruma duvarı bünyesindeki merdivenli bir girişten yapıya girilmektedir.

Arka duvarı yıkılmasına rağmen günümüze sağlam biçimde gelen tonoz örtülü ana eyvan yaklaşık altı metre derinlikte olup, basamakla yükseltilmiştir (Resim 34). Kuzey yönde yer alan tonoz örtülü giriş eyvanı avluya açılmaktadır.

Batıda dört, doğu yönünde ise beş sıra halinde beşik tonozla örtülü talebe hücreleri yer almaktadır. Avlu etrafını dört yönde dolanan kemerli revaklar öğrenci hücrelerine açılmaktadır (Resim 35).

Giriş eyvanının batı cephesine, bir bütün halinde eklenmiş türbe yapısı görülmektedir. Türbe yüksek kaideli, dıştan sekizgen gövdeli ve piramidal külahlı; içten ise kubbeli formdadır.

Taç kapı dışa taşkın dikdörtgen şeklinde düzenlenmiştir. Kapının eşik kısmı bugünkü toprak zeminden yaklaşık iki metre aşağıda yer almaktadır. Kemer açıklığı günümüze gelememiş olsa da, kapı kemeri yüzeysel niş görünümündedir. Yapının tüm kapalı birimlerinde tonoz örtü kullanılmıştır.

Yapının Süsleme özellikleri: Medresede süsleme ögesi bulunmamaktadır.

¹⁷⁶ Metin SÖZEN, 1970: Sayfa 19

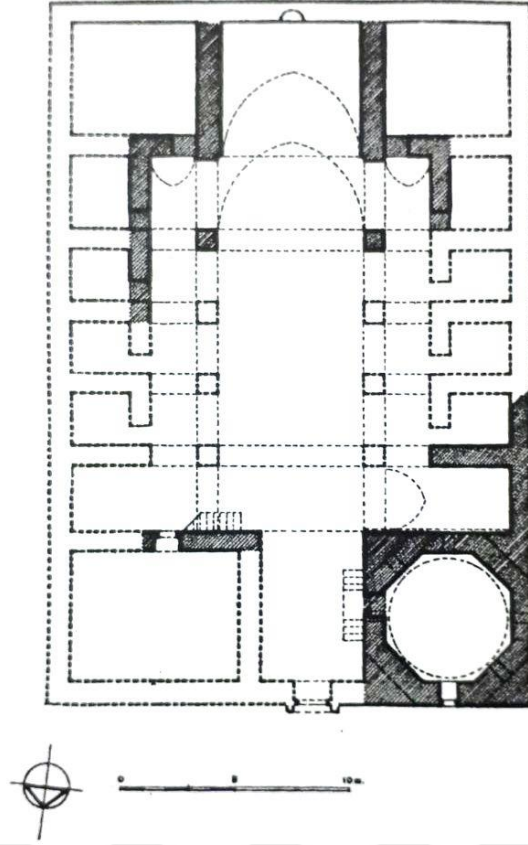
Yapının Geçirdiği Onarımlar: Yapı onarımlar ile günümüze gelmiştir.20. Yüzyılın sonlarına doğru yerleşim alanı içinde kalan; hatta bazı bölümleri evlerin inşaat malzemesi olarak kullanılan medrese, 1990'lı yılların başındaki restorasyon çalışmaları ile şehir dokusuna tekrar kazandırılmıştır¹⁷⁷.Yapılan incelemelere göre, 1990'lı yılların başına kadar yapının kapsamlı bir onarımından söz etmek mümkün değildir. Ancak yapıda aralıklı zamanlarla lokal onarım çalışmaları yapılmaktadır. 1989 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü idaresinde restorasyon çalışmaları yapılmıştır¹⁷⁸.

Yapının Bugünkü Durumu: Medrese bugün iyi durumdadır. Yapı günümüzde Kıvılcım Kitabevi olarak hizmet vermektedir. Mevcut zemin kotundan yaklaşık 1,5 m altta kalan medrese yapısının avlu zemini de yapıdan yaklaşık 1 m kadar aşağıda yer almaktadır. Dışa taşkın biçimde düzenlenen taç kapı, giriş açıklığı hizasına kadar büyük bir tabela ve bayrak ile kapatılmıştır. Ana eyvan ahşap bir destek ile iki katlı olarak düzenlenmiştir. Türbe yapısının alt katı kitap deposu, üst bölümü kitabevinin yönetim ofisi olarak kullanılmaktadır.

Medrese yaklaşık iki metre yüksekliğinde koruma duvarı ile çevrilidir. Bu koruma duvarı ile cephe duvarlarının arasında kalan dört metrelik alan ise kitabevinin çay bahçesi olarak işlev görmektedir. Medresenin üstü şeffaf bir sundurma ile kapatılmıştır.

¹⁷⁷ Alev Ç. KURU, 1998: Sayfa 122

¹⁷⁸ A,g,e, Sayfa 127

Plan 8:Kayseri Avgunu Medresesi (Aptullah KURAN, Anadolu Medreseleri 1969: S.68)

Resim 33: Kayseri Avgunu Medresesi Genel Görünüm (Ata KAYA 2016)

Resim 34: Avgunu Medresesi Ana Eyvan Görünümü (Ata KAYA 2016)

Resim 35: Avgunu Medresesi İç Mekân Görünümü (Ata KAYA 2016)

3.9. Konya Ali Gav Medresesi

Yapının Yeri: Selçuklu, Merkez/ Konya

Yapının Tarihi: Yapının inşa kitabesi bulunmamaktadır. Medrese 13. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmektedir. Medresenin sınır duvarını oluşturan kuzey yönündeki duvar yüzeyinde üç satırlık bir onarım kitabesi bulunmaktadır. Kitabede; “*sayeiömr-i envaye-i Hazret-i hilafetpenahideVali-i vilayet devletlu, Mehmet Ferit Paşa hazretlerininasar-ı edide-i muvaffakiyetlerinden, biri de mükemmelen tamir ve ihya olunan işbu Mahmudiye medresesidir. 1317-1319*” yazılıdır. Türkçe açıklamasında ise; “*Şehrin önde gelen kimsesi, devletin vilayet valisi Mehmet Ferit paşa tarafından miladi 1826 yılında, itinalı bir biçimde tamir ettirilmiştir.*” şeklinde bir ifade yer almaktadır¹⁷⁹.

Yapının İncelenme Tarihi: 19.10.2016

Yapının Banisi: Yapının banisi bilinmemektedir.

Yapının Mimarı: Yapının mimarı bilinmemektedir.

Yapının Mimari Özellikleri: Yapının tamamı günümüze gelmemiştir. AliGav Medresesi 20. Yüzyıla kadar oldukça harap durumda geldiği için, beden duvarlarının moloztaş ve kireç harçla inşa edildiği anlaşılmaktadır (Resim 36). Bugünkü kent zemini kotundan yaklaşık iki metre kadar aşağıda yer alan yapıya merdivenlerle inilmektedir.

Yapı medrese tipolojisi içerisinde; kare planlı, avlusunun üzeri kapalı, tek katlı, kuzey-güney yönünde iki eyvanlı ve kemer uzantılarının oluşturduğu revaklı bir düzendedir (Plan 9). Medrese bu plan özellikleri ve revak düzeniyle Atabey Ertokuş ve Afyon Boyalıköy Medreselerini anımsatmaktadır.

Güneyde yer alan ana eyvan tek basakla yükseltilmiştir. Sivri beşik tonozla örtülü ana eyvan, revak üst örtüsünün konumuyla iç içe geçmiş kapalı birim görünümündedir. Ana eyvanın güney yönünde bir mihrap nişi bulunmaktadır. Kuzeyde yer alan giriş eyvanı da sivri beşik tonozla örtülü olup, avlu zemininden tek basamakla hafifçe yükseltilmiştir.

Ana eyvana bitişik sağda ve solda kare formlu, kubbeli iki birim yer almaktadır. Odalar kemerli pencerelerle aydınlatılmaktadır. Ana eyvana bitişik, doğuda yer alan oda, türbe

¹⁷⁹ Mehmet ÖNDER, 1962: Sayfa 174

birimi olarak kullanılmaktadır. Medresenin doğu ve batısında tonozla örtülü üç sıra öğrenci hücreleri yer almaktadır.

Ortada yer alan ve kare bir form oluşturan dört mermer sütun, kubbenin ağırlığını dağıtan dört sivri kemeri taşımaktadır (Resim 37). Beden duvarlarından mermer sütunlara atılan yatay ahşap hatıllar da kubbe kemerlerini desteklemektedir. Taş malzemeye döşenmiş zemini kademeli olarak hafifçe yükseltilmiştir. Avlu ortasında yer alan kare formu havuz yaklaşık yarım metre derinliğindedir. Yapının dışında, kuzey-doğu köşesinde türbe olduğu düşünülen küçük bir oda bulunmaktadır. Günümüzde, bu dar ve alçak odanın üzerinden yol geçmektedir.

Yapının Süsleme Özellikleri: Ali Gav Medresesinde süsleme özellikleri açısından; özellikle tuğla düzenlemeler dikkat çekmektedir. Yapı ortasında yer alan kubbe ve kubbenin kemer uzantıları, avlu ortasındaki kubbeye geçişi sağlayan tromplar, avlu revakları, eyvan örtüleri, kapı kemerleri tuğla malzemeye düzenlenmiştir (Resim 38). Ayrıca ana eyvana bitişik iki kapalı birimin üst örtüsü ve trompları tuğla malzemeye düzenlenmiştir. Ana eyvana bitişik kapalı birimleriyle öğrenci hücrelerinin giriş açıklığı üzeri tuğla kemerlerle çevrili alçı revzenlerle düzenlenmiştir.

Yapı ortasındaki dört mermer sütun, devşirme malzeme olarak göze çarpmaktadır. Ana eyvanın güney duvarında bulunan çini mihrabın yakın zamanda düzenlendiği bilinmektedir. Kubbeye geçişlerde tuğla düzenlemeli, altı dilimli tromplar kullanılmıştır. Yapının beden duvarları üzerinde toplamda sekiz pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencere açıklıkları, tuğla kemerlerle çevrili revzenlerle niş görünümü kazanmaktadır. 1965 yılında medrese etrafında ve içinde yapılan kazı çalışmalarında firuze renkli dikdörtgen ve sekiz köşeli; firuze renkli sırlı sekiz köşeli yıldız çini levhalar bulunmuştur¹⁸⁰.

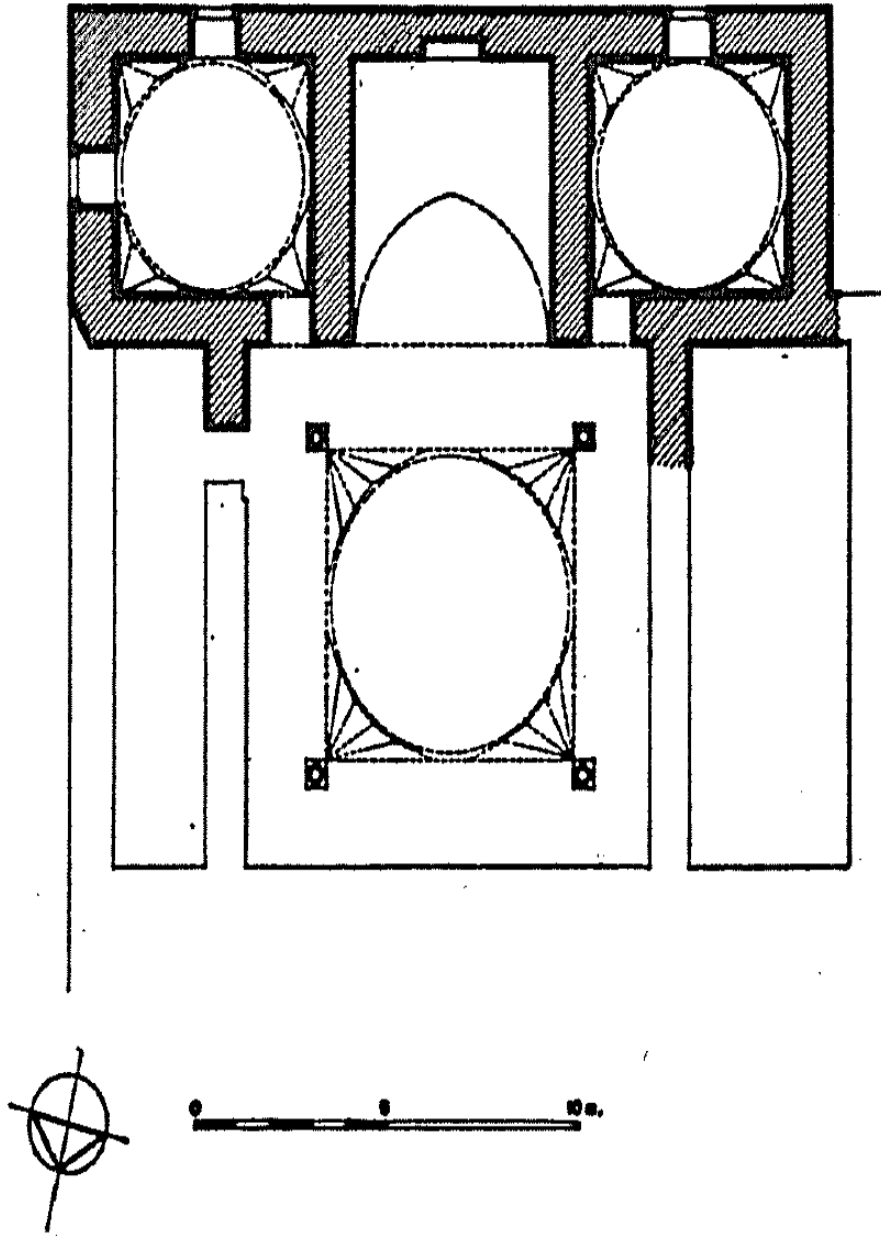
Yapının Geçirdiği Onarımlar: Yapı büyük ölçüde onarımlarla günümüze gelmiştir. Ali Gav Medresesinin resmi biçimde belgelenmiş ilk onarımı 1826 yılında gerçekleşmiştir. Bu tarih koruma duvarının kuzey yüzü üzerinde yer alan onarım levhasında hicri olarak ifade edilmiştir. 1826 yılındaki onarım çalışmaları, şehrin valisi Mehmet Ferit Paşa'nın emriyle başlatılmıştır. Yapı 1983 ve 1996 yıllarında tekrar çeşitli restorasyonlar geçirmiştir¹⁸¹.

¹⁸⁰ Yılmaz ÖNGE, 1962: Sayfa 15

¹⁸¹ A,g,m, Sayfa 16

Yapının Bugünkü Durumu: Yapı günümüzde iyi durumdadır. Medrese günümüzde yaklaşık iki metrelik koruma duvarıyla çevrelenmiştir. Yakın zamanda medreseyle sınır duvarı etrafında çevre düzenlemesi yapıldığı anlaşılmaktadır. Medresenin üzeri, küre biçiminde cam bir strüktürle kapatılmıştır. Medresenin kuzey-doğu cephesine ek olarak yapılmış, üzeri kırma bir çatıyla örtülmüş küçük dikdörtgen planlı mekân tuvalet ve lavabo olarak kullanılmaktadır. Medrese, günümüzde Konya Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı, Mahmudiye Güzel Sanatlar Merkezi olarak hizmet vermektedir.

Plan 9: Konya Ali Gav Medresesi (Aptullah KURAN, Anadolu Medreseleri 1969: S. 50)

Resim 36: Konya Ali GavMedresesi Genel Görünümü (Ata KAYA 2017)

Resim 37: Ali Gav Medresesi İç Mekân Görünümü (Ata KAYA 2016)

Resim 38: Ali Gav Medrese İç Mekân Tuğla Düzenlemesi (Ata KAYA 2016)

4.GÜNÜMÜZE ULAŞMAYAN YA DA KISMEN ULAŞAN ANADOLU SELÇUKLU MEDRESELERİ/ŞİFAHANELERİ

4.1. Kayseri Hoca Hasan Medresesi

Yapının Yeri: Düvenönü Mahallesi, Merkez / Kayseri

Yapının Tarihi: Yapının inşa kitabesi bulunmaktadır. Selçuklu sülüsü ile yazılmış üç satırlık Arapça kitabesinde Hicri 589 Miladi 1193 tarihi yazılıdır. Ayrıca kitabenin ilk satırında Furkan Suresinin 10. Ayeti, üçüncü satırında ise Bakara Suresinin 114. Ayeti yer almaktadır. Arapça ifadeyle; “*Bismillahirrahmanirrahim “Tebarekelleziinşaecealeleke hayran min zalike” bi-emri’l-Melik Nure’d-dünya ve’d-din Sultan Şah hullidemulkehuBüniyyehazihi’l-medreseti el-abdi’l-muhtac ila rahmetullahi El-Hasan bin Ebi Bekir vefakullahi (ve gafaralehu) makesb-i min zenbihi ala min tasarrufu fiha ve evkafih bi-gayr-ı hak Lanetullahi ve melaiketi ve’n-nas-ı ecmain “ ve men azlemümimmenmeneamesacid-Allahü en yüzkerafihessemuhu ve sea fi harabiha” ve zalike sene tis’a ve semanin ve hamsemie”* yazılıdır.

Kitabenin Türkçe tercümesi ise; “*Esirgeyen, bağışlayan Allah’ın adıyla” Allah’ın şanı ne yücedir ki, O dilerse sana bunlardan hayırlısını yapar. (Furkan Suresi 10)-Din ve dünyanın nuru Melik Sultan Şah’ın-Allah mülkünü daim kılsın-emriyle bu medreseyi, Allah’ın rahmetine muhtaç Ebu Bekir Oğlu Hasan-Allah onu başarılı kılsın-ve işlediği günahları bağışlasın 589 yılında yaptı. Bu medrese ve vakıflarını haksız kullananlara Allah’ın, meleklerin ve insanların laneti olsun-Allah’ın mescidlerinde O’nun adının anılmasını engelleyip, o mescdileri yıkmaya çalışandan daha zalim kim olabilir.(Bakara Suresi 114)” şeklinde ifade edilmektedir¹⁸².*

Yapının İncelenme Tarihi: 25 Ağustos 2016

Yapının Banisi: Yapının banisi Kayseri Meliki Nureddin Sultan Şah’tır. Nureddin Sultan Şah Anadolu Selçuklu sultanlarından olup, 1156-1192 yılları arasında hüküm süren II. İzzeddin Kılıçarslan’ın oğludur¹⁸³. Diğer yapı kitabelerinde, baniler babalarının ismi ile ifade edilirken, bu yapıda Nureddin Süleyman Şah’ın babası II. İzzeddin Kılıçarslan’ın ismi geçmemektedir.

¹⁸² Haz. Kemal Göde, 1982: Sayfa 29

¹⁸³ A,g,e, Sayfa 30

Yapının Mimarı: Yapının mimarı Hasan Bin Ebu Bekir¹⁸⁴.

Yapının Mimari Özellikleri: Medreseden geriye birkaç duvar kalıntısı bulunmaktadır (Resim 39). Bu yüzden yapının mimari özellikleri hakkında ayrıntılı bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Halil E. Eldem'in yaptığı incelemelerde, medresenin cami, imaret ve han yapıları ile aynı tarihte, bir kompleks düzeni içerisinde inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Yapının Süsleme Özellikleri Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar: Bilinmemektedir.

Yapının Bugünkü Durumu: Bir parça duvar kalıntısı görülmektedir. Ayrıca 2,5 metre uzunluğunda, 35-40 cm genişliğindeki Arapça kitabe, bugün Kayseri'deki Selçuklu Uygarlığı Müzesi'nde sergilenmektedir (Resim 40).

¹⁸⁴A,g,e, Sayfa 30

Resim 39: Kayseri Hoca Hasan Medresesi ve DiğerYapı Kalıntıları (Ata KAYA 2016)

Resim 40: Kayseri Selçuklu Uygarlığı Müzesi'ndeki Hoca Hasan Medrese Kitabesi (Ata KAYA 2016)

4.2. Konya Altun-Aba Medresesi

Yapının Yeri: Meram ilçesi, Merkez/Konya. Bugünkü İplikçi Cami'nin güney duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir.

Yapının Tarihi: Yapının vakfiyesi günümüze gelmiştir. Vakfiyede medresenin inşa tarihi Hicri 599, Miladi 1202 olarak belirtilmektedir¹⁸⁵.

Yapının İncelenme Tarihi: 12 Ekim 2016

Yapının Banisi: Yapının banisi Şemseddin Altun-Aba'dır. Altun-Aba, II. Kılıçarslan ve Rükneddin Süleymanşah zamanında emirlik yapmış üst düzey bir kimsedir. Anadolu Selçuklu askeri teşkilatının önemli emirlerinden sayılan Şemseddin Altun-Aba, Alaeddin Keykubad'ın yanında tuttuğu bir kimsedir. Ayrıca 1950'li yıllarda İplikçi Camii Klasik Eserler Müzesi olarak kullanılmıştır. Atabey Cemaleddin Ferruh'la birlikte, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta çıkmasında önemli rol oynamıştır. İmar faaliyetleri kapsamında, Şemseddin Altun-Aba'nın Konya'da, Altınapa mevkiinde, bir kervansaray yaptırdığı bilinmektedir¹⁸⁶. Argıt Hanı olarak da bilinen bu yapı, 2017 yılında Altınapa Barajı sularının çekilmesiyle gün yüzüne çıkmıştır. Yapı günümüze oldukça sağlam durumda gelmiştir.

Yapının Mimarı: Yapının mimarı bilinmemektedir.

Yapının Mimari Özellikleri: İplikçi Cami'nin güney duvarına bitişik şekilde, tuğla malzemeden inşa edilmiş, kare formlu, kubbeli bir birim görülmektedir. Bu yapının güney ve doğu yönünde birer mazgal pencere düzenlemesi, batı yönüdeyse alçak bir giriş açıklığı bulunmaktadır.

Yapının Süsleme Özellikleri: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar: Yapının geçirdiği onarımlar hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Yapının Bugünkü Durumu: Yapı günümüze ulaşmamıştır.

¹⁸⁵ Aynur DURUKAN, 2001: Sayfa 57

¹⁸⁶ İbrahim Hakkı KONYALI, 1964: Sayfa 828, 829

4.3.Konya Alâeddin Darüşşifası

Yapının Yeri: Yapının yeri hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Yapının Tarihi: Yapının inşa kitabesi bulunmamaktadır.13. yüzyılın ilk yarısında inşa edildiği düşünülmektedir. Ancak günümüze gelmeyen bu yapı bazı kaynaklarda 1221 yılına tarihlendirilmektedir¹⁸⁷.

Yapının İncelenme Tarihi: 25 Ağustos 2016

Yapının Banisi: Yapının banisi I. Alâeddin Keykubad'dır¹⁸⁸.

Yapının Mimarı: Yapının mimarı bilinmemektedir.

Yapının Mimari Özellikleri: Bilinmemektedir.

Yapının Süsleme Özellikleri: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar: Bilinmemektedir.

Yapının Bugünkü Durumu: Yapı günümüze ulaşmamıştır.

¹⁸⁷ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, 2008: Sayfa 8

¹⁸⁸ A,g,e, Sayfa: 8

4.4. Konya Gühertaş Medresesi

Yapının Yeri: Yapının bugünkü yerinin, Konya Alâeddin Cami'nin kuzeydoğusunda olduğu düşünülmektedir¹⁸⁹.

Yapının Tarihi: Yapının inşa kitabesi bulunmamaktadır.

Yapının İncelenme Tarihi: 25 Ağustos 2016

Yapının Banisi: Yapının banisi Bedreddin Gühertaş'tır. I. Alâeddin Keykubad'ın lalası ve emirlerinden olan Bedreddin Gühertaş, bu yapıyı Baha Veled'in oğulları için yaptırmıştır¹⁹⁰.

Yapının Mimarı: Yapının mimarı bilinmemektedir.

Yapının Mimari Özellikleri: Bilinmemektedir.

Yapının Süsleme Özellikleri: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar: Bilinmemektedir.

Yapının Bugünkü Durumu: Yapı günümüze ulaşmamıştır.

¹⁸⁹ Metin SÖZEN, 1972: Sayfa 194

¹⁹⁰ Dursun DİLEK, 1994: sayfa 17

4.5. Konya Nizamiye/Nalıncı Medresesi

Yapının Yeri: Kürkçü Mahallesi, Meram/Konya

Yapının Tarihi: Yapının inşa kitabesinin bir kısmı mevcuttur. Buna göre medrese Hicri 635, Miladi 1237 yılında inşa edilmiştir.

Yapının İncelenme Tarihi: 25 Aralık 2016

Yapının Banisi: Konya tahrir defterlerinden öğrenilen bilgilere göre, yapının banisi Nizameddin Ali bin İl-almış'tır¹⁹¹. II. İzzeddin Keykavus döneminde üst düzey saray görevlisi olan Emir Nizameddin Ali, Konya şehrinin asayişini sağlamıştır¹⁹².

Yapının Mimarı: Yapının mimarı Kölük Bin Abdullah'tır. Konya Arkeoloji Müzesi'nde bir kısım parçaları ve kemeri bulunan taçkapının batı yüzünde Kölük Bin Abdullah ifadesi yazılıdır. Bu kitabeden de anlaşılacağı üzere, yapının mimarı Kölük Bin Abdullah'tır¹⁹³.

Yapının Mimari Özellikleri: Nizamiye medresesinin kubbeli, kâgır bir yapı olduğu anlatılmaktadır¹⁹⁴.

Yapının Süsleme Özellikleri: Bilinmemektedir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar: Bilinmemektedir.

Yapının Bugünkü Durumu: Yapının son mimari ögesi olarak ayakta kalan taçkapısı 1931 yılında yıkılmıştır. Taçkapının bazı kitabe parçaları ve kemeri Konya Müzesi'nde sergilenmektedir. Yapı günümüze ulaşmamıştır.

¹⁹¹ Osman TURAN, 1988: Sayfa 69

¹⁹² İbrahim Hakkı KONYALI, 1964: Sayfa 885

¹⁹³ Osman Turan, 1988: Sayfa 69

¹⁹⁴ www.eskieserler.com. Erişim Tarihi 08. 11. 2017

4.6. Konya Tacü'l Vezir Medresesi

Yapının Yeri: Dede Bahçesi Parkı, Selçuklu/Konya

Yapının Tarihi: Yapının inşa kitabesi bulunmamaktadır. Ancak bazı kaynaklarda Hicri 637, Miladi 1239 tarihinde inşa edildiği belirtilmektedir¹⁹⁵.

Yapının İncelenme Tarihi: 26 Ekim 2016

Yapının Banisi: Yapının banisi Tacüddin Ahmed'dir. Tacüddin Ahmed II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in vezirlerindedir.¹⁹⁶

Yapının Mimarı: Yapının mimarı bilinmemektedir.

Yapının Mimari Özellikleri: Medresenin tek eyvanlı, kare form üzerine inşa edildiği ve eyvan yapısının batı yönünde olduğu biliniyordu (Plan 10). Eyvanın sağ yanında türbe, sol yanındaysa kubbeli bir oda bulunmaktaydı¹⁹⁷. Ana eyvan duvarının bir kısmı ve kemer uzantısının kısa bir bölümü günümüze gelmiştir. Bu görsel verilerden yola çıkarak medrese eyvanının taş malzemeye, üst örtü birimininse tuğladan inşa edildiği anlaşılmaktadır. Günümüze oldukça sağlam biçimde gelen türbe birimi, klasik Selçuklu kümbetleri formunda düzenlenmiştir. Sekizgen formlu türbe, zeminden 1,5 metre yüksekliğe kadar yığma taşlarla düzenlenmiştir. Türbenin gövde ve külah kısımlarıysa tuğla malzemeye düzenlenmiştir. Doğu yönünde bir giriş açıklığı bulunan türbenin batısında, kuzeyinde ve kuzeybatı köşesinde birer pencere açıklığı görülmektedir.

Yapının Süsleme Özellikleri: Bugün mevcut durumda bulunan türbe giriş açıklığının kapı sövelerinde ve lentosunda devşirme malzeme kullanılmıştır. Girişin yan kanatlarını ve kapı kemerini oluşturan mermer malzemelerin üzerinde bitkisel motifli süsleme kompozisyonları bulunmaktadır.

Yapının Geçirdiği Onarımlar: Konya Şer'iye Sicillerinde, yapının 1570 tarihli onarım kaydına rastlanmaktadır¹⁹⁸.

Yapının Bugünkü Durumu: Yapı medrese, hankâh ve türbeden oluşan bir kompleks dahilinde inşa edilmişti. Bugün yalnızca türbe yapısı günümüze ulaşmıştır (Resim 41).

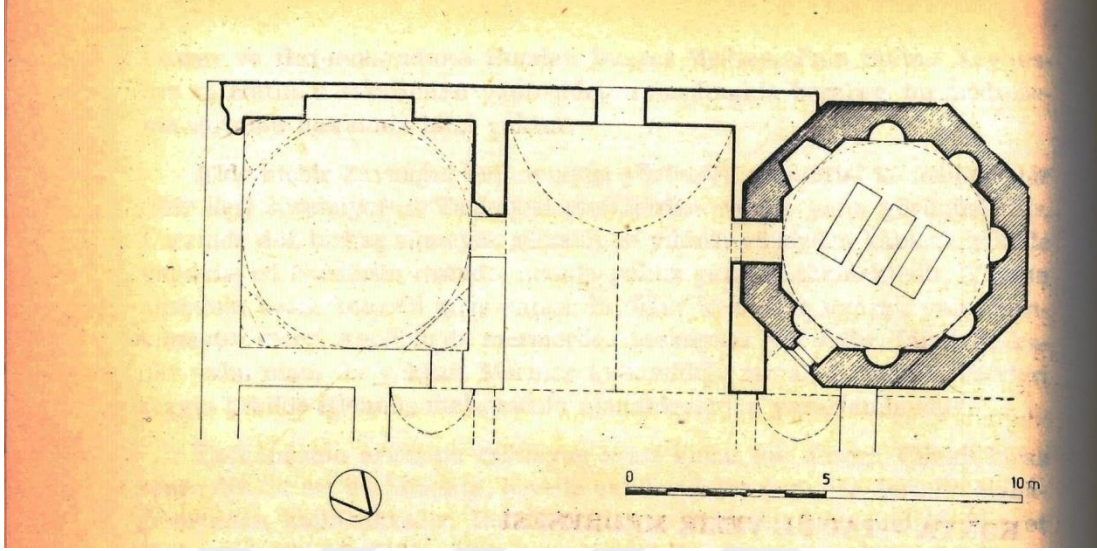
¹⁹⁵ Metin SÖZEN, 1970: Sayfa 127

¹⁹⁶ A,g,e, Sayfa 127

¹⁹⁷ Mehmet ÖNDER, 1952 Sayfa 23

¹⁹⁸ Konya Şer'iyye Sicilleri (1102-1691), 36/35

1988 yılında Koruma Kurulu kapsamına alınan yapının mülkiyeti 1930 yılında Laleli Seyit Ahmet Vakfı'na devredilmiştir¹⁹⁹.

Plan 10: Konya Tac'ül Vezir Medrese ve Türbesi (Metin SÖZEN, Anadolu Medreseleri: Selçuklular ve Beylikler Devri 1972: S.128)

¹⁹⁹ Konya Tapu-Kadastro Bölge Müdürlüğü 23.02.1930 Tarihli Belge

Resim 41: Konya Tac'ül Vezir Türbesi ve Medrese Eyvan Kemerinin Kalıntısı
(Ata KAYA 2016)

4.7. Antalya Atabey Armağan Medresesi

Yapının Yeri: Selçuk Mahallesi, Muratpaşa/Antalya

Yapının Tarihi: Yapının inşa kitabesi vardır. Taçkapı üzerindeki altı satırlık kitabede Hicri 637, Miladi 1239 tarihi yazılıdır²⁰⁰.

Yapının İncelenme Tarihi: 26 Temmuz 2017

Yapının Banisi: Yapının banisi Atabey Armağandır. Anadolu Selçuklu emirlerinden olan Atabey Armağan, II.Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında, sultana yakın üst düzey devlet adamlarından biriydi. Mübarizüddin Ertokuş'tan sonra Antalya Valiliği'ne getirilen Atabey Armağan, aynı zamanda Babai İsyanı'nı bastırmakla da görevlendirilmiştir²⁰¹.

Yapının Mimarı: Yapının mimarı bilinmemektedir.

Yapının Mimari Özellikleri: Günümüzde yalnızca, basık kemerli giriş açıklığı bulunan taçkapısı ayaktaadır (Resim 42). Kesme taştan inşa edildiği anlaşılan taçkapının üst kısımları yıkılmış ve alt bölümün bir kısmı da toprak altında kalmıştır. Bu yüzden günümüzde, taçkapının yaklaşık 4-5 metrelik bölümü zemin kotu üzerinde yer almaktadır.

Yapının Süsleme Özellikleri: Taçkapı kemerinin üzerinde, sivri kemerli bir niş açıklığının içerisine altı satırlık kitabe yerleştirilmiştir. Kitabe, bugün oldukça tahrip durumdadır. Taçkapı giriş açıklığının iki yanında kabartmalı yıldız formlu frizler yükselmektedir. Giriş kemerinin, medreseye açılan tarafı tuğla malzemeyle düzenlenmiştir.

Yapının Geçirdiği Onarımlar: Bilinmemektedir.

Yapının Bugünkü Durumu: Atabey Armağan Medrese taçkapısının yalnızca bir kısmı günümüze ulaşmıştır.

²⁰⁰ Metin SÖZEN, 1970: Sayfa 125

²⁰¹ Mete KIRMIZI, 1986: Sayfa 40

Resim 42: Antalya Atabey Armağan Medresesi Taçkapı Kalıntısı (www.arkeopolis.com)
Erişim Tarihi 08.02.2018

5. KARŞILATIRMA VE DEĞERLENDİRME

Anadolu Selçuklularının kuruluşundan, 1243 Moğol istilasına kadar olan süreçteki mimari üretimde, medrese mimarlığının yeri ve önemi vurgulanmaktadır. 1243 yılında vergi vererek bağımlı bir devlet haline gelen Anadolu Selçuklularında, mimari üretimin yoğunluğu devam etmektedir. Türk beyliklerinin kontrolü altına giren Anadolu’da, iç çekişmeler ve siyasi mücadelelerin daha çok 13. yüzyılın ikinci yarısından sonra artmaktadır. Bu siyasi kargaşanın imar faaliyetleri üzerinde etkisinin büyük olduğu düşünülmektedir. Yüzyılın bu yarısından sonra, yeni bir mimari anlayışın geliştiği söylenebilir. Bu anlayışın belirgin olarak ortaya çıktığı yerler, kuşkusuz Konya, Kayseri, Sivas, Erzurum gibi Anadolu Selçuklu ve İlhanlı başkentleridir. Bu şehirler özellikle, burada yaşamış olan devletlerin siyasi, askeri gücünün yanı sıra, şehir ve yaşam kültürünü de temsil etmektedir.

İnşa edilen Anadolu medreselerine bakıldığında, diğer yapı türlerinde olduğu gibi her birinin ihtiyaç gereği ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Anadolu’da 12. yüzyılın başlarında ilk örneklerini gördüğümüz medreselerin büyük bir kısmı günümüzde ayakta değildir. 12. yüzyılın başlarında inşa edilen ve farklı Anadolu Beyliklerine ait medreselerin ise birçoğunun orijinal halinden uzak bir biçimde, onarımlarla günümüze geldiği görülmektedir. Bu yüzyıl içerisinde düşünüldüğünde, Anadolu’nun güneyinde konumlanan Artuklu medreselerinin bir kısmı kullanılan malzeme açısından günümüze sağlam biçimde gelebilmiştir. Bölgenin jeolojik yapısını oluşturan bazalt taşı bunun en temel nedeni olarak gösterilebilir. 1243 yılına kadar inşa edilen medreselerin Mardin, Diyarbakır, Tokat, Konya, Sivas, Kayseri, Antalya, Isparta ve Çankırı gibi illerde yer aldığı görülmektedir.

5.1. Medreselerin Banileri

12-13. yüzyıl medrese yapılarının inşasında genellikle bani olarak sultanlar, vezirler, emirler, kadın baniler ya da hanedan üyeleri görülmektedir. Küçük ölçekli kimi medrese yapıları da tarikat ya da tekke önderlerinin vasiyeti üzerine inşa ediliyordu. Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan 1243 yılına kadar geçen süre içerisinde, bani olarak emir ve vezirlerin çoğunlukta olduğu anlaşılmaktadır. Yapıların kitabelerinde ya da vakfiyelerinde geçen ifadeler, banilerin siyasi, dini ve sosyal yaşamları hakkında bilgiler içermektedir. Bu kaynaklardan çıkarılan tespitlere göre, imar faaliyetleriyle ilgili olarak sultanların, emir ve vezirlerin ya da kadınların bani olarak, kent mimarisine ne kadar önem verdiği anlaşılmaktadır. Anadolu Selçuklu mimarisine ait kitabelerden elde edilen bilgilere göre, bani sayısı 319'dur. Bunlardan 302'si yapım, 17'si onarım kitabesidir. Toplamda 17 vakfiyede ise, kitabelerde adı geçen banilerin dışında 63 bani adı saptanmıştır. Kitabe ve vakfiyelere ek olarak, döneme temas eden kaynaklarda ise 23 bani ismine rastlanılmıştır. Buna göre Anadolu Selçuklu dönemine tüm kaynaklarda ifade edilen bani sayısı ise toplamda 283'tür.²⁰²

1243 yılına kadar inşa edilen ve konu kapsamında incelenen Selçuklu medreselerinde bani olarak I. Gıyaseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykavus, Atabey Mübarizüddin Ertokuş, Emir Cemaleddin Ferruh, Mahperi Huand Hatun, Emir Seraceddin Bedri, Emir Bedreddin Muslih, isimleri geçmektedir. Yapıların banilerine ve onların inşa ettirdiği eserlere kısaca değinmek gerekirse; 1192-1211 yılları arasında iki kez tahta geçen I. Gıyaseddin Keyhüsrev, kardeşi Gevher Nesibe'nin vasiyeti üzerine Kayseri'de 1205-1206 tarihleri arasında Çifte Medreseyi inşa ettirmiştir. I. İzzeddin Keykavus, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in oğludur. I. İzzeddin Keykavus Sivas'ta 1217 yılında kendi adıyla anılan şifahane yapısını inşa ettirmiştir. Ayrıca şifahanenin kuzey duvarına bitişik olarak bir de medrese yapısı bulunmaktaydı. Ayrıca I. Keykavus'un Elbistan'da bir cami inşa ettirdiği bilinmektedir²⁰³.

Bir diğer Anadolu Selçuklu medresesinin banisi de Atabey Mübarizüddin Ertokuş'tur. Ertokuş, I. Keykavus ve I. Alâeddin Keykubad'a emirlik yapmış bir komutandır. Atabey Ertokuş Isparta'da 1224 yılında kendi adıyla anılan bir yapı inşa ettirmiştir. Aynı zamanda Isparta'da bir kervansaray ve han inşa ettirmiştir. Bunun yanı

²⁰² Aynur DURUKAN, 2001: Sayfa 51

²⁰³ A,g,m, Sayfa 59

sıra Antalya’da bir mescit inşa ettirdiği de bilinmektedir²⁰⁴. Emir Cemaleddin Ferruh, Atabey Ertokuş gibi Anadolu’da büyük zaferler kazanan Selçuklu komutanlarından biriydi. Cemaleddin Ferruh, 1235-1242 tarihleri arasında Çankırı’da kendi adını taşıyan şifahane ve darülhadis yapısını inşa ettirmiştir. Ancak şifahane yapısı günümüze ulaşmamıştır.

Çalışma konumuzun tek kadın banisi olarak bilinen Mahperi Huand Hatun, I. Alaeddin Keykubad’ın hanımı ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev’in annesidir. Anadolu Selçuklu devletinde kadın sultan olarak etkili olan en önemli hanedan üyesidir. Huand Hatun Kayseri’de 1237-1238 tarihleri arasında bir yapı kompleksi inşa ettirmiştir. Külliye cami, medrese, türbe ve hamam yapılarından oluşmaktadır. Mahperi Huand Hatun farklı tür ve işlevlere sahip yapılar da inşa ettirmiştir. Bunlardan birkaçı Konya-Sinop yolu üzerindeki Hatun Han, Yozgat-Akmağdeni Karayolu üzerindeki Çinçinli Sultan Han’ıdır²⁰⁵. Bani olarak öne çıkan Anadolu Selçuklu komutanlarından biri de Emir Seraceddin Bedri’dir. Kayseri’de 1237-1238 tarihlerinde bir medrese inşa ettirmiştir. Medrese kitabesinin Türkçe tercümesindeki lala ifadesine göre, Seraceddin Bedr’in Selçuklu atabeylerinden olduğu anlaşılmaktadır. Çalışma kapsamında incelenen bir başka bani de Lala Bedreddin Muslih’tir. II. Alaeddin Keykubad’ın lalası olan Bedreddin Muslih, Konya’da 1242 yılında Sırçalı medrese yapısını inşa ettirmiştir.

1243 yılına kadar inşa edilen ve günümüze gelmeyen Anadolu Selçuklu medreselerinde bani olarak, büyük çoğunlukta emir ve vezirlerin isimleri geçmektedir. Konya’da inşa edilen ve ilk Selçuklu medresesi olan İplikçi medresesinin banisi Emir Şemseddin Altun-Aba’dır. Yine Konya’da kendi ismiyle anılan Gühertaş medresesini Emir Bedreddin Gühertaş inşa ettirmiştir. Emir Nizameddin Ali, Konya’da Nalinci ya da Nizamiye medresesi olarak bilinen yapıyı inşa ettirmiştir. Yine Konya’da Hanikâh, medrese ve türbeden oluşan Tacü’l Vezir yapısını, Tacüddin Ahmed inşa ettirmiştir. Antalya’da kendi ismiyle yapı inşa ettiren bir diğer komutan ise Atabey Armağan’dır. Konya’da günümüzde yalnızca küçük bir birimi ayakta kalan Kemaliye Medresesini Kemaleddin Turumtaş inşa ettirmiştir.

1243 yılına kadar Anadolu’da inşa edilen ve günümüze ulaşan ve ulaşmayan Selçuklu medreselerinde bani olarak emir ve vezirlerin çoğunlukta olduğu görülmektedir.

²⁰⁴ Ali Osman UYSAL, 1997: Sayfa 151

²⁰⁵ Aynur DURUKAN, 1998: Sayfa 18

Konu itibariyle Köseadağ Savaşı'na kadar inşa edilen yapıların banilerine bakıldığında sultan olarak I. Gıyaseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykavus ve I. Alâeddin Keykubad isimleri öne çıkmaktadır. Emir ve vezir olarak Şemseddin Altun-Aba, Bedreddin Gühertaş, Emir Nizameddin Ali, Tacüddin Ahmed, Atabey Armağan, Kemaleddin Turumtaş, Atabey Ertokuş, Cemaleddin Ferruh, Seraceddin Bedri ve Bedreddin Muslih gibi devlet adamları yer almaktadır. Kadın banisi olarak yalnızca Mahperi Huand Hatun'un ismi geçmektedir.

1243 yılından sonra inşa edilen Selçuklu medreselerinin Konya, Kayseri, Sivas, Tokat, Erzurum, Afyon ekseninde yoğunlaştığı bilinmektedir. Yüzyılın ortalarından sonrabani olarak, bir önceki yarıda olduğu gibi, emir ve vezirler ön planda yer almaktadır. Vezir Sahip Ata Fahreddin Ali, Celaleddin Karatay ve Muînüddin Süleyman Pervane gibi önemli Anadolu Selçuklu vezir ve emirleri, Selçuklu kentlerinde medreseler inşa ettirmişlerdir. Örneğin Vezir Sahip Ata Fahreddin Ali, II. İzzeddin Keykavus, IV. Kılıçarslan, II. Alâeddin Keykubad'ın ortak yönetiminde vezirlik görevinde bulunmuştur. Ayrıca İlhanlı Devleti kurucusu Hülagü Han'ın da saltanat naibliğini üstlenmiştir²⁰⁶. Sahip Ata Fahreddin Ali Konya, Kayseri, Sivas ve Afyon'da cami, medrese, kervansaray, mescit, hamam, han, çeşme gibi çeşitli alanlarda mimari eserler yaptırarak, Ortaçağ Anadolu mimarisine kent ölçeğinde büyük katkılar sağlamıştır. Konya'da 1260'lı yıllarda inşa ettirdiği İnce Minareli medrese en çok bilinen yapılarından biridir.

Anadolu Selçuklu emirlerinden Celaleddin Karatay I. Alâeddin Keykubad'ın sadakatli vezirlerindendir²⁰⁷. IV. Kılıçarslan, II. İzzeddin Keykavus ve II. Alâeddin Keykubad'ın ortak yönetim döneminin kurucusu olan Celaleddin Karatay'ın inşa ettirdiği en görkemli yapı, Konya'da 1251 yılında kendi adıyla anılan Karatay medresesidir. Karatay ayrıca Kayseri Malatya ve Antalya gibi şehirlerde cami medrese ve kervansaray yapıları da yaptırmıştır²⁰⁸.

13.yüzyılın ikinci yarısında adından en çok söz ettiren bir diğer emir de Muînüddin Süleyman Pervane'dir. Pervane Muînüddin devlet otoritesinde çok etkiliydi ve Moğol hükümdarı Abaka Han'dan aldığı yetkiyle Sinop ve çevresini 1266 yılında

²⁰⁶ Alptekin YAVAŞ, 2015: Sayfa 251

²⁰⁷ Ferit UĞUR, Mesud KOMAN, 1940: Sayfa 1

²⁰⁸ Nejat KAYMAZ, 1970: Sayfa 57

fethetti.²⁰⁹ Süleyman Pervane'nin Tokat ve Sinop'ta medrese ve kervansaray yapıları, Merzifon'da bir cami yapısı, Kastamonu'da bir şifahane inşa ettirdiği bilinmektedir²¹⁰.

Anadolu Selçuklu çağında diğer beyliklerde inşa edilen medreselerde de bani olarak sultan, vezir ve emirlerin öne çıktığı görülmektedir. Danişmendli devlet adamlarından Melik Nizameddin Yağbasan'ın Tokat ve Niksar'da kendi adını taşıyan iki medrese inşa ettirdiği bilinmektedir. Medreselerin 12. yüzyılın ikinci yarısının başlarında inşa edildiği düşünülmektedir. Mengücekli Beyliğinde konu kapsamında incelenen tek yapı türünde, diğer banilerden farklı olarak bir hanedan üyesi yer almaktadır. Divriği beyi Ahmet Şah ve karısı Behram Şah'ın kızı Adil Melike Turhan, Divriği'de 1228 tarihli, kendi adını taşıyan bir şifahane inşa ettirmiştir.

Anadolu beylikleri bünyesinde yer alan Artuklu Beyliği'nde bani olarak hanedan üyeleri ve kadın baniler öne çıkmaktadır. Artuklu hükümdarı Necmeddin İlgazi'nin karısı ve Kutbeddin İlgazi'nin annesi Sitti Radviyye Hatun 1176 yılında Mardin'de Hatuniye Medresesini inşa ettirmiştir. Bu medrese aynı zamanda Anadolu'nun, avlusunun üzeri açık ilk medresesidir. Hanedan üyeleri olarak Sultan Melik Sökmen, Artuk Bey'in oğlu ve Kutbettin İlgazi'nin kardeşidir. Sultan Melik Sökmen 1198 yılında Diyarbakır'daki Mesudiye Medresesini inşa ettirmiştir. Diğer bir hanedan üyesi de Sultan Melik Nasreddin Aslan'dır. Melik Nasreddin, Mardin'de 13. yüzyılın başlarında Şehidiye Medresesini inşa ettirmiştir.

1243 yılına kadar inşa edilen Selçuklu medreselerinde kadın baniler de yer almaktadır. Kayseri'de Huand Hatun medresesinin banisi olan Mahperi Huand Hatun²¹¹Anadolu Selçuklu medrese mimarlığında yapı inşa ettiren tek kadın bani olarak bilinmektedir. Artuklu beyliğindeyse kadın bani olarak, Mardin'de Hatuniye medresesini inşa ettiren Sitti Radviyye Hatun ismine rastlanılmaktadır. Mengücekli beyliğine ait, Divriği'de yer alan Melike Turhan şifahanesini de, Adil Melike Turhan inşa ettirmiştir. Kaynaklardan yapılan araştırmalara göre, bu kadın baniler arasında, devlet otoritesinin bir sultanın emrinde olduğu dönemde yapı inşa ettiren tek bani Mahperi Huand Hatun'dur. Huand Hatun, oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev devletin başında iken bani olarak öne çıkmış bir kişiliktir.

²⁰⁹ A.g.e, Sayfa 113

²¹⁰ Semra ÖGEL, 1994: sayfa 27

²¹¹ Aynur DURUKAN, 1998: Sayfa 16

5.2. Medreselerin Mimarları

Anadolu Selçuklu kent mimarisi içerisinde kendine yer bulan medreseler, diğer sivil ve dini yapılar gibi çok yönlü bir mimari program çerçevesinde inşa ediliyordu. Bu mimari teşkilatlanmayla ilgili olarak, “Emir-i Mimarlık” gibi bir görevlendirmeden söz edilmektedir²¹². Anadolu Selçuklu medreselerinin inşasında İran, Suriye, Irak ve Anadolu mimar ve sanatçılar yoğunlukta idi. Bu mimar ve sanatçıların isimleri “Amel-i ...” ifadesiyle, yapıların herhangi bir mimari ögesine, kabartma ya da çini süsleme olarak yazılmıştır.

Mimar ve sanatçı isimlerini simgeleyen kitabeler genellikle yapıların avlu revaklarında, ana eyvan tonoz kemerlerinde, taçkapı üzerinde ya da türbe cephelerinde görülmektedir. Yapıların birçoğunda mimar, sanatçı ya da usta isimleri, taş işleme ve çini süsleme şeklinde mimari öğelerin cephelerine işlenir. Bu tür çalışmalara, sanatçının ya da ustanın imzası da denilmektedir.

Kaynaklardan yapılan incelemelere göre, Anadolu’da 12. yüzyılın sonlarına doğru ilk örneklerinin görüldüğü ve 1243 yılına kadar incelenen Selçuklu medreselerinde çeşitli bölgelerden mimar, sanatçı ve taş ustalarının çalışmalar yaptığı bilinmektedir. Ancak konu kapsamında 1243 yılına kadar inşa edilip günümüze ulaşan ve ulaşmayan Selçuklu medreselerinde çalışmalarda bulunan ve adı bilinen mimarlar, sanatçılar sınırlıdır. Günümüzün temel kaynakları içerisinde, 12. ve 13. yüzyılda Anadolu Selçuklu hanedanlığı emrinde çalışmış olan mimar, usta ve sanatçılardan bazılarının ismine rastlamak mümkündür. Bu kapsamda Sivas’taki İzzeddin Keykavus Şifahanesi’nin türbe kısmında Ahmet bin Bekir-ül Marende isimli bir sanatçı çalışmıştır. Bu sanatçının ismi Sivas ve Tokat’taki birkaç yapıda daha geçmektedir. Mimar kimliğiyle tanınan Şehabettin İnal Bin El Cemali’nin, Çankırı Darülhadişi’nde çalıştığı bilinmektedir. Bir başka mimar da Benna lakabıyla bilinen Muhammed Bin Muhammed At-Tusi’dır. Tusi’nin Konya’daki Sırçalı Medresede çalıştığı bilinmektedir²¹³.

1243 yılına kadar olan süreçte, Anadolu’da birçok mimar ve sanatçı adı bilinmektedir. Kaynaklarda adı geçen bu mimar ve sanatçılardan bir kısmı; Mübarizüddin Mes’ud bin Artuğ el-Kayserevi, Sebastos Kayserevi, Şamlı Muhammed Bin Havlan,

²¹² Zeki SÖNMEZ, 1989: Sayfa 11

²¹³ A,g,e, Sayfa 257

Sıddık bin Mahmud, Yakub bin Ebubekir el-malati, Ahmed bin Mes'ud gibi kimselerdir. Mübarizüddin Mes'ud bin Artuğ el-Kayserevi ve Sebastos Kayserevi'nin Sinop İç Kale'de, Şamlı Muhammed Bin Havlan'ın Konya Alaeddin Camii ve Konya-Aksaray yolundaki Sultan Han'ında çalıştığı kitabeler üzerinde bilgilerde görülmektedir. Yakub bin Ebubekir el-Malati, Malatya Ulu Cami'nde çalışmış bir mimardır. Ahmed bin Mes'ud ise Konya Akşehir'deki Gündük Minare Mescidi'nde çalışmış bir mimardır.

1243 yılına kadar Anadolu'da, Beylikler Devri medrese mimarisinde çalışmış bazı mimar ve sanatçı isimlerine de rastlamak mümkündür. El-Benna ünvanıyla Diyarbakır Zinciriye Medresesinde çalışmış olan İsa Ebu Dirhem, yine Diyarbakır'daki Mesudiye Medresesinde çalışmış olan Halepli Şucaeddin Cafer bin Mahmud el-Halebi, Artuklu medrese mimarisine katkı sağlamış sanatçı ve mimarlardır. Ahlatlı bir sanatçı olduğu anlaşılan Hürremşah bin Mugîs el-Hılâti, Mengücekli Beyliği'ne ait olan ve konu kapsamında değerlendirilen Divriği Melike Turhan Şifahanesi'nde çalışmıştır. Danişmendli mimarisinin temsil niteliğindeki yapıları olan Tokat ve Niksar Yağıbasan Medreselerinin mimar ya da sanatçıları hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır. Ayrıca Saltuklu mimarisine ait herhangi bir medrese yapısı bilgisine de ulaşılammıştır.

13. yüzyılın ikinci yarısından sonra daha çok Anadolu yetişmiş sanatçı ve ustaların çalıştığı yapılar göze çarpmaktadır. Ortadoğu kökenli taş ve çini ustalarının ortaya koyduğu çalışmalar, yüzyılın bu yarısında Anadolu sanatçı ve ustalar eliyle yapılar üzerinde daha estetik bir kompozisyonla kendini göstermektedir. Yüzyılın bu yarısında Kölük bin Abdullah, Kalûyan el-Konevi, Gevhertaş bin Abdullah, Sa'id el-Kayseri, Oğul-beg bin Muhammed gibi isimler öne çıkmaktadır.

Anadolu kökenli bir mimar olduğu bilinen ve nakkaş-ressam kimliğiyle de tanınan Kölük Bin Abdullah, Konya'daki İnce Minareli medresede çalışmalar yapmıştır. Kölük Bin Abdullah ayrıca Konya Sahip Ata Külliyesi'nde, yine Konya'daki bir türbede çalışmalar yaptığı bilinmektedir. Yine devrin en önemli Anadolu mimarları arasında yer alan Kaluyan el-Konevi, Kölük Bin Abdullah gibi nakkaş ve ressam özelliğiyle tanımlanır²¹⁴. Kalûyân'ın Kayseri, Konya ve Sivas'taki yapılarda çalıştığı dikkate alındığında, sanatçının Anadolu Selçuklu devlet mimarı özelliği taşıdığı düşünülebilir.

²¹⁴A,g,e, Sayfa 110

Sivas'taki Gök medresede çalıştığı bilinen mimarın ayrıca türbe, cami, kaplıca gibi yapılarda da çalışmalar yaptığı bilinmektedir.

Anadolulu olduğu bilinen bir başka mimar ise Gevherteş bin Abdullah'tır. Sanatçı Kastamonu Yılanlı Darüşşifası'nda çalışmalar yapmıştır. Sanatçının Sinop'taki bir kervansarayda da çalıştığı kaynaklarda yer almaktadır. Kayseri'de yaşamış olan Sa'id el-Kayseri isimli bir mimarın ismine kaynaklarda rastlamaktayız. Hakkında detaylı bilgiye ulaşamayan bu mimarın, Kastamonu Yılanlı darüşşifasında Afyon'daki Taş Medresede çalıştığı bilinmektedir.

1243 yılına Anadolu'da kadar inşa edilen ve günümüze ulaşan, ulaşmayan Selçuklu medreselerinde çalışan sanatçıların çoğunluğunun Anadolu, Azerbaycan, İran ve Suriye kökenli olduğu görülmektedir. 1243 yılına kadar geçen bu dönemde, Anadolu Erken Beylikler mimarisinde çalışan yapı sanatçıların; özellikle Anadolu ve Suriye kökenli olduğu, kaynak araştırmalarından anlaşılmaktadır.

1243 yılından sonra inşa edilen Anadolu Selçuklu medreselerinde çalışan yapı sanatçılarının nerdeyse tamamı Anadolu kökenlidir. Ancak taş ve çini çalışmalarında İran ve Suriye kökenli ustaların da çalıştığı bilinmektedir. Yüzyılın bu yarısından sonra Anadolu kökenli mimar ve sanatçıların çoğunlukta olması, muhtemelen Anadolu'nun kültür, sanat ve mimari açıdan bir merkez haline geldiğinin açık kanıtıdır.

5.3.Medreselerin Yapı Malzemeleri

1243 yılına kadar inşa edilen medreselerin birçoğu muntazam kesme taştan inşa edilmiştir. Kayseri'deki Çifte Medrese, Sivas'taki Keykavus Şifahanesi, Isparta'daki Atabey Ertokuş Medresesi, Çankırı'daki Cemaleddin Ferruh Darülhadişi, Kayseri'deki Huand Hatun, Seraceddin ve Avgunu Medreseleri kesme taştan inşa edilmişlerdir. Konya'daki Ali Gav Medresesi moloz taştan inşa edilmiştir. Yine Konya'da yer alan Sırçalı medresenin ön cephesi muntazam kesme taştan, diğer cepheleriye yığma taştan inşa edilmiştir. Ancak kapalı hücrelerin üst örtüsü, üst kat ve alt kat revak düzeniye tuğladan inşa edilmiştir. Bir diğer benzer uygulamada 1217 tarihli Sivas Keykavus Şifahanesinde görülmektedir. Yapı bütününde kesme taş malzeme göze çarparken; revak tonozlarında tuğla malzeme dikkat çekmektedir.

Artuklu medreseleri genellikle bazalt taşından inşa edilmiştir. Danişmendli eseri olan Tokat ve Niksar'daki Yağıbasan Medreseleri ise, zeminden kubbeye kadar moloz taştan inşa edilmiştir. 13. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen ve Mengücekli Beyliği'ne ait Sivas'taki Divriği Melike Turhan Şifahanesi kesme taştan muntazam biçimde inşa edilmiştir.

Yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen medreselere bakıldığında da, kesme taş işçiliği hemen her yapıda görülmektedir. Fakat Sinop'taki Süleyman Pervane Medresesi ve Tokat'taki Gök Medrese bütünüyle yığma taştan inşa edilmiştir. Yapıların mimari iskeletini oluşturan malzeme yapısı, kimi yapıların kapalı birimlerinde farklılaşmaktadır. Kesme taştan inşa edilen bir medresenin kapalı hacimlerinde tuğla; moloz taştan inşa edilmiş bir medresenin diğer birimlerinde kesme taş uygulandığı görülmektedir.

Anadolu Selçuklu mimarisinde devşirme malzeme, diğer yapı türlerinde olduğu gibi medreselerde de kullanılmıştır. Devşirme malzeme kullanımı 13. yüzyılın ilk yarısına oranla, ikinci yarısında daha fazla kullanılmıştır. Bu malzemeler medrese yapılarının revak sütunları, kubbeyi taşıyan sütun ve sütun başlıklarında kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra beden duvarlarında, pencere kemerlerinde, kapı söveleri ve lentolarında da kullanılmaktadır.

1243 yılına kadar inşa edilen yapılara bakıldığında, açık avlulu medreselerde devşirme malzeme kullanılmadığı görülmektedir. Kapalı avlulu medreselerde, devşirme malzeme belirgin bir şekilde, kubbeyi taşıyan sütunlarda görülmektedir. Isparta'daki Atabey Ertokuş Medresesinin taşıyıcı ayaklarında, devşirme malzeme kullanılmıştır. Ayrıca sütunbaşlıkları da korint başlık tarzındadır. Isparta Atabey Ertokuş Medresesi, konu çerçevesinde değerlendirilen yapılar içerisinde en fazla devşirme malzemenin kullanıldığı medrese örneğidir. Yapının dış beden duvarları üzerinde, avlu zemininde, öğrenci hücrelerinin kapı sövelerinde, türbeye giriş açıklığının söve ve lentolarında, ana eyvanı sınırlayan taş plakalarda devşirme parçalar yoğun olarak kullanılmıştır. Konya'daki Ali Gav Medresesinin kubbeyi taşıyan ayaklarda da devşirme malzeme olarak ifade edilen sütunlar yer almaktadır. Sütunlar kaideli ve başlıklı biçimdedir.

1243 yılına kadar geçen süre içerisinde, Erken Türk Beyliklerinde devşirme malzeme kullanımları göze çarpmaktadır. Artuklu medreselerinin revak sütunları ve kemer açıklıklarında devşirme malzemeler göze çarpmaktadır. Danişmendli

medreselerinin günümüze büyük oranda onarımlarla gelmiş olması nedeniyle yapı içerisinde ve dışında herhangi bir devşirme malzeme izine rastlanılmamıştır. Ayrıca Mengücekli Beyliğine ait külliye örneğinde de devşirme malzeme görülmemektedir.

13. yüzyılın ikinci yarısından sonra inşa edilen Anadolu Selçuklu medreselerin birçoğunda devşirme malzemeler avluyu çevreleyen revak ayaklarında görülmektedir. Bunlar genellikle kaideli ve sütunbaşıllık olarak yerleştirilmiştir. Sivas Buruciye Medresesi, Sivas Gök medrese, Sinop Süleyman Pervane Medresesi ve Tokat Gök Medresenin avlu revak ayaklarında devşirme malzemeler, sütun, sütunbaşıllığı ve kaidesi bir kompozisyon halinde göze çarpmaktadır. Kırşehir'deki Cacabey Medresesi güney eyvanının kemer alınlığı hizasında, karşılıklı olarak yerleştirilmiş dekoratif süslemeli sütunceler, devşirme parçalar olarak dikkat çekmektedir. Önemli bir detay olarak; 1243 yılına kadar inşa edilen Selçuklu medreselerinin avlusunun üzeri kapalı örneklerinde devşirme malzeme kullanılırken, avlusunun üzeri açık medreselerdeyse kullanılmamıştır. Yüzyılın ortalarından sonra inşa edilen örneklerle bakıldığında, avlusunun üzeri açık medreselerde devşirme malzemenin yoğun olarak kullanıldığı, avlusunun üzeri kapalı medreselerdeyse devşirme malzemenin yok denilecek kadar az olduğu görülmektedir.

5.4. Medreselerin Mimari Özellikleri

Anadolu Selçuklu medreseleri yapı tekniği açısından, çoğunlukla tek eksen üzerinde bağımsız bir yapı topluluğu olarak karşımıza çıkmaktadır. 13. yüzyıl boyunca inşa edilen ve günümüze gelen medreselerde plan açısından kare ya da kareye yakın dikdörtgen bir kurulum şeması görülmektedir. Bu dönem medreseleri tek ya da iki katlı, eyvanlı ve revaklı-avlulu biçimde inşa edilmişlerdir. Medrese yapılarının bünyesinde türbe, mescit, havuz ya da çeşme düzenlemesi ve minare öğeleri yer almaktadır. Medrese mimarisinde avlusunun üzeri açık ve avlusunun üzeri kapalı olarak iki farklı kategoride incelenen bu yapılar, medrese mimarisindeki plan tipolojisinin temelini oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle, medreselerin plan gelişimi, avlusunun üzeri açık ya da avlusunun üzeri kapalı olmasına göre değişebilmektedir.

Cami merkezli yapılar topluluğu içinde inşa edilen medrese örnekleri de mevcuttur. 1243 yılına kadar inşa edilen yapı örneklerinde kompleks dahilinde bulunan medrese örneği, 1237-38 tarihli Kayseri Huand Hatun Medresesidir. Ayrıca Danişmendli eseri olduğu düşünülen ve 12. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Kayseri Kölük

Medresesi²¹⁵, Anadolu Selçuklu dönemine ait 1249 tarihli Kayseri Hacı Kılıç Medresesi ve Mengücekli yapısı olan 1228 tarihli Divriği Melike Turhan Şifahanesi, camii ekseninde, kompleks dahilinde düzenlenen diğer beyliklere ait medreselerdir. Anadolu’da 12. ve 13. yüzyılda inşa edilen yapılar incelendiğinde, İlhanlı ve Artukoğlu medreselerinin bir kısmının bağımsız bir yapı ögesi olarak inşa edildiği görülmektedir. 1243 yılına kadar, Anadolu Selçuklu medreselerinin, tek bir yapı olarak inşa edildiği örneklerde, genellikle türbenin yapı bütününe dahil edildiği görülmektedir. Ayrıca medrese ve şifahanenin birlikte ele alındığı örnekler de yaygındır. Türbeler daha çok medrese ve şifahane yapılarını inşa ettiren banilere aittir.

Çalışma kapsamında incelenen Anadolu Selçuklu medreselerinin günümüze gelen örneklerinde, avlusunun üzeri kapalı üç tane; avlusunun üzeri açık altı tane medrese örneği bulunmaktadır. 1224 tarihli Isparta Atabey Ertokuş Medresesi, 1235 tarihli Çankırı Cemaleddin Ferruh Darülhadişi ve 13. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Konya Ali Gav Medresesi, avlusunun üzeri kapalı yapılar grubunda yer almaktadır. 1205-1206 tarihli Kayseri Çifte Medrese, 1217 tarihli Sivas Keykavus Şifahanesi, 1237-1238 tarihli Kayseri Huand Hatun Medresesi, 1238-1239 tarihli Kayseri Seraceddin Medresesi, 1242 tarihli Konya Sırçalı Medrese ve 13. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Kayseri Avgunu Medresesi, avlusunun üzeri açık yapılar grubunda yer almaktadır. Ayrıca çalışmada yer alan tüm yapılar arasında iki katlı olarak inşa edilen tek medrese 1242 tarihli Konya Sırçalı Medresedir.

Avlusunun üzeri açık yapılarda dikdörtgen ya da kareye yakın dikdörtgen bir plan şeması görülmektedir. Ayrıca eyvan sayısı, kapalı medreselere oranla, genellikle daha fazladır. Kapalı medreselerde iki eyvan uygulaması sıkça görülen bir düzenlemedir. Açık avlulu medreselerde geniş tutulan avlu, eyvanlar ve öğrenci hücrelerini dolaşan bağımsız bir revak düzenine hakimdir. Bu yüzden bu tür medreselerde geniş bir kullanım alanı ortaya çıkmaktadır. Konu kapsamında incelenen yapılar arasında bu çıkarıma örnek oluşturan en belirgin medrese, 1217 tarihli Sivas Keykavus Şifahanesidir. Yapı geniş iç mekân kurulumu açısından dikkat çekicidir. Üstelik bu geniş mekân hacminin etkisi kapalı birimlerin düzenlemelerine de yansımaktadır. Konu bağlamında yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen yapılardaysa 13. yüzyılın son çeyreğinde inşa edildiği bilinen Erzurum Çifte Minareli Medrese ve 1271 tarihli Sivas Gök Medrese öne çıkmaktadır.

²¹⁵ Metin SÖZEN, 1972: Sayfa 93

1243 yılına kadar inşa edilen Anadolu Selçuklu medreselerine bakıldığında, merkezi kubbeli yapı örneklerinde genellikle kare formda bir düzenleme göze çarpmaktadır. Çünkü taşıyıcı ayaklar ve onların üzerinde açılan kemer uzantıları merkezi kubbe etrafında çevrenmektedir. Statik bir denge oluşturması açısından bu biçimde düzenlenen yapılar, doğal olarak kare ya da kareye yakın bir plan oluşturmaktadırlar. 1224 tarihli Atabey Ertokuş Medresesi, 1235 tarihli Cemaleddin Ferruh Darülhadişi, 13. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Ali Gav Medresesi bu çıkarıma kanıt oluşturan örneklerdir.

1243 yılına kadar, Anadolu Türk Beylikleri devrinde inşa edilen avlusunun üzeri kapalı medreselerin erken örneklerine bakıldığında; özellikle Danişmendlilere ait Yağbasan Medreselerinin kubbelerinde kaideli bir dışa taşma görülmektedir. Tokat ve Niksar'da yer alan bu medreselerin kubbe kasnakları, diğer benzerlerinden farklı olarak eksedra denilen küçük kapalı kemerlere oturmaktadır. Mengüceklilere ait Divriği'deki Melike Turhan Şifahanesinin yuvarlak tonozlu üst örtüsü, kaideli ve başlıklı sütunlara oturan geniş kemer uzantılarıyla üç bölümlü olarak görülmektedir.

Yüzyılın kinci yarısında, 1251 tarihli Konya Karatay medresesi, 1260'lı yıllarda inşa edilen Konya İnce Minareli medrese, 1272 tarihli Kırşehir Cacabey Medresesi, 1278 yılında kompleks bünyesinde inşa edilen Afyon Taş Medrese, merkezi kubbe açısından değerlendirilen yapılar arasındadır. Konya'da yer alan İnce Minareli Medrese ve Karatay Medresesinin kubbe yapısı, diğer benzerlerinden farklı olarak Türk üçgenleri ile beden duvarlarına oturmaktadır. Kubbe değerlendirmesi açısından, özellikle Kırşehir Cacabey Medresesi oldukça dikkat çekicidir. Buradaki kubbe kemerlerinin zemine kadar indiği görülmektedir. Ayrıca geçiş öğeleri bulunmayan kubbe kasnağı kemer açıklıklarına oturmaktadır. Bu özelliğiyle kubbe, dıştan bağımsız bir mimari öğe olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak kompleks bünyesinde inşa edilen kapalı medreselerin merkezi kubbeli olmadığı görülmektedir. Örneğin Mengücekli dönemine ait 1228 tarihli Divriği Darüşşifası ve İlhanlı yapısı olan 1310 tarihli Erzurum Yakutiye Medresesinin üst örtülerinde aydınlatma açıklığı görülmektedir.

1243 yılına kadar Anadolu'da inşa edilen Selçuklu medreselerinde genellikle iki ya da dört eyvan düzenine rastlanmaktadır. Konu kapsamında inceleme yapılan medreseler arasında altı tane iki eyvanlı, bir tane üç eyvanlı ve iki tane de dört eyvanlı yapı bulunmaktadır. Kayseri'deki 1205-1206 tarihli Çifte Medrese, 1217 tarihli Sivas

Keykavus Şifahanesi dört eyvanlı, Isparta'daki 1224 tarihli Atabey Ertokuş Medresesi, Çankırı'daki 1235 tarihli Cemaleddin Ferruh darülhadişi, 1237-1238 tarihli Kayseri Huand Hatun Medresesi, 1242 tarihli Konya Sırçalı Medrese ve 13. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Kayseri Avgunu Medresesi iki eyvanlı ve 1238-1239 tarihli Kayseri Seraceddin Medresesi de üç eyvanlı olarak inşa edilmiştir.

Çalışma bünyesinde inşa edilen Anadolu Selçuklu medreselerindeki iki eyvanlı örnekler karşılıklı bir aks üzerinde yer almaktadır. Bu eyvanlar giriş ve ana eyvan olarak adlandırılır. İki eyvanlı örneklerde yan eyvan ifadesi kullanılmamaktadır. Bu plan üzerinde inşa edilen örneklerde yan birimler boydan boya öğrenci hücreleri olarak değerlendirilir. Dört eyvanlı örneklerde de yan eyvanların sağında ve solunda öğrenci hücreleri bulunmaktadır. Fakat Kayseri'deki Seraceddin Medresesi, eyvanlı medrese şemasının dikkat çekici örneğidir. Dört eyvanlı şemaya bağlı olarak inşa edilen medresenin yan eyvanları, ana eyvana bitişik biçimde konumlanmıştır. Medrese bu kurulum görünümüyle, Anadolu'da Erken Dönem cami mimarisindeki zaviyeli plan şemasını anımsatmaktadır. Ayrıca, bu kurulum düzeni Amasya Bimarhanesi'nde de görülmektedir.

Konu kapsamında incelenen medreselerin eyvanları, basamaklarla avlu zemininden yüksek tutulmuştur. Eyvanlar birçok örnekte görüldüğü gibi revaklarla birlikte düzenlediği için, iç içe geçmiş bir birim görünümündedirler. Ancak ana eyvan birimi, medreselerin kullanım özelliğini ortaya çıkardığı için revaklardan bağımsız olarak inşa edilmişlerdir. Yan eyvanların türbe birimi olarak kullanıldığı bazı örnekler de vardır. Çankırı'daki Cemaleddin Ferruh Darülhadisinin doğu eyvanında baninin sandukası bulunmaktadır. Ancak Sivas'taki Keykavus Şifahanesinin türbe yapısı, güney eyvanı üzerinde bağımsız bir şekilde yükselmektedir.

Anadolu'nun en erken örnekleri arasında yer alan, Danişmendlilere ait Yağlıbasan Medreselerinde, eyvanların cephe yüzeyleri ve biçimleri çağdaşlarına nazaran, üretilmiş bir mekân görünümünden oldukça uzaktır. Diğer medrese örneklerinin aksine, eyvanlar daire biçimindedir ve dar kemer açıklığından dolayı üst örtüsü alçak olarak düzenlenmiştir. 1272 tarihli Cacabey Medresesinde, eyvanlar benzer örneklerinin plan kurgusundan farklı olarak, birbirine bitişiktir. Bir eyvandan diğerine geçiş, sütunların oluşturduğu kemer açıklığıyla sağlanmaktadır.

1243 yılına kadar inşa edilen Anadolu Selçuklu medreselerinde ana eyvan unsuru, medrese yapısının platformu durumundadır. Yazlık ya da kışlık dersane olarak kullanılan bu birim, kimi zaman mescit alanı olarak da düzenlenmektedir. Ana eyvanın bağımsız bir yapı gibi inşa edildiği örnekler de çalışmalar içerisinde yer almaktadır. Açık avlulu medrese ve şifahane örneklerinde karşılaşılan bu özellik, ana eyvana estetik bir taç kapı görünümü kazandırmaktadır. Bu açıklamayı destekleyen örnekler, Kayseri'deki Çifte Medrese şifahanesi, Sivas'taki Keykavus Şifahanesi ve Konya'daki Sırçalı Medresenin ana eyvanlarında göze çarpmaktadır. Kapalı medreseler grubunda yer alan ve Danişmendliler zamanında inşa edilen Tokat ve Niksar'daki Yağıbasan Medreselerinde ana eyvanlar sade ve dar biçimde düzenlenmiştir.

Yüzyılın ikinci yarısına bakıldığında, ana eyvanlardaki bu anıtsal görünüm Sinop Pervane medresesi, Sivas Gök Medrese ve özellikle en belirgin biçimde Sivas Buruciye Medresesinde görülmektedir.

1243 yılına kadar inşa edilen Anadolu Selçuklu medreselerinde, temel işlevi olan hacimlerin dışında, medrese yapılarının kurulum şemasına göre diğer başka birimlerde bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi ana eyvana bitişik inşa edilen kubbeli ya da tonozlu birimlerdir. Form açısından enine dikdörtgen ya da kare biçimde inşa edilmişlerdir. Üst örtü tuğla ya da taş malzemeyle düzenlenmiştir. Ana eyvana bitişik kubbeli birimlerin en dikkat çekici örneği, Isparta'daki 1224 tarihli Atabey Ertokuş Medresesinde görülmektedir. Odaların beden duvarları ve kubbe içi yığma taştan, eksedra formundaki geçiş öğeleri de tuğladan inşa edilmiştir. Konya'daki 1242 tarihli Sırçalı Medresenin kubbeli hacimlerinde üst örtü muntazam tuğla düzenlemeli ve geçiş öğeleri tersli-düzlü Türk üçgenleriyle sağlanmıştır.

Anadolu Selçuklu medreselerinde öğrenci hücreleri, giriş ve ana eyvan aksının sağ ve sol taraflarında, simetrik düzen içerisinde karşılıklı biçimde uzanmaktadır. Dört eyvanlı yapı örneklerindeyse yan eyvanların sağ ve solunda yer almaktadır. Hücreler küçük, kare ya da dikdörtgen bir formda düzenlenmektedir ve her biri avlu revaklarına açılmaktadır. Öğrenci hücrelerinin giriş açıklığı avlu zemininden tek basamakla yüksek tutulmuştur. Genellikle tonozla örtülü bu hücreler, küçük bir pencere açıklığıyla aydınlanmaktadır. Öğrenci hücreleri Erken Türk Beylikleri medreselerinde ve Yüzyılın ikinci yarısından sonra inşa edilen medrese örneklerinde de benzer form ve düzende kurulmuştur.

Anadolu Selçuklu medreselerinde mescit birimi medreselerin temel ögesi olarak yapı bünyesinde yer almaktadır. Mescit birimleri bazı yapılarda ana eyvan olarak düzenlenirken, bazı yapılarda da giriş eyvanının sağ ya da solunda bulunan kapalı hacimler, türbe yapılarının üst katı mescit alanı olarak kullanılmaktadır. Mescit olarak kullanılan kısımlarda, güney yönde bir mihrap nişi bulunmaktadır. 1243 yılına kadar incelenen medrese örneklerinde; Kayseri'deki Çifte Medresenin türbe üst katı, Sivas'taki Keykavus Şifahanesinin ana eyvanı, Isparta'daki Atabey Ertokuş Medresesinin ana eyvanı, Çankırı'daki Cemaleddin Ferruh Darülhadisinin batı eyvanı, Kayseri'deki Seraceddin ve Avgunu Medresesinin türbe üst katları, Konya'daki Sırçalı Medresenin ana eyvanı mescit birimi olarak kullanılmaktadır. Konya'daki Ali Gav Medresesinin mescit birimi yoktur.

1243 yılına kadar inşa edilen Erken Türk Beylikleri mimarisinde ana eyvan ya da medrese bünyesindeki kapalı hacimlerden herhangi biri mescit alanı olarak düzenlenmiştir.

13. yüzyılın ikinci yarısı ve sonrasında, minareye bitişik kapalı hücreler mescit birimi olarak kullanılmıştır. Sivas'taki Gök medrese, Erzurum'daki Çifte Minareli Medresesi giriş eyvanının sağındaki kapalı hacim mescit birimi olarak düzenlenmiştir. Konya Akşehir'deki Taş Medresenin mescit birimiye giriş eyvanının solunda yer almaktadır. Bu konu çerçevesinde diğer örneklerden farklı olarak, Konya'daki İnce Minareli Medresenin mescit alanı, ayrı bir birim olarak düzenlenmiştir. Kırşehir'de yer alan ve günümüzde cami işlevi gören Cacabey Medresesinde, mescit biriminin güney eyvanı olduğu görülmektedir. Çünkü bu eyvan üzerinde bulunan cephe ölçeğinde düzenlenmiş bir mihrap duvarı bulunmaktadır ve bu eyvana bitişik bir de minare yapısı yer almaktadır. Sivas'taki Buruciye Medresesi giriş eyvanının sağında yer alan tonozlu birim mescit alanı olarak kullanılmaktadır. Sinop'taki Pervane Medresesinde, kuzeyde yer alan ana eyvan mescit birimi olarak düzenlenmiştir.

Mescit birimlerini simgeleyen minareler, yüzyılın ikinci yarısından sonra inşa edilen Anadolu Selçuklu medreselerinde görülmektedir. Minare öğeleri, çoğunlukla taçkapı cephesinde, giriş eyvanına bitişik çifte minare biçiminde yükselmektedir. Tek minareli örneklerdeyse, minareler giriş eyvanının sağ ya da solunda bulunmaktadır.

Avlusunun üzeri açık ya da kapalı, her iki yapı grubunda da avlu zemin kotu çevresinin kemerli-revak ayaklarıyla sınır oluşturduğu anlaşılmaktadır. Hemen her

medrese yapısında revak sütunlarını sınırlayan zemin, avlu kotundan yaklaşık 10-15 cm yüksekliktedir. Revak kemerleri ve öğrenci hücreleri arasında oluşan koridor, yapı içerisinde ayrı bir mekân havası oluşturmaktadır. Bunun en geniş örneği Sivas'taki Keykavus Şifahanesi ve Kayseri'deki Huand Hatun Medresesinde görülmektedir. Bu medreselerde, revak kemerleri ile öğrenci hücreleri arasındaki mesafe oldukça geniştir ve üretilmiş bir mekân durumundadır. Ayrıca klasik kurulumundan farklı olarak, kemerli revak düzenlemelerinin üretilmiş bir mekân dizisi olarak görüldüğü Keykavus Şifahanesi, Anadolu'daki benzer örneklerinin arasında en büyüğü durumundadır. Avlu zemin kotunu, sütunların gerisindeki revakların sınırladığı tek yapı örneği, Divriği'deki Melike Turhan Şifahanesidir.

1243 yılına kadar inşa edilen Erken Türk Beylikleri medreselerinde, avlu revaklarının en dikkat çekici örnekleri Artuklu medreselerinde görülmektedir. Bu beylik dönemine ait medreselerde avlu revakları, birbiri ardınca devam eden yapı grubu niteliğinde inşa edilmiştir. Tokat Yağbasan Medreseleri ise revaklı avlu özelliği taşımamaktadır. Sivas Divriği Darüşşifasının avlu revakları oldukça geniş biçimde uzanırken, revak sütunlarıysa anıtsal bir görünümündedir.

13. yüzyılın ikinci yarısından sonra inşa edilen örneklerde avlu revak kemerlerinin büyük oranda genişlediği ve kemerlerin kaideli devşirme sütunlara oturduğu görülmektedir. Bunun inşa edilmiş en iyi örnekleri Sinop'taki Süleyman Pervane Medresesi ve Tokat'taki Gök Medresedir.

Anadolu Selçuklu medreselerinde, çoğunlukla avlu ortasında, kare, oval bir şadırvan ya da kare, dikdörtgen bir havuz birimi bulunmaktadır. 1243 yılına kadar inşa edilen medrese yapılarında da avlu ortasında kare bir havuz düzenlemesinin olduğu görülmektedir. Bunlar arasında en çok dikkatimizi çeken, Sivas Keykavus Şifahanesindeki havuz düzenlemesidir. Diğer örneklerine nazaran buradaki dikdörtgen formlu havuz birimi oldukça geniş tutulmuştur. Ancak Kayseri'deki Avgunu Medresesi, Huand Hatun Medresesi ve Çankırı'daki Cemaleddin Ferruh Darülhadisinde havuz ya da şadırvan unsuru bulunmamaktadır.

Havuz düzenlemelerindeki derinlik yaklaşık 50 cm ve 1 m. arasında değişmektedir. Havuz ve şadırvanlar bazı yapılarda bir basamakla yükseltilmiştir. Buna örnek oluşturacak yapılar Kayseri'deki Çifte Medresenin medrese birimindeki havuz düzenlemesi ve Konya'daki Sırçalı medresenin havuz düzenlemesidir. Erken Türk

Beylikleri medreselerinde kare ve kareye yakın dikdörtgen havuz düzenlemeleri görülmektedir. Tokat ve Niksar'daki Yağbasan Medreselerinde havuz ya da şadırvan düzenlemeleri bulunmamaktadır.

13. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte medrese yapılarında şadırvan düzenlemesinin daha çok kullanıldığı görülmektedir. Tokat'taki Gök Medrese, Sinop'taki Pervane medresesi, Konya'daki Karatay Medresesi ve İnce Minareli Medrese, Kırşehir'deki Cacabey Medresesi ve Sivas'taki Buruciye Medresesi avlularında şadırvan düzenlemeleri göze çarpmaktadır.

Anadolu Selçuklu Medreselerinin görselliğini yansıtan taçkapılar, uzunluk ve genişlik açısından dışa taşkın biçimde inşa edilen mimari öğelerdir. Taçkapılar giriş eyvanına açılan mimari unsurlardır. 1243 yılına kadar inşa edilen örnekler incelendiğinde, birkaç yapı dışında, diğer medrese taçkapıları, yüzyılın ikinci yarısına göre, form ve süsleme özelliği açısından daha sade biçimde inşa edilmiştir. Konu kapsamında incelenen Konya'daki Sırçalı Medrese taçkapısı diğerlerinden farklı olarak anıtsallığıyla dikkat çekmektedir. Erken Türk Beylikleri Mimarisinde, Divriği Darüşşifası taçkapısı, Dünya Kültür Mirasının önde gelen örnekleri arasında gösterilmektedir. Bunun yanı sıra, yüzyılın ikinci yarısında görülen örnekler arasında, Konya'daki İnce Minareli Medrese, Sivas Gök Medrese, Sivas Çifte Minareli Medrese ve Buruciye Medrese taçkapıları ilk bakışta dikkat çeken mimari öğelerdir.

Anadolu Selçuklu medreselerinde mescit birimini temsil eden ve yapıya anıtsal görünüm kazandıran minare öğeleri, medrese mimarisinin unsurları arasında yer alır. Minarelerin Anadolu Selçuklu uygarlığının kültür, sanat ve mimarisinin ortaya çıktığı başkentlerde yer alması dikkat çekicidir. 1243 yılına kadar inşa edilen medreselerde minare öğesi, yalnızca cami merkezli kompleks yapılarda görülmektedir. Medrese bünyesinde minareler, özellikle 13. yüzyılın ikinci yarısından sonra inşa edilmeye başlamıştır. Minare öğeleri bazı yapılarda taçkapının sağ ya da sol yanında tek parça olarak yükselmektedir. Bazı yapılaradaysa taçkapıya bitişik olarak iki yanda yükselmektedir.

13. yüzyılın ikinci yarısından sonra minarelerin yer aldığı medrese yapıları günümüze sağlam durumda gelebilmiştir. Konya Akşehir'deki Taş Medresede minare, taçkapının sol yanında, yine Konya'daki İnce Minare medresesinde taçkapının sağ tarafında, Kırşehir'deki Cacabey Medresesinin güneybatı köşesinde yükselmektedir.

Anadolu Selçuklu medreselerinde çifte minare uygulaması Sivas ve Erzurum gibi şehirlerde görülmektedir. Erzurum'daki Çifte Minareli Medrese ve Sivas'taki Gök Medrese yapılarında, minareler dışa taşkın taçkapının iki yanında yükselmektedir. Sivas'taki Çifte Minareli Medresedeyse, minareler taçkapının arka yüzünde, taçkapıya bitişik olarak yer almaktadır.

Anadolu Selçuklu medreselerinde, mimari açıdan türbe ve medrese ilişkisine bakıldığında, 1243 yılına kadar karşılaşılan örneklerin bir kısmında türbe alanı, medrese içerisindeki hücrelerden biri olarak düzenlenmiştir. Türbe birimi bazen de medrese bünyesinde, anıtsal bir kubbeyle bağlantılı duruma getirilmiştir. Çalışma kapsamında oluşturulan yapı cetveline bakıldığında, Kayseri'deki 1205 tarihli Çifte Medrese, Sivas'taki 1217 tarihli Keykavus Şifahanesi, Isparta'daki 1224 tarihli Atabey Ertokuş Medresesi, Kayseri'deki 1237 tarihli Huand Hatun Medresesi ve 13.yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Kayseri'deki Avgunu Medresesi, türbe yapılarıyla bağlantılı olarak inşa edilmiştir. Çankırı'daki 1235 tarihli Cemaleddin Ferruh Darülhadisindeki türbe yapısı, doğu eyvanı üzerinde, Konya'daki 1242 tarihli Sırçalı Medresedeki türbe yapısı, giriş eyvanının sağındaki kubbeli odada, Konya'daki 13. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Ali Gav Medresesindeki türbe yapısı da eyvanın sağındaki kubbeli birimde yer almaktadır. Konu kapsamında, plan açısından medrese-türbe ilişkisi içerisinde incelenen Kayseri'deki Huand Hatun Medresesi, diğer yapılardan farklı olarak külliye ekseninde yer almaktadır. Bunun yanı sıra cami bünyesinde yer alan türbe yapısına, medrese ana eyvanının sağında yer alan kapalı birimden giriş sağlanmaktadır.

1243 yılına kadar inşa edilen Selçuklu medreselerinde türbe mekânının konumu çok belirgin değildir. Türbe mekânı ana eyvan önünde olabileceği gibi, yan eyvan ya da giriş eyvanı yanında da olabilmektedir. Çalışma kapsamındaki yapılarda, türbenin ana eyvan önünde yer aldığı tek yapı Atabey Ertokuş Medresesidir. Ancak bu kapsamda, türbe mekânlarının çoğunlukla giriş eyvanı yanında yer aldığı görülmektedir. 13. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlendirilen Kayseri'deki Avgunu Medresesinin türbesi, giriş eyvanının doğu duvarına eklenmiştir. Türbe yapılarının medrese bünyesinde ayrı bir öge olarak görüldüğü örneklerde, türbeye geçişler ana eyvan içerisinden, ana eyvana bitişik kubbeli odalardan ve farklı diğer birimlerden sağlanabilmektedir.

1243 yılına kadar inşa edilen Erken Türk Beylikleri medreselerinde, türbe birimi, medrese bünyesindeki eyvanlar ya da kapalı birimlerden biri olarak düzenlenmektedir. Bu

döneme ait farklı bir örnek olarak, Sivas'taki Divriği Şifahanesi ana eyvanının kuzey yönündeki kapalı birimi, türbe mekânı olarak düzenlenmiştir. Buna benzer bir uygulama da, konu kapsamında değerlendirilen Kayseri'deki Huand Hatun Külliyesinde görülmektedir.

13. yüzyılın ikinci yarısında türbe biriminin konumu, yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan uygulamalardan çok da farklı değildir. Konya Karatay Medresesi ana eyvanının solundaki kubbeli oda, baninin türbe mekânı olarak düzenlenmiştir. Akşehir'deki Taş Medresede, kuzey eyvanın batısındaki kapalı birim türbe mekânı olarak düzenlenmiştir. Konya'daki Sahip Ata Medresesinde ise, giriş eyvanının sağında yer alan bir koridor ile türbe mekânına geçiş sağlanmaktadır. Kırşehir'deki Nureddin Cacabey Medresesinde türbe yapısı, medresenin doğu eyvanı cephesine bitişik inşa edilmiştir. Burada, türbeye geçiş doğu eyvanı üzerinden sağlanmaktadır. Bahsedilen bu üç yapıda türbe mekânına geçişler kademeli olarak sağlanmaktadır. Sivas'taki Buruciye Medrese giriş eyvanının solundaki kapalı hacim, türbe alanı olarak düzenlenmiştir. Sinop'taki Pervane Medresesinde, ana eyvanın doğusunda yer alan oda türbe mekânı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Sivas Gök Medresede ana eyvanın solundaki ve Tokat Gök Medresede ana eyvanın sağındaki kapalı birimler de türbe mekânı olarak düzenlenmiştir.

Türbe-medrese bağlantısı üzerinden bakıldığında Atabey Ertokuş Medresesi, Erzurum Yakutiye Medresesi ve Erzurum Çifte Minareli Medrese form ve kullanım biçimi açısından benzerlik göstermektedir.

5.5. Medreselerin Süsleme Özellikleri

Anadolu Selçuklu medreselerinin süsleme kompozisyonlarına bakıldığında, birçok farklı kültür etkisinden özgün bir sanat anlayışının ortaya çıktığı görülmektedir. Ahlat, Halep, Şam, Tus, Horasan gibi yerlerden gelen taş ve çini ustaları, medrese mimarisindeki estetik ve özgünlüğün temelini oluşturmuşlardır. Anadolu Selçuklu medreselerinde, diğer Selçuklu yapılarında olduğu gibi, taş ve çini süslemeler ağırlıktadır.

Anadolu Selçuklu medrese süslemelerinde, Selçuklunun diğer mimari örneklerinde olduğu gibi geometrik, bitkisel ve figürlü süslemeye yer verilmiştir. Ayrıca yazı da mimariye bağlı süsleme unsuru olarak kullanılmıştır. Anadolu Selçuklu medrese süslemelerinde geleneği yansıtan; mukarnaslı ve kimi zaman da sarkıtlı kavsaralar, panolar ya da bordürler içerisinde geometrik ve bitkisel kompozisyonlar, geometrik motif

ögesi olarak altı ya da dokuz kollu yıldızlar, geometrik geçme ve örgüler; akantus yaprakları, palmetli, çiçekli ve volütlü süslemeler gibi bitkisel kompozisyonlar; ayrıca silmeler, kabaralar, yuvarlak madalyonlar, kûfi ya da nesih bordürlü yazı şeritleri, köşe sütunceleri, niş görünümlü mihrabiyelikler, iki renkli geçmeli taşlar, bezeme öğeleri olarak medreselerin belli bölümlerinde yer almaktadır. İnsan yüzünü, yırtıcı hayvanları, gökyüzü cisimlerini ya da bir ağacı tasvir eden kompozisyonlarda figürlü süslemeler olarak yapılarda görülmektedir.

1243 yılına kadar inşa edilen medreselerde geometrik formlu süslemeler daha yaygındır. Bu dönemde inşa edilen medrese örneklerinde süslemelerin ana dekorunu; geometrik ağlarla, kıvrımlı desenlerle düzenlenmiş süslemeler, taçkapı nişinin köşelerini dolduran geniş gülbezekler, rozetler, madalyonlar, kabaralar ve mukarnas kavsara ile giriş açıklığının arasında yer alan kufi yazı şeritleri oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra bir kısım taçkapı örneklerinde de bitkisel formlu süslemeler göze çarpmaktadır. Bu dönem taçkapı süslemelerinde dıştan içe doğru, bordürlü süslemeleri sınırlandıran silmeler görülmektedir. Geometrik formlu süslemeler çoğunlukla bordürlü düzenlemeler halinde taçkapının iki yanında yer almaktadır. Taçkapının yanlarında yoğun olarak sekiz, dokuz on ya da on iki kollu yıldız motifleri yer almaktadır.

Taş süslemelerde geometrik, bitkisel ve figürlü süslemeler görülmektedir. Taş süslemeler ağırlıklı olarak taçkapılar üzerinde yer almaktadır. Ayrıca ana eyvan mihrabı ve kemeri üzerinde, avlu revaklarında, pencere kemeri ve tonozlarda görülmektedir. Taş süslemelerde uygulanan palmetli, girift süslemeler İran, Suriye cami ve saray mimarisinden; iki renkli taş işçiliğiyle Zengi cami ve medrese mimarisinden etkiler taşımaktadır.

Anadolu Selçuklu medrese taçkapılarında; saçaklık kısmı çoğunlukla kaval ya da pahlı silmelerle, niş kemeri alınlıkları rozetler, kabaralar ya da madalyonlarla, geniş kapı nişleri mukarnaslı kavsaralarla ve hemen altında kimi zaman yazı şeritleriyle, iki taraflı mihrabiyeliklerle, köşe sütunceleriyle ve giriş açıklığıyla düzenlenmektedir. Ayrıca giriş açıklığının basık kemeri, ardışık dizimli iki renkli taşlarla örülmektedir.

Çalışmada kapsamında incelenen medreselere bakıldığında; taş süslemeler Kayseri'deki Çifte Medrese taçkapısı üzerinde, Sivas'taki Keykavus Şifahane taçkapısı ve ana eyvanı üzerinde, Isparta'daki Atabey Ertokuş Medrese taçkapısı üzeri ve ana eyvanı içerisinde, Çankırı'daki Cemaleddin Ferruh Darülhadişi taçkapısı ve şifahaneye geçişi

sağlayam giriş açıklığı üzerinde, Kayseri'deki Huand Hatun Medrese taçkapısı üzeri ve ana eyvan içinde ve özellikle de Konya'daki Sırçalı Medrese taçkapısı üzerinde anıtsal biçimde görülmektedir.

Taş süslemelerin geometrik formlarla tek düze biçimde düzenlendiği mimari öge, Kayseri'deki Çifte medresenin şifahane taçkapısıdır. Sekiz kollu yıldız motifleri, tek sıra bordür halinde kapıyı çevrelemektedir. Kapı üzerinde farklı boyutlarda toplamda on beş gülbezek motifi ve iki geniş madalyon yer almaktadır. Diğer örneklerden farklı olarak, kitabe şeridi kemer alınlığında, geniş madalyonların arasında yer almaktadır. Geometrik ve bitkisel süslemelerin teşkilatlı biçimde düzenlendiği; fakat günümüzde büyük oranda tahrip olmuş örneği Sivas Keykavus Şifahanesinde yer almaktadır. Taçkapı nişinin sağında ve solunda, geniş iki kademeli süslemeler taçkapı yüzeyini örtmektedir. Dokuz kollu yıldız motiflerinin aralarında çiçekli süslemeler dikkat çekmektedir. Kapı nişini çevreleyen kabartmalı silmenin altında geometrik ve bitkisel formlu dört gülbezek motifi görülmektedir. Ayrıca az miktarda görülen bitkisel süslemeler kitabe şeridinin altında ve üzerinde, mihrabiyeliklerin çevrelerinde yer almaktadır.

Isparta'daki Atabey Ertokuş Medresesi süsleme kompozisyonları açısından çok sade bir görünümündedir. Taçkapı nişini belirginleştiren bitkisel süsleme ögesi ve karşılıklı yer alan mihrabiyeliklerin dışında, oldukça sade biçimdedir. Çankırı'daki Cemaleddin Ferruh Darülhadisinin taçkapısı üzerinde, boydan boya uzanan dar bir geometrik bordür şeridi görülmektedir. Üç sıra niş açıklığının üzerinde karşılıklı rozetler yer almaktadır. Kayseri'deki Huand Hatun Medresesindeyse, ana eyvan kemerini dar bir yıldızlı bir bordür şeridi dolanmaktadır. Bu geometrik ve bitkisel kompozisyonların bütünsel bir süsleme ağı oluşturduğu en belirgin yapıysa, Konya'daki Sırçalı medresedir. En dışta yer alan bitkisel formlu dar bir şeriti yarım yıldız motifleri karşılar ve daha sonra on iki kollu yıldız motiflerinin yer aldığı geniş bordür düzenlemesi gelmektedir. En içte de yine bitkisel formlu dar bir şerit görülmektedir. Bu kompozisyonlar, kapıyı zeminden saçaklık kısmına kadar üç yönde kuşatmıştır. Taçkapı çevresinde farklı boyutlarda, toplamda on tane kabara yer almaktadır.

Bordürlü kompozisyonların ana eyvan üzerinde yer aldığı örnekler de mevcuttur. Sivas Keykavus şifahanesi ana eyvan cephesi üzerinde karşılıklı birer bordür şeridi uzanmaktadır. Mihrap nişi çevresinde yer alan geometrik motiflerin oldukça detaylı işlenmiş örneği, Isparta'daki Atabey Ertokuş Medrese ana eyvanı üzerinde görülmektedir.

Burada mukarnaslı kavsarayı çevreleyen geometrik ve bitkisel süslemeler görülmektedir. Sivas Keykavus Şifahane ana eyvanında da bir mihrap nişi yer almaktadır. Buradaki mihrap nişi, bütün detaylarıyla şifahanenin taçkapısını anımsatmaktadır.

Geometrik süslemelerin daha farklı örnekleri tuğla malzemelerle düzenlenmiş mimari öğelerde karşımıza çıkmaktadır. Sivas Keykavus Şifahanesinin revak iç örtülerinin bir kısmında geçiş öğelerinin tuğla malzemeyle düzenlendiği görülmektedir. Bu şifahanesinin türbe cephesi üzerindeyse dört kollu süsleme kompozisyonları, niş düzenlemelerini çevrelemektedir. Ayrıca Konya'daki Sırçalı Medresenin giriş revakı üzerinde zikzaklı tuğla düzenlemeler göze çarpmaktadır.

Erken Türk Beylikleri medrese süslemelerine bakıldığında, Anadolu Selçuklu medreselerine nazaran daha sade biçimde göze çarpmaktadır. Taş süslemelerin ağırlıkta olduğu Artuklu medreselerinde birbirini tamamlayan süsleme öğelerinin bütün bir form halinde, tek bir mimari öğe üzerinde olmadığı görülmektedir. Fakat geniş avlu içerisinde estetik düzenlemeler görülmektedir. Artuklu medreselerinin bazı örneklerinde eyvan alınlıklarının geometrik formlarla ve sütuncelerle, kubbelerin istiridye formunda düzenlendiği göze çarpan unsurlar arasındadır. Artuklu medreselerinde avlu düzenlemeleri, Anadolu Selçuklu medrese avlularına göre oldukça dikkat çekicidir. Avlu revak kemerlerinin çok dilimli, revak yüzlerinin silmelerle ve bitkisel formlu süslemelerle detaylandırıldığı, revak sütunbaşlıklarının geniş biçimde düzenlendiği görülmektedir. Artuklu medreselerinde taçkapı süslemeleri Anadolu Selçuklu taçkapılarına göre oldukça zayıf tutulmuştur. Danişmendli Beyliğine ait Yağlıbasan Medreseleri günümüze büyük oranda onarımlar ile geldiği için, herhangi bir süsleme kompozisyonuna ya da öğesine rastlanılmamıştır.

Mengücekli dönemine ait Divriği Darüşşifası, taş süslemelerin hemen her mimari öğede uygulandığı en önemli yapı olarak Anadolu mimarisinde yerini almaktadır. Divriği Melike Turhan Darüşşifası, süsleme kompozisyonlarının taçkapıda, yüksek kabartma olarak değer kazandığı medrese örneğidir. Geometrik, bitkisel, figürlü ve yazılı süslemelerin bir arada olduğu görülmektedir.

13. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen medreselerde, geometrik formlu detaylar çeşitlilik kazansa da, bitkisel formlu süslemelerin ağırlıkta olduğu göze çarpmaktadır. Geometrik formlarda gamalı haç düzenlemelerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Süslemelerdeki yoğunluk ve kompozisyon özellikleri zenginleşmiştir. Taçkapıların

yüzeyleri çeşitli detaylar ile dolmaya başlamıştır. Örneğin taçkapının iki yanında geometrik ve bitkisel kompozisyonlar kalın silmeli panolar içerisinde verilmektedir. Niş kemerinin etrafı, kemer alınlığı, giriş açıklığının etrafı, mukarnaslı kavsaranın araları geometrik ve bitkisel kompozisyonlarla doldurulmuştur. Yüzyılın ikinci yarısındaki medrese taçkapılarının birçoğu anıtsal bir cephe görünümü kazanmıştır. Ayrıca taçkapı çevresinde ayetlerin ve bir takım ifadelerin yer aldığı yazı şeritleri de taçkapıya hakim boyuta ulaşmıştır.

Konya'daki Sahip Ata Medrese taçkapısı, süsleme tezyinatı içerisinde, bütünsel formların bir mimari öge olarak ortaya çıktığı anıtsal bir örnektir. Taçkapı kenarlarında üst kısımda karşılıklı geniş gamalı haç düzenlemesi ve alt kısımdaysa niş boyutunda anıtsal taçkapı çalışmaları görülmektedir. Ayrıca taçkapı kenarlarında, içinde ayetlerin yer aldığı karşılıklı yazı frizi uzanmaktadır. Konya'daki İnce Minareli Medrese taçkapısı kemerinin iki yanında baykuş görünümlü geometrik formlar ve taçkapı nişi içindeki akantus yaprakları ve nişin üzerinde karşılıklı yer alan dolgun, kabartmalı geometrik formlar dikkat çekicidir. Taçkapı kenarlarında ayetlerin yer aldığı yazı frizleri uzanmaktadır. Sivas Buruciye Medresesi taçkapısının niş çevresindeki yüzeyi tamamen bitkisel süslemelerle bezenmiştir. Nişin üzerinde ve iki yanında çiçek demeti motifleri ve hemen altındaki kabaralar heykel biçiminde görülmektedir. Sivas'taki Gök medrese taçkapısı ve cephesi tezyinat açısından tam anlamıyla anıtsal bir heykel görünümündedir. Taçkapı niş yüzeyi, mukarnaslı kavsarası ve taçkapının iki yanında bulunan panolar oldukça dikkat çekicidir. Karşılıklı bu panoların en sütünde palmetli süslemeler, hemen altında sekiz kollu yıldızlar, onun altındaysa hayat ağacı kabartmaları yer almaktadır. Bu kabartmalar oldukça dolgun biçimde düzenlenmiştir. Bu tür zengin süslemeler Konya Karatay Medresesi, Sivas Çifte Minareli Medrese ve Erzurum Çifte Minareli Medrese taçkapılarında da görülmektedir. Taçkapılardaki bitkisel süslemelerin sistemli bir şema oluşturduğu en belirgin yapı Erzurum Çifte Minareli Medresedir.

Anadolu Selçuklu mimarisinde zengin figürlü süslemeler görülmektedir. Özellikle hayvan ve insan kabartmalı ya da kozmolojik unsurları betimleyen güneş, ay, gezegen; doğa unsurlarını simgeleyen hayat ağacı motifi gibi gerçeküstü betimlemeler, Erken Beylikler Devri mimarisinden etkiler taşımaktadır. Çalışma kapsamında ele alınan örnekler içerisinde, figürlü kabartmaların belirgin olarak görüldüğü yapılardan biri, Sivas'taki Keykavus Şifahanesidir. Yapının taç kapı ve ana eyvan kemerinde bahsedilen bu figürlü süslemelere rastlanmaktadır. Taçkapı kemerinin iki yanında aslan

ve boğa kabarmaları dikkat çekmektedir. Ayrıca ana eyvan kemerinin ön yüzünde karşılıklı iki insan figürü, kabartmalı süsleme olarak yer almaktadır. Eyvanın solunda yer alan sakallı erkek figürünün altında Şems suresi yazılıdır. Sağda, örgülü saçıyla görülen kadın figürünün altındaysa Kamer suresi yazılıdır. Gökyüzü cisimlerinin insan türleriyle ilişkilendirilmesi uhrevi anlayışın ya da Orta Asya Türk geleneğinin bir gereği olarak düşünülebilir. Kayseri'deki Huand Hatun Medresesinin cephe yüzeylerinde ise aslan başlı çörtenler görülmektedir. Ayrıca günümüzde Çankırı Müzesi'nde bulunan kadehe sarılı yılan heykelinin de, Çankırı'daki Cemaleddin Ferruh Darülhadisinin ilk inşasında, basık kemerli giriş kapısının üzerinde olduğu düşünülmektedir.

Figürlü süslemelerin, yüzyılın ikinci yarısından sonra inşa edilen medreselerde, detaylı ve farklı boyutlarda işlendiği görülmektedir. Erzurum'daki Çifte Minareli Medrese taçkapısının iki yanında yer alan kalın silmeli panolarda figürlü süslemeler görülmektedir. Soldaki pano içerisinde kabartmalı hayat ağacı ve onun altında çift başlı ejder kabartması yer almaktadır. Soldaki pano içerisinde hayat ağacının altında çift başlı ejder, üstüneyse çift başlı kartal kabartmaları görülmektedir. Hayat ağacı, Orta Asya şaman geleneğinde dünyanın eksenini; çift başlı kartal ya da ejder kabartmaları da Türk devlet geleneğindeki ikili yönetim gücünü simgelemektedir. İkili yönetim biçimlerinde hanedan temsilcileri, Doğu ve Batı'nın sultanları olarak nitelendirilir. Sivas'taki Gök Medrese taçkapı kemerinin iki yanında bulunan panolarda on iki farklı hayvan başı, hayat ağacı ve kartal kabartmaları yer almaktadır. 12 hayvan kabartması, Türlerdeki 12 Hayvanlı Takvime işaret etmektedir. Ayrıca kartal kabartması devletin gücünü, devamlılığını ifade etmektedir.

Anadolu Selçuklu medreselerinde yazı da süsleme ögesi olarak mimaride yer almaktadır. Yazılı süslemeler hadis, ayet, öğüt, inşa kitabesi ya da usta kitabesi biçiminde oluşturulmaktadır. Yazılı süslemeler çoğunlukla çini süslemelerde karşılaşılan bir ögedir. Fakat genellikle taçkapı üzerinde yer alan inşa kitabeleri taş süsleme olarak düzenlenmektedir. Anadolu Selçuklu medreselerinde; özellikle 13. yüzyılın ikinci yarısına kadar, yapılar üzerindeki kitabeler, ayet ve hadislerin genellikle kûfi yazı ile oluşturulduğu görülmektedir. 1243 yılına kadar inşa edilen ve çalışma kapsamında değerlendirilen Selçuklu medreselerinin taçkapı kitabelerine bakıldığında, bahsedilen bu özelliğin en belirgin örneği Sivas'taki Keykavus Şifahanesinde görülmektedir. Taçkapı mukarnaslı nişinin hemen altında, yatay biçimde, üç yönde uzanan kûfi yazılı kitabe yer

almaktadır. Çalışma bünyesinde incelenen diğer yapıdaysa, taçkapı kitabelerinin satırlar halinde bir bütün olarak inşa edildiği görülmektedir.

Çalışma konusunun karşılaştırma unsurları olarak incelenen ve 1243 yılına kadar inşa edilen Erken Dönem Beylikleri medreselerinde; özellikle Artuklu medreselerinin kitabelerinde, kûfi hatlı yazıların ağırlıkta olduğu göze çarpmaktadır. Danişmendli eseri olan Yağlıbasan Medreselerinin kitabeleri günümüze ulaşmadığı için, kitabelerin özellikleri hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Mengücekli yapısı olan, Divriği'deki Melike Turhan Darüşşifası'nın kitabesi, diğerlerinden farklı olarak Selçuklu sülüsüyle düzenlenmiştir.

13. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen Selçuklu medreselerinin yazı süslemelerine bakıldığında da, kûfi yazılarının yanı sıra nesih yazı da yoğunluk kazanmaktadır. Daha çok ayet ve hadislerde karşılaşılan bu özellik, bordürlü yazı şeritleri olarak ortaya çıkmaktadır. Kûfi ve nesih yazı şeritlerinin zemininde girift bitkisel kompozisyonlar göze çarpmaktadır²¹⁶. Konya'daki Karatay Medresesi, Sahip Ata Medresesi ve İnce Minareli Medrese, Sivas Gök Medrese, Buruciye Medresesi gibi yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen bu yapılarda, yazı süslemelerin gelişimi izlenebilmektedir.

1243 yılına kadar inşa edilen ve çalışma kapsamında incelenen çini kitabe, ayet ve hadislere bakıldığında da, kûfi özelliklerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Sivas'taki Keykavus Şifahanesinin türbe biriminde ve Konya'daki Sırçalı Medresenin ana eyvanında, çini kitabelere rastlanılmaktadır. 1243 yılına kadar inşa edilen Erken Türk Beylikleri medreselerinde çini üzerine yazı süslemeler görülmemektedir.

Yüzyılın ikinci yarısından sonra, diğer süsleme özelliklerinde görülen gelişim gibi, çini üzerine yazı süslemeler de, kompozisyon zenginliği ve düzeni kazanmıştır. Bu ifade üzerine yüzyılın ikinci yarısından sonra, Konya Sahip Ata medresesi, İnce Minareli Medrese ve Karatay medresesi öncelikli yapılar olarak öne çıkmaktadır.

Anadolu Selçuklu mimarlığının önemli süsleme malzemelerinden bir diğeri de çinidir. Anadolu Selçuklu medreselerinde çini süslemeler genellikle iç mekanda eyvanlarda, mihraplarda, pencere alınlıklarında, kubbe içi, kubbe kasnağı, geçiş öğelerinde; ayrıca sandukalar üzerinde karşımıza çıkan zengin süsleme kompozisyonlarıdır. Dışta ise minare gövdelerinde görülmektedir. Anadolu Selçuklu mimarisinde çini teknikleri olarak; sırlı

²¹⁶ Gönül ÖNEY, 1992: Sayfa 10

tuğla tekniği, tek renk sırlı çini tekniği, sıraltı tekniği, yıldız kaplama tekniği, mozaik çini tekniği ve kabartma tekniği gibi altı farklı teknik görülmektedir. Anadolu Selçuklu medrese mimarisinde mozaik çini tekniği oldukça yaygındır. Sırlanmış çinilerle geometrik ve bitkisel kompozisyonlar oluşturulmaktadır. Geometrik formlarda altıgen şeritler, örgülü dekorlar, zencerek motifleri, çokgenler ve haç biçimli süslemeler daha çok tercih edilmiştir. Bitkisel formlardaysa, rumi ve palmet gibi soyut olan motifler kullanılmıştır.

1243 yılına kadar inşa edilen medreselerde çini süslemeler; Sivas'taki Keykavus Şifahane türbesi cephesinde mozaik çini ve sırlı tuğla, türbe içerisindeki sandukaların üzerindeyse mozaik çini tekniği; Çankırı'daki Cemaleddin Ferruh Darülhadişi doğu eyvanı basamak yüzeyinde sırlı tuğla tekniği ve eyvan içerisindeki sanduka üzerinde mozaik çini tekniği; Konya'daki Sırçalı Medrese ana eyvanı içerisinde yoğun biçimde mozaik çini tekniği ve giriş revakı içerisinde sırlı tuğla ve mozaik çini teknikleri görülmektedir. Sivas Keykavus Şifahanesinin türbe cephesi üzerinde firuze ve beyaz renkte çinilere rastlanmaktadır. Bu cephe üzerinde yer alan geometrik formların yıldız motifli olduğu görülmektedir. Patlıcan moru zemin üzerine beyaz renkte alçak kabartma tekniği ile yazılmış kûfi yazılı Arapça kitabede ustanın ismi yer almaktadır. Ayrıca türbe içerisindeki sandukalar beyaz zemin üzerine patlıcan moru kullanılarak, mozaik çini tekniğinde düzenlenmiştir.

Çankırı'daki Cemaleddin Ferruh Darülhadişi doğu eyvanının basamak yüzeyinde kahverengi sırlı tuğla ile firuze renkli çinilerin oluşturduğu dekor göze çarpmaktadır. Yatay yerleştirilen sırlı tuğlaların içine, firuze renkte dörtgen formlu çiniler yerleştirilmiştir. Ayrıca; darülhadişin doğu eyvanı üzerindeki sanduka da firuze renkli çinilerle kaplanmıştır. Konya'daki Sırçalı Medrese, konu kapsamında incelenen yapılar içerisinde, çini mozaik tekniğinin üst düzey çalışmalarla ortaya çıktığı en tanınmış yapıdır. Geometrik formların ağırlıkta olduğu yapıda, bitkisel ve yazı süslemeler de yer almaktadır. Çokgen formların, palmetli süslemelerin ana eyvan iç cephe yüzeyinde ve kemerlerinde yer aldığı görülmektedir. Sırçalı Medresede firuze, patlıcan moru ve kobalt mavisinin yoğun biçimde kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca yazı şeritleri de ana eyvan kemerinin yanlarında yer almaktadır. Kûfi ve Sülüs yazıların genellikle geometrik formların içinde kullanıldığı görülmektedir.

13. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen medreselerde çini süslemeler açısından devrim niteliğinde kompozisyonlar ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra mozaik çini tekniğinin kullanım alanı da genişlemiştir. Kubbe çevresi, kasnağı, iç cephe yüzeyleri ve pencere alınlıkları, medrese türbelerinde; ayrıca minare yüzeylerinde çini süslemelere rastlanmaktadır. Sırlı tuğla tekniğinin de yaygınlaştığı bu dönemde, mozaik çini tekniği birçok yapıda önemini korumuştur. Bu iki tekniğin kullanıldığı yapılara bakıldığında; Konya Kemaliye Medresesi, Konya Taş medrese, Konya İnce Minareli Medrese, Tokat Gök Medrese, Sivas Gök Medrese, Sivas Buruciye Medresesi, Afyon Taş medrese, Konya Sahip Ata Medresesi öncelikli yapılar olarak öne çıkmaktadır. Karatay Medresesindeyse bütünüyle mozaik çini tekniği göze çarpmaktadır.

Konya'daki Kemaliye Medresesi, günümüze tek birimli olarak ulaşmış yapıdır. Bu yapının bütün duvar yüzeylerinde geometrik formla oluşturulmuş, patlıcan moru ve firuze renkli çini süslemeler yer almaktadır. Konya Akşehir'deki Taş Medresenin mihrabı, mor firuze renkli çini detaylarıyla oluşturulmuştur. Kemaliye medresesinin hemen karşısında yer alan Konya Karatay Medresesiye, çini detayları açısından oldukça etkileyicidir. Medresenin kubbesi, kasnağa kadar siyah, patlıcan moru ve firuze renkli çinilerle bezenmiştir. Sonsuzluk kavramını çağrıştıran iç içe geçmiş bitkisel motiflerin ortalarında, güneşi simgeleyen geometrik formlar yer almaktadır. Ayrıca kubbeye geçiş öğeleri, ana eyvan birimi, iç cephe yüzeylerinin bir kısmı siyah, patlıcan moru ve firuze renkli çinilerle düzenlenmiştir.

Konya'daki İnce Minareli Medresenin kubbe içinde siyah ve turkuaz renkli sırlı çiniler zikzaklar oluşturmuştur. Dört bölümlü trompların ince şerit aralıkları içerisinde çini süslemeler göze çarpmaktadır. Ayrıca avlu çevresindeki pencere alınlıklarında da çini düzenlemeler görülmektedir. Bunun yanı sıra Tokat Gök Medrese ana eyvan kemerinin iki yanında, avlu revaklarında kobalt mavisi ve firuze renkli geometrik desenler görülmektedir. Sivas Gök Medresenin kuzey ve güney eyvanının bir kısmı firuze renkli çinilerle düzenlenmiştir. Buruciye Medresesi türbe alanında çini süslemelere rastlanmaktadır. Afyon Taş Medrese ana eyvanının mihrabında, giriş eyvanı cephesinde ve kemerinde kobalt mavisi ve firuze renkte geometrik formlu çini süslemeler görülmektedir. Konya'daki Sahip Ata Medresesinde, diğer benzerlerinin aksine bitkisel motifler oldukça yaygın olarak görülmektedir. Türbe yapısının kubbe içerisinde, türbeye giriş açıklığının tüm yüzeyinde ve türbeye geçiş kemeri yüzeyinde, pencere

düzenlemelerinde, sandukalar üzerinde bitkisel motifler görülmektedir. Bu bitkisel kompozisyonlar firuze, kobalt mavisi ve lacivert renkli çinilerle oluşturulmuştur.

Yüzyılın ikinci yarısından sonra; özellikle medreselerin minare gövdelerinde sırlı tuğla süslemeler yoğun olarak görülmektedir. Bu sırlı düzenleme tekniği, firuze renkli çinilerle oluşturulmaktadır. Genellikle zikzaklı formlarla oluşturulan bu kompozisyonlar; Konya Taş Medrese minaresi, Konya İnce Minareli Medrese minaresi, Erzurum Çifte Minareli Medrese minaresi, Sivas Gök Medrese minarelerinde, yine Sivas Çifte Minareli Medrese minarelerinde ve son olarak Kırşehir'deki Cacabey Medresesinin minaresinde görülmektedir.

13. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen medrese yapılarında, genellikle mimari cephe düzenlemesinin bir bütün olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz. Cephe ortasında geniş ve dışa taşkın bir taçkapı, kapının üzerinde karşılıklı yükselen birer minare, cephe köşelerinde yivli ya da tamamen silindirik köşe kuleleri, ön cephe yüzeylerinde derin niş düzenlemeleri bu bütünlüğü oluşturan uygulamalardır. Yapının her cephe köşelerinde ve ortasında yer alan bu yuvarlak kuleler payanda görevi yapmaktadır. Ön cephe kulelerinin, cepheyle uyum içerisinde olduğu en belirgin örnek Sivas Gök Medrese yapısıdır. Kırşehir Cacabey Medresesi ve Buruciye Medresesi bir başka örnek yapılarıdır. Ayrıca Erzurum Çifte Minareli Medresenin ön cephe kuleleri, diğer benzerlerinden farklı olarak ön cephe üzerine yerleştirilmiştir. Konumuz içerisinde yer alan yapılardan bu özelliğe örnek oluşturacak tek yapı Kayseri'deki Huand Hatun Medresesidir. Ayrıca kule ve sur yapılarında karşılaşılan dendanlı süsleme unsurları; Kayseri'deki Seraceddin Medresesi ve Kırşehir'deki Cacabey Medrese cepheleri üzerinde görülmektedir.

6. SONUÇ

Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan 1243 Köseadağ Savaşı'na kadar geçen sürede inşa edilen medreseler, mimari ve süsleme özellikleri yönünden; aynı zamanda bugünkü durumları ele alınarak değerlendirilmiştir. Konu sınırını belirleyen Köseadağ Savaşı, Anadolu'da siyasi mücadelelerin önemli sonuçlarını ortaya çıkarmıştır. Anadolu Selçuklu Devletine karşı Moğolların zaferiyle sonuçlanan bu savaştan sonra Anadolu Selçukluları siyasi, askeri, ekonomik anlamda bağımlı duruma gelmiştir. Bu süreçte devam eden mimari üretimi örnekleyen yapı türlerinden olan medreseler, çalışma bünyesinde ele alınmıştır.

1243 yılına kadar inşa edilen ve çalışma konusunu oluşturan Anadolu Selçuklu medreseleri plan kurulumu, mimari özellikler ya da süsleme detayları olarak anıtsallık ve estetiği yakalamış olsa da, klasik üsluba bağlı olarak gelişmiştir. 1243 yılına kadar Anadolu'da inşa edilen medreselere bakıldığında, bu yapıların Orta Anadolu ekseninde, siyasi otoritelere başkentlik yapmış Konya Sivas Kayseri gibi şehirlerde yoğunlaştığı görülmektedir. Yüzyılın ikinci yarısından sonra da önemini koruyan bu şehirler, mimari üretimin başkenti olma özelliklerini sürdürmüşlerdir.

1243 Köseadağ Savaşına kadar inşa edilen ve çalışma dahilinde incelenen medreseler, avlusunun üzeri açık ya da kapalı, tek yada iki katlı, eyvanlı ve revaklı avlulu biçimde inşa edilmişlerdir. Kurulum olarak dikdörtgen ya da kareye yakın dikdörtgen plan şeması uygulandığı görülmektedir. Konu kapsamına kadar incelenen bu yapıların birçoğu tek katlı, avlusunun üzeri açık olarak inşa edilmiştir. 13. yüzyılın ikinci yarısında da inşa edilen medreselerin birçoğunun açık avlulu olduğu görülmektedir. Yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen iki katlı medreselerin, konu kapsamında değerlendirilen döneme oranla arttığı görülmektedir.

Araştırmaların önceliğini belirleyen dönem içerisinde incelenen medreselerin banileri olarak, diğer mimari türler de dikkate alındığında, kadın banisi ve vezirlerden daha çok, sultanların öne çıktığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen bu durum, Anadolu Selçuklu Devletinin siyasi hakimiyetinde, sultanların çok yönlü bir etkisinin olduğunun göstergesidir. Üstelik yapıların kitabelerinde geçen ifadelerle bakılırsa, sultanların dinin ve dünyanın temsilcisi birer kişilik olduğu anlatılmaktadır. Ancak 1243 Köseadağ Savaşı sonrasındaki mimari üretimde, her ne kadar yapı kitabelerinde sultanların önemi

belirtilmiş olsa da, kendilerinden ve kadın banilerden ziyade, vezir ve emirlerin söz sahibi olduğu görülmektedir. Bu değişimin belki de en önemli belirleyicisi, Moğol yönetiminin Selçuklu sultanlarını baskı altında tutmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Hatta 13. yüzyılın sonlarında ve 14. yüzyıl başlarında inşa edilen birkaç medrese yapısında bani olarak İlhanlı vezirlerinin öne çıktığı bilinmektedir.

Anadolu Selçuklu medreselerinin inşasında, devletin kuruluşundan Köseadağ Savaşına kadar olan süreçte, Anadolu kökenli mimar, usta ve sanatçılardan daha fazla olarak Azerbaycan, Suriye ve İran kökenli mimar, usta ve sanatçıların çalıştığı bilinmektedir. Doğal olarak bu durumda, Anadolu Selçuklu Devletinin iç dinamiklerini belirleyen unsurlar ile ilgilidir. Gelişimi tetikleyen Selçuklu müesseselerin kurulmasıyla, kent kültürü ve mimarisinde bir dönüşüm başlamıştır. Bunun neticesinde; özellikle 13. yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu kökenli mimarların ve sanatçıların artmakta olduğu ve zaman içerisinde mimarlık kültüründe söz sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum medrese mimarisinde de geçerlidir.

1243 yılına kadar inşa edilen ve konu kapsamında değerlendirilen medreselerde yapı malzemesi olarak kesme taş kullanıldığı görülmektedir. İncelenen bu yapıların, beden duvarları yığma ya da kesme blok taşlardan inşa edilmiştir. Ayrıca avlusunun üzeri kapalı yapılar grubunda yer alan Isparta'daki Atabey Ertokuş Medresesi, Konya'daki Ali Gav Medresesi ve Çankırı'daki Cemaleddin Ferruh Darülhadisinin kubbe içleri, tuğla malzemenin yatay ve dikey biçimde kullanılmasıyla düzenlenmiştir. 13. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen medreselerde de yapı malzemesi olarak çoğunlukla kesme taş kullanılmıştır. Ancak yüzyılın bu yarısındaki birkaç yapının yığma taştan inşa edildiği görülmektedir.

1243 yılına kadar Anadolu'da inşa edilen ve günümüze ulaşan Selçuklu medreselerinde devşirme malzemenin, avlusunun üzeri kapalı yapıların taşıyıcı sütunlarında ve sütun başlıklarında kullanıldığı görülmektedir. Ancak yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte, bu devşirme sütun ve sütun başlıklarının; tam tersi olarak, çoğunlukla avlusunun üzeri açık medreselerde kullanıldığı görülmektedir. Anadolu Selçuklu medrese mimarisinde yapı malzemesi olarak kullanılan mermer, daha çok ön cephe düzenlemelerinde yer almaktadır. Buna göre 1243 yılına kadar inşa edilen medreselerde mermer kullanımı yok denecek kadar az iken; yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte birçok medresenin ön cephesinde mermer kullanıldığı görülmektedir.

1243 yılına kadar Anadolu’da inşa edilen Selçuklu medreseleri giriş eyvanı ve ana eyvan aksı üzerinde uzanmaktadır. Bu eyvanlar plan görünümüne hakim, mimari unsur olarak öne çıkmaktadır. Ana eyvan çoğunlukla medreselerin en büyük birimi olarak inşa edilmişlerdir. Giriş eyvanı basık kemerli bir giriş düzenlemesiyle avluya açılmaktadır. Medreseyi dört yönde dolanan avlu revakları, yapıya kendi konumunu oluşturan bir görünüm kazandırmıştır. Ana eyvan ve giriş eyvanının çapraz yönünde bulunan öğrenci hücreleri avlu revaklarına açılmaktadır. Küçük kare ya da dikdörtgen formda düzenlenen bu hücrelerin basık kemerli alçak bir giriş açıklığı bulunmaktadır. Öğrenci hücrelerinin sınırını oluşturan beden duvarı ile revak ayaklarının arasında kalan alan, avlu zemin kotundan hafif yüksekte tutularak, zemine basamaklı bir düzen oluşturmuştur. Ayrıca öğrenci hücreleri ve revak sütunu arasında koridor biçiminde uzanan alan, üretilmiş bir mekân görünümündedir.

Genellikle giriş eyvanı ve ana eyvan aksı üzerinde, simetrik düzende kurulan Anadolu Selçuklu medreselerinde, zamanla doğal afetler ve beşeri müdahaleler neticesinde düzensiz görünümeler ortaya çıkmıştır. Çalışma bünyesinde, yerinde görülen yapılar arasındaki, Kayseri’deki Çifte Medrese bu sorunsala örnek oluşturmaktadır. Güneyde yer alan ana eyvan ile kuzeyde bulunan giriş eyvanı aksında asimetrik bir görünüm bulunmaktadır. Bu kurulum problemi muhtemelen sonraki düzenlemelerde ortaya çıkmıştır.

Anadolu Selçukluları, 13. yüzyılın ikinci yarısından sonra, medreselerin plan kurulumu açısından oldukça gelişmiş örnekler ortaya koymuştur. Bu dönemde inşa edilen medreselerde avlu revak kemerlerinin genişlediği ve avlu çevresinde yer alan kapalı hacimlerin görsel açıdan daha belirgin şekilde göze çarptığı görülmektedir. Plan açısından en dikkat çekici özellik, medreselerin kareye yakın, geniş dikdörtgen formda düzenlendiği görülmektedir. Ayrıca eyvanlar; özellikle de ana eyvanlar yüzyılın bu yarısıyla birlikte anıtsal bir görünüm kazanmıştır.

Konu kapsamında incelenen şifahane yapılarının, yüzyılın ikinci yarısına oranla daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Şifahaneler özellikle dört eyvanlı medrese örnekleriyle birlikte, dört eyvanlı olarak inşa edildiği görülmektedir. Ayrıca şifahane yapılarının eyvanlı medreseler ile aynı plan şemasına sahip olduğu gözlemlenmiştir. Konu dahilindeki şifahane yapıları içinde ya da farklı döneme ait Anadolu Selçuklu şifahanelerinde tedavilerin, avlu çevresindeki kapalı birimlerde gerçekleştiği

bilinmektedir. Ancak Kayseri'deki Çifte Medrese şifahanesinin tedavi hücreleri, avlu çevresinden soyutlanmış, doğu yönünde yer alan arka koridorda yer almaktadır.

1243 yılına kadar inşa edilen Selçuklu medreselerinin mimari unsurlarından biri olan mescit birimleri, bir kısım yapılarda ana eyvan olarak düzenlenirken, bazı yapılarda da giriş eyvanının sağ ya da solunda bulunan hacimler olarak düzenlenmiştir. Yüzyılın ikinci yarısından sonra inşa edilen örneklerle de bakıldığında, giriş eyvanının sağında ya da solunda yer alan kapalı hacimlerin mescit alanı olarak düzenlendiği görülmektedir. Bunun yanı sıra ana eyvanın tüm dini özellikleri taşıyan bir mescit alanı olarak kullanıldığı medrese yapısı da bulunmaktadır.

Anadolu Selçuklu medreselerinde minare; özellikle de çifte minare kullanımı önemli bir yer tutmaktadır. Taçkapının tamamlayıcısı olan minare kullanımı, özellikle 13. yüzyılın ortalarından sonra inşa edilen medreselerde görülmektedir. Ancak 1243 yılına kadar inşa edilen medreselerde minare unsuruna rastlanılmamaktadır. Medrese mescitlerinin bir parçası olarak yer alan minareler, giriş eyvanının sağında ya da solunda, genellikle çift olarak konumlanmaktadır. Bu mimari unsurlar çift minare uygulamasında taçkapağıya bitişik iki yanda; tek minare uygulamasındaysa giriş eyvanının sağında ya da solunda yer almaktadır. İstisnai bir örnek olarak, Kırşehir Cacabey Medresesinin minaresi, güneyde yer alan ana eyvanın batısında yer almaktadır.

Anadolu Selçuklu medreselerinde türbe mekanı genellikle mimariye dahil edilmektedir. Özellikle 13. Yüzyılın ikinci yarısına kadar inşa edilen medreselerde bu uygulamanın örnekleri açık bir şekilde görülmektedir. Bunun yanı sıra çalışma kapsamındaki medreselerde türbe mekânının ana eyvan, yan eyvan ya da giriş eyvanı olarak düzenlendiği görülmektedir. Türbe birimine geçişler ana eyvan içerisinden, ana eyvana bitişik kubbeli odalardan ve farklı diğer birimlerden sağlanmaktadır. Ancak Kayseri'deki Çifte Medrese, yine Kayseri'deki Avgunu Medresesinin türbe mekânına geçiş, türbe birimine bağlı merdivenler aracılığıyla sağlanmaktadır. Konu dahilindeki medreselerin türbelerinde genellikle baniler gömülüdür. Bu konuda istisna olarak, Kayseri'de yer alan Çifte medresenin türbe mekânında, yapının banisi olan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kız kardeşi Gevher Nesibe Hatun gömülüdür. Ayrıca Çankırı Cemaleddin Ferruh Darülhadisinin doğu eyvanı üzerinde baninin sandukası yer alırken, batı eyvanı alt katındaki kapalı hacimdeyse, yapının mimarının kaideli bir sandukası bulunmaktadır.

1243 yılı sonrasında inşa edilen Selçuklu medreselerinde ana eyvan, ana eyvan ya da giriş eyvanının sağında ya da solunda yer alan birimler türbe alanı olarak kullanılmaktadır. Farklı bir uygulama olarak, bu tarihten sonra inşa edilen birkaç medresede, defin alanına geçişler; örneğin Kırşehir Cacabey Medresesinde doğu eyvanı üzerinden, Konya Sahip Ata Medresesindeyse bir koridor ile kademeli olarak sağlanmaktadır.

Çalışma yapılan dönem içerisinde, incelenen medrese taçkapılarının ön cephe beden duvarlarından yüksek, geniş ve dışa taşkın biçimde inşa edildiği görülmektedir. Bu taçkapılar iç içe geçmiş kapı görünümündedir. Bir kısım örneklerde, taçkapının derin niş kapsamı, basık kemerli giriş açıklığına uzanmaktadır. Bu basık kemerli giriş açıklıkları, İslam dininde edeb ve tevazuyla da ilişkilendirilmektedir. Taçkapılar genellikle kademeli olarak beden duvarlarına doğru alçalmaktadır. Taçkapılar saçaklık düzenlemesiyle, giydirilmiş bir heykel görünümü kazanmaktadır.

Anadolu Selçuklu medreselerinde süslemeler taş ve çini süslemeler olarak ortaya çıkmaktadır. Taş süslemeler ağırlıkta olmak üzere, taş ve çini süslemelerde geometrik, bitkisel, yazı ve figürlü kompozisyonlar görülmektedir. 1243 yılına kadar inşa edilen medreselerde süslemeler taçkapı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bahsedilen bu süreçte inşa edilen medreselerde geometrik formlu süslemeler daha yaygındır. Fakat kompozisyonlar çok farklılık göstermemektedir. Dönemin tanımlayıcı süsleme kompozisyonu bordürlü geometrik geçmelerdir. Figürlü süslemeler açısından yalnızca Sivas'taki Keykavus Şifahanesinde insan ve hayvan yüzü formları görülmektedir. Yazı süslemeleri açısından, Konya'daki Sırçalı Medrese çinilerinde ve Sivas Keykavus Şifahanesi türbe cephesinde çini üzerine ve taçkapı nişi içerisinde taş üzerine yazılar yer almaktadır. Çiniler üzerindeki süslemelerde de geometrik geçmeli formlar oldukça yaygındır. Turkuaz, kobalt mavisi ve patlıcan moru renkleri daha yağın olarak kullanılmıştır.

13.yüzyılın yüzyılın ikinci yarısından sonra süslemelerin taçkapı bütününde yer almasıyla birlikte, cephe bütününe yayıldığı görülmektedir. Bu dönemde bitkisel motiflerin yoğunlukta olduğu görülmektedir. Geometrik kompozisyonların da birkaç yapıda form ve boyut açısından genişlediği görülmektedir. Geometrik formlar ile birlikte; özellikle bitkisel formlar yüksek kabartma olarak düzenlenmiştir. Taçkapı yüzeylerindeki bezemelerin çeşitlenmesi ve minarelerin taçkapı yanında yükselmesi, ayrıca ön cephenin iki yanına derin nişler açılması, taçkapıların ön cepheyle bütünlük kazanmasını

sağlamıştır. Figürlü süslemeler; özellikle hayvan, evren ve doğayı ifade eden formlar üzerinden verilmiştir. Yazı süslemeleri bu dönemde daha yaygın biçimde kullanılmıştır. Bu tür süslemelere bakılırsa, taş üzerine yazılı süslemeler daha estetik ve ağırlıklı olarak görülmektedir. Çini süslemeler, yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte yoğun olarak artmaktadır. Özellikle birkaç yapıda mekân içinde dengeli bir bütünlük oluşturacak biçimde düzenlenmiştir.

Tuğla düzenlemeli süslemeler, karşılaştırılması yapılan her iki süreçte de avlusunun üzeri kapalı medreselerde, kubbe içi ve çevresinde, sırlı tuğla ile birlikte kullanılmıştır. 1243 yılına kadar inşa edilen örneklerde, medrese içerisindeki bazı kubbeli birimlerin üst örtüsünde, öğrenci hücreleri giriş açıklıklarının kemer alınlıklarında ve bazı türbe birimlerinin üst örtülerinde tuğla düzenlemeler yer almaktadır. Farklı bir uygulama olarak, konu kapsamında değerlendirilen Konya'daki Sırçalı Medrese revaklarında ve Sivas'taki Keykavus Şifahanesinin revak örtülerinde tuğla malzemeler kullanılmıştır.

13. yüzyılın ikinci yarısında tuğla düzenlemelerin, avlu revak ve cephelerinde, ana eyvan bütününde kullanıldığı görülmektedir. Tuğla düzenlemelerin ayrı bir mimari öge olarak ortaya çıktığı minareler de, tuğladan inşa edilmiştir.

Anadolu Selçuklu medrese mimarlığında, 1243 yılına kadar inşa edilen medrese sayısı, yüzyılın ortalarından sonra inşa edilen medrese sayısına oranla biraz daha azdır. Bununla birlikte, yüzyılın ilk yarısındaki şifahane örnekleri hariç tutulursa, yüzyılın ortalarında inşa edilen medreseler, yüzyılın ilk yarısındaki benzerlerinden boyut olarak çok daha büyük ve ihtişamlıdır.

Harita 2: 1243 Kösedag Savaşına Kadar ve 1243 Kösedag Savaşı'ndan Sonra İnşa Edilerek Günümüze Ulaşan Anadolu Selçuklu Medreseleri (Selçuklu Devri Tarih ve Mimari Anıtlar Haritaları, Yapı ve Kredi Bankası 1971)

7.KAYNAKÇA

- Acun, H. (1988). Sivas ve Çevresi Tarihi Eserlerinin Listesi ve Turistik Değerleri. *Vakıflar Dergisi*, Sayı 20, Sayfa 183
- Ağırakça, A. , Özaydın, A. (Çev.) (1987). *İbnü'l Esir İslam Tarihi, El-Kamil Fit-Tarih Tercümesi*. İstanbul: Bahar Yayınları
- Akok, M. (1967). Kayseri'de Hunad Mimari Külliyesinin Rölövesi. *Türk Arkeoloji Dergisi*, Sayı 1-2, Sayfa 5-37
- Aktaş Yasa, A. (2001, 11-13 Ekim). *Selçuklu Konya'sında Mimari Eserlerin Banileri*. I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyet Kongresi Bildiriler – II. Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi
- Altun, A. (1978). *Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisinin Gelişmesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Altun, A. (1988). *Ortaçağ Türk Mimarisi'nin Anahatları için bir özet*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları
- Andreasyan, H. (1944). *Süryani Patrik Mihail'in Vakainamesi, İkinci Kısım* (1042-1195), Fotokopi Nüshası. İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi
- Arık, M. O. (2001) (11-13 Ekim 2000). *Anadolu Selçuklu Mimarlığında Tipoloji Üzerine Düşünceler*. I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi
- Arseven, C. E. (1984). *Türk Sanatı*. İstanbul: Cem Yayınevi
- Aslanapa, O. (1957). Selçuklu Devlet Adamı Mübarizüddin Ertokuş Tarafından Yaptırılan Abideler. *İslam Tetkikleri Dergisi*. Sayı 1, Sayfa 97-111
- Aslanapa, O. (1990). *Türk Sanatı: Başlangıcından Beylikler Devri Sonuna Kadar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Aslanapa, O. (1991). *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi: Başlangıcı ve Gelişmesi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları
- Atçeken, Z. (1998). *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Ateş, İ. (1994). Vakıf Eserlerinin Onarım ve Restorasyonu ile İlgili Vakfiye Şartlarına Genel Bir Bakış. *Vakıflar Dergisi*, Sayı 23, Sayfa 161
- Atıya, A. S. (1962). *Crusade, Commerce and Culture*. Londra: Oxford University Press
- Ayönü, Y. (2014). *Selçuklular ve Bizans*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Bakırer, Ö. (1971). Anadolu'da XIII. Yüzyıl Minarelerinin Konum, Şekil, Malzeme ve Tezyinat Özellikleri. *Vakıflar Dergisi*, Sayı 9, Sayfa 337
- Bakırer, Ö. (1982). Kûfi Yazıda Geometrik Yorumlar Üzerine Bir Deneme. *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, Sayı 1, Sayfa 1
- Baktır, M. (1990). *Ashab-ı Suffa: İslam'da İlk Eğitim Müessesesi*, İstanbul: Timaş Yayınları
- Bal, M. S. (2005). Türkiye Selçuklu Devleti Tarihinde Bir Dönüm Noktası; II. Keykavus Dönemi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*. Sayı 38, Sayfa 239-258
- Başkan, S. (1989). Başlangıcından 14. Yüzyıl Sonuna Kadar Anadolu Türk Mimarlığında Minareler. *Kültür ve Sanat Dergisi*, Sayı 4, Sayfa 72
- Bayat, A. H. (2003). Anadolu'da Selçuklu Dönemi Darüşşifaları Üzerine Toplu Değerlendirme. *Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 11 Sayfa , 25
- Bayat, A. H. (2003). *Tıp Tarihi*. İzmir: Sade Matbaa
- Bayburtluoğlu, Z. (1977). Anadolu Selçuklu Devri Büyük Programlı Yapılarında

- Önyüz Düzeni. *Vakıflar Dergisi*, Sayı 11 (sayfa yok)
- Bayburtluoğlu, Z. (1993). *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları*.
Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları
- Bayram, M. (2008). *Selçuklular Zamanında Konya'da Dini ve Fikri Hareketler*.
İstanbul: Nüve Kültür Merkezi Yayınları
- Bektaşoğlu, M. (2009). *Anadolu'da Türk İslam Sanatı*. Ankara: Diyanet İşleri
Başkanlığı Yayınları
- Bilhan, S. (1988). *Orta Asya Bilgin Türk Hükümdarlar Devletinde Eğitim-Bilim-
Sanat*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Bodmer J. P. (2001). *Selçuklular Anadolu'da. Cogito Dergisi*, Sayı 29,
(sayfa yok)
- Bozkurt, N. (2003). *Medrese Maddesi. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam
Ansiklopedisi*, Cilt XXVIII, Sayfa 326
- Cahen, C. (1968). *Pre-Ottoman Turkey*. England-London: Sidgwickand
Jackson Limited
- Cansel, E. (1988). *Vakıf Kuruluşları, İşleyişi ve Amacı. Vakıflar Dergisi*,
Sayı 20, Sayfa 321-329
- Cantay, T. (1988). XII-XIII. Yüzyıllarda Anadolu'da Cephe Mimarisinin
Gelişmesi. *Sanat Tarihi Yıllığı*, Sayı 13, Sayfa 223
- Cantay, G. (1992). *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Dariüşşifaları*. Ankara: Türk
Tarih Kurumu Yayınları.
- Cezar, M. (1977). *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*. İstanbul: Türkiye
İş Bankası Yayınları
- Cezar, M. (1979). *Türk Mimarisinde Kubbe. Türkiyemiz Dergisi*, Sayı 27,
Sayfa 32
- Curatola, G. (2010). *Turkish Art and Architecture: from the Seljuks to the
Ottomans*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Çaycı, A. (2002). *Anadolu Selçuklu Sanatında Gezegen ve Burç Tasvirleri*.
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Çelebi, E. (1978). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Cilt V*. İstanbul: Üçdal
Neşriyat
- Çetin, O. (1981). *Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı*.
İstanbul: Er-Tu matbaası
- Çetintaş, S. (1939). *Sivas Şifaiyesinde Yaptırılan Mimari Hafriyat. Belleten
Dergisi*, Sayı 9, Sayfa 61-67
- Çetintaş, S. (1953). *Sivas Dariüşşifası*. İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi
- Çolakoğlu, D. (1998) (Çev). *Küçük Asya Seyahati 1895 Yazı: Selçuklu Sanatı ve
Ülkenin Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Pera Turizm ve
Ticaret Yayınları
- Çoruhlu, Y. , Türkmen, N. , Seçgin N. (Ed.)(2006). *Orta Asya'dan Anadolu'ya
Türk Sanatı ve Kültürü: prof. Dr. Nejat DİYERBEKİRLİ'ye Armağan*.
İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları
- Demir, M. (2003). *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Şehirleşmesi. Akademik
Araştırmalar Dergisi*, Sayı 16, Sayfa 61-82
- Demiriz, Y. (1970-1971). *Atabey'deki Ertokuş Medresesi'nde Bizans Devrine
Ait Devşirme Malzeme. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat
Tarihi Enstitüsü, Edebiyat Fakültesi Yayınları*, (Malazgirt Zaferinin 900.
Yıldönümü Özel Sayısı)
- Demiriz, Y. (2000). *İslam Sanatında Geometrik Süsleme: Bir envanterdenemesi*.
İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları

- Demirkent, I. (1997). *Haçlı Seferleri*. İstanbul: Dünya Yayıncılık
- Deniz, A. (2013). *Moğolların Anadolu Politikası ve İlhanlılar Devleti Tarihi*. İstanbul Ekim Yayınları
- Denizli, H. (1998). *Sivas Tarihi ve Anıtları*. Sivas: Simtaş Matbaacılık
- Diez, E. , Aslanapa, O. (1955). *Türk Sanatı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
- Dilek, D. (1994). Türkiye Selçukluları Devrinde Konya Medreseleri. *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi)*
- Diyarbakirli, N. (1993). *Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Duran, R. (2001). *Selçuklu Dönemi Konya Yapı Kitabeleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Durukan, A. (1998). Anadolu Selçuklu Sanatında Kadın Baniler. *Vakıflar Dergisi*, Sayı 27, Sayfa 15-36
- Durukan, A. (2001). *Anadolu Selçuklu Döneminde Bani-Sanatçı İlişkileri*. Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları
- Durukan, A. (2001). Anadolu Selçuklu Dönemi Kaynakları Çerçevesinde Baniler. *Sanat Tarihi Defteri*, Sayı 5, Sayfa 51
- Efe, A. (2003). *Anadolu Selçuklu Sultanları*, Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları
- Elmaağaç, H. (2009). *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*. Kayseri: Kayseri Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları
- Eravşar, O. (2002). Ortaçağ Anadolu Kentleri. *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt VII, Sayfa 333-343
- Erdem, T. (1934). Atabey Medresesi. *Ün Isparta Halkevi Mecmuası*, Sayı 3, Sayfa 44-48
- Erdemir, Y. (2002). *Sırçalı Medrese Mezar Anıtları Müzesi*. Konya: Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları
- Ergin, O. (1939). *Türk Maarif Tarihi*. İstanbul: Osmanbey Matbaası
- Ertuğ, A. (1991). *The Seljuks: A Journey through Anatolian Architecture*. İstanbul: (Yayınevi yok)
- Erünsal, İ. E. (1993). Dârülim Maddesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt VIII, Sayfa 539-540
- Eser, E. (1998). Selçuklu Miladı: 1243. *Vakıf ve Kültür Dergisi*, Sayı 3, Sayfa 60-64
- Eyice, S. (1976). Türk Sanatında Şebekeler(Parmaklıklar). *Sanat Dünyamız Dergisi*, Sayı 6, Sayfa 32
- Gabriel, A. (1972). *Monuments Turcs D'Anatolie, Kayseri-Nigde*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları
- Gençosman, M. N.(1941). *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi*. Ankara: Uzluk Basımevi
- Geyikoğlu, H. (2001). Antalya'nın İlk Türki Müli Amiri ve Kumandanı Mübarizettin Ertokuş'un Faaliyetleri ve Eserleri. *Adalya Dergisi*, Sayı 5, Sayfa 187-200
- Göde, K. (1938) (Haz.). *Kayseri Şehri: Selçuklu Tarihi'nden Bir Bölüm*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara
- Hacıgökmen, M. A. (2012), I. Alaeddin Keykubad'ın Kayınpederi Kir Fard Hakkında Bir Araştırma. *Mediterranean Journal of Humanities*, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Yayınları, Cilt I-II, Sayfa 121-130

- Halıcı, F. (Haz.) (1984). *Konya'da Selçuklu Devri Abidelerinde Görülen Epigrafiik Özellikler*. Konya: Konya Kültür ve Turizm Derneği Yayınları
- Hicazi, E. A. (1978). *el-medresetü's-savletiiyye Fi Mekketi'lMükerreme*. Kahire: Dârü'l Ensar
- Huncan, Ö. S. (1988). Tamgaç Buğra Han Maddesi. *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi*, Cilt XXXIX, Sayfa 557
- Işık, M. (2003). *Kayseri'de Mimari Eserlerde Geçen Ayet ve Hadisler*. Kayseri: Türkiye Diyanet Vakfı Kayseri Şubesi Yayınları
- İnan, A. (1969). *Kayseri Gevher Nesibe Şifaiyesi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları
- Karamağaralı, H. (1971). Erzurum'daki Hatuniye Medresesi'nin Tarihi ve Banisi Hakkında Mülâhazalar” *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, Sayfa 209-247
- Karpuz, H. (2001). *Anadolu Selçuklu Mimarisi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yaşatma ve Geliştirme Vakfı
- Katoğlu, M. (1967). XIII. Yüzyıl Anadolu Türk Mimarisinde Külliye. *Belleten Dergisi*, Sayı 124, Sayfa 335-344
- Kaymaz, N. (1970). *Pervane Muinüddin Süleyman*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi
- Kırmızı, M. (1986, 22-23 Mayıs). *Antalya I. Selçuklu Eserleri Semineri*. Antalya Valiliği Yayınları
- Kırpık, G. (2014) (27-30 Eylül 2010). *Anadolu Selçuklularında Medreselerin Kuruluşu, Yapısı ve İşleyişi*. Selçuklu Tarihi Kültür ve Medeniyet Bildiriler – I, Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Koçu, R. E. (1949). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1095/1684*. İstanbul: Semih Lütfi Kitabevi
- Konyalı, İ. H. (1964). *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*. Konya: Yeni Kitap Basımevi
- Köker, A. H. (Ed.)(1992). *Selçuklu Gevher Nesibe Sultan Tıp Fakültesi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Tıp tarihi Enstitüsü
- Köprülü, M. F. (1943). *Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Köprülü, M. F. (1943). *Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Kuban, D. (1965). *Anadolu Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları
- Kuban, D. (2004). *Çağlar Boyunca Türkiye Sanatının Anahatları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Kucur, S. (1993). Sivas, Tokat ve Amasya'da Selçuklu ve Beylikler Devri Vakıfları. *Marmara Üniversitesi Türkiyat Arş. Enstitüsü*. (Doktora Tezi)
- Kunter, H. B. (1939). *Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası
- Kunter, H. B. (1947). Sivas Darüşşifası. *Ülkü Dergisi*, Sayı 9, Sayfa 16-17
- Kuran, A. (1969). *Anadolu Medreseleri*. Ankara: Ortadoğu Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları
- Kafesçioğlu, Ç. , Lucienne Thys. (2012) (Haz.). *Selçuklulardan Cumhuriyete Türkiye'de Mimarlık*. İstanbul: İş Bankası Yayınları
- Kuru Çakmakoglu, A. (1998). *Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar Kayseri'de Türk Devri Mimarisi*. Ankara: İlköz Matbaası
- Küçükdağ, Y. (2008). *Konya Alaeddin Darüşşifası*. Konya: Konya Büyükşehir

Belediyesi Yayınları

- Kürkçüoğlu, E. (2004). *I.-II. Haçlı Seferlerinde Latin-Ermeni İlişkileri*. Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 5, Sayfa 85-93
- Leiser, G. (1992). *The Seljuks of Anatolia Their History and Culture According to Local Muslim Sources*. America: Utah University Press
- Makdisi, G. (1990). *The Rise of Humanism in Classical Islam and The Christian West*. Scotland: Edinburgh University Press
- Mayer, L. A. (1956). *Islamic Architects and Their Works*. Geneve: Imprimerie Albert Kündig
- Merçil, E. (1975). *Fars Atabegleri ve Salgurlular*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Merçil, E. (1985). *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları
- Merçil, E. (2005). *Büyük Selçuklu Devleti*. Ankara: Nobel Yayınları
- Mill, A. (Çev.) (1988). *Türk Mimari Eserleri*. İstanbul: Binbirdirek Matbaacılık Sanayi
- Mülayim, S. (1982). *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler: Selçuklu Çağı*. Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları
- Ocak, A. Y. (1993). Danışmendname Maddesi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt VIII, Sayfa 111
- Oral, M. Z. (1961). Konya'da Sırçalı Medrese. *Belleten Dergisi*, Sayı 99, Sayfa 378
- Ögel, S. (1966). *Anadolu Selçukluları'nın Taş Tezyinatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Ögel, S. (1994). *Anadolu'nun Selçuklu Çehresi*. İstanbul: Akbank Kültür Sanat Yayınları
- Önder, M. (1952). *Konya Maarif Tarihi*. Konya: Ülkü Basımevi
- Önder, M. (1962). *Mevlana Şehri Konya*. Konya: Yeni Kitap Basımevi
- Öney, G. (1978). *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Önge, Y. (1962). Çankırı Darüşşifası. *Vakıflar Dergisi*, Sayı 5, Sayfa 251-256
- Önge, Y. (1967). Selçuklu Medresesi: Konya Ali Gav Zaviyesi ve Türbesi. *Ön Asya Dergisi*, Sayı 28, Sayfa 12-13
- Önkal, H. (1986). *Anadolu Selçuklu Türbeleri*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları
- Özbek, S. (2001). Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat (Mevlana'nın Fi Ma Fih ve Mesnevisine Göre). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*
- Özcan, K. (2006). Anadolu-Türk Kent tarihinden Bir Kesit: Selçuklu Döneminde Anadolu-Türk Kent Model(ler)i. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 38, Sayfa 161-182
- Öztürk, M. (2000) (Çev). *Müsameretü' lAhbar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı 2, Sayfa 41-58
- Parlak, S. (2008). Sahip Ata Külliyesi Maddesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt XXXV, Sayfa 518,
- Ramazanoğlu, G. (1998). *Orta Asya'da Türk Mimarisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Riefstahl, R. M. (1941). *Cenubi Garbi Anadolu'da Türk Mimarisi*. Ankara: Maarif Vekaleti

- Sak, İ. (2003). *Konya Şer'îye Sicili (1070-1071/1659-1660)* (Transkripsiyon), Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları
- Sakaoğlu, N. (2005). *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Sayan, Y. (1988). Serahsi Maddesi. *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi*, Cilt XXXVI, Sayfa 542
- Schneider, G. (2000). *Türk Mimarisinden Çizimler*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları
- Sevim, A. (1988). *Azimi Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi
- Sevim, A. (1988). Keyhüsrev Maddesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt XXV, Sayfa 350
- Sönmez, Z. (1989). *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Sözen, M. (1970-72). *Anadolu Medreseleri, Selçuklu ve Beylikler Devri Cilt 1-2*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi ve Rölöve Kürsüsü
- Sözen, M. (1987). *The Evolution of Turkish Art And Architecture*. İstanbul: Haşet Kitabevi
- Sümer, F. (1990). *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Şaman Doğan, N. (2006). Sanat Tarihi Araştırmalarında Anadolu Beylikleri Dönemi. I. *Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (25-26 Mayıs)*. Sayfa 77-86
- Şaman Doğan, N. (2008). *Isparta'da Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mimarisi*. Isparta: Isparta Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları
- Şaman Doğan, N. (2010). Selçuklu Dönemi'nde Siyasi ve Bani Kimliği İle Mübarizeddin Ertokuş. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, Sayfa 231-251
- Talbot Rice, T. (2015). *The Seljuks in Asia Minor*. London: Thames and Hudson
- Tanman, M. B. (2014). *Anadolu Selçuklu Uygarlığının İzinde*. Kayseri: Kayseri Belediyesi
- Tanyeli, U. (1987). *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11. – 15. Yüzyıl)*. İstanbul: İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
- Tekiner, H. (2006). *Ortaçağ Tıp Tarihinde Öncü Bir Kurum Gevher Nesibe Darüşşifası*. Kayseri: Kalkan Matbaacılık
- Terzioğlu, İ. (2013). *Anadolu Selçuklu Şehirlerindeki Benzerlikler*. II. Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi, Konya Belediyesi Yayınları,
- Thoss, S. ,Sonia, P. (1968). *Design and colour in Islamic Architecture*. Washington: Smith Sonian InstitutionPress
- Torbalı, R. (1997) (Haz.). *Sivas Şehri*. Sivas: Sivas Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları
- Toruk, F. (1999). Çankırı Darüşşifası. *Vakıf ve Kültür Dergisi*, Sayı 6, Sayfa 20-24
- Torruk, F. (2002). Çankırı Darülhadişi. *Vakıf ve Kültür Dergisi*, XIX. Vakıf Haftası Özel Sayısı, Sayfa 77-81
- Tuncer, O. C. (1985). Mimar Kölük ve Kalûyân. *Vakıflar Dergisi*, Sayı 19, Sayfa 109-118
- Turan, O. (1947). Mübarizüddin Ertokuş Vakfiyesi. *Belleten Dergisi*, Sayı 43, Sayfa 415-430

- Turan, O. (1973). *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu Yayınları
- Turan, O. (1988). *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Turan, O. (2003). *Selçuklular tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*. İstanbul: Ötüken Yayınları
- Turan, R. (2012). *Selçuklu Tarihi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları
- Turgal, H. F. (1937). İlhaniler-Camiüddüvele Göre. *Konya Dergisi*, (Sayı ve Sayfa yok)
- Türkmen, K. (1998). *Selçuklu Döneminde Kayseri'nin İmar Faaliyetine Katkıda Bulunan Hanımlar*. II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları
- Tütenk, A. (Çev.)(1954). *Kayseri Türk Anıtları*. Ankara: Güneş Matbaacılık
- Uğur, F. , Koman, M. (1940). *Celalüddin Karatay ile Kardeşlerinin Hayat ve Eserleri*. Konya: Konya Halkevi Neşriyatı
- Uysal, A. O. (1997). Atabey Ertokuş Medresesi Kazısının Mimari Sonuçları. *VI. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Sayfa 151-170
- Uzunçarşılı İ.H. (1927). *Kitabeler*. Ankara: Maarif Vekaleti Yayınevi
- Ünver, S. (1940). *Selçuk Tababeti (XI. – XIV. Asırlar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Ünver, A. S. (1980). *Sivas Tıp Sitesi*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları
- Yavaş, A. (2015). *Anadolu Selçuklu Veziri Sahib Ata Fahreddin Ali'nin Mimari Eserleri*. Ankara Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Yeğen, A. (1993). *Kayseri'de Tarihi Eserler*. Kayseri: Kayseri İl Özel İdaresi Yayınları
- Yetkin, Ş. (1963). Anadolu'da Selçuklu Şifahaneleri, *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı10, Sayfa 23
- Yinanç, M. H. (1934). *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri Anadolu'nun Fethi*. İstanbul: Akşam Matbaası
- Yinanç, R. (2014). *Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Yinanç, R. (1984). Kayseri ve Sivas Darüşşifalarının Vakıfları. *Belleten Dergisi*, 189-190, 299-307
- Yinanç, R. , Özkan, Ö. (2007) (Haz.). *İbn Bibi Selçukname*. İstanbul: Bayrak Matbaası
- Yüksel, H. (2007). Anadolu Beyliklerinde Vakıflar. *Vakıflar Dergisi*, Sayı 30, Sayfa 35
- Çankırı Kültür Envanteri. (2014). *Taş Mescid (Dar-ül Hadis)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Isparta Kültür Envanteri. (2009). *Isparta Atabey Ertokuş Medresesi*. Isparta: Isparta Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları
- Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü. Dosya No: 42.00/35 B. Konya 1985
- www.anadoluselcuklumimarisi.com. Anadolu'da Medrese Mimarisi. Erişim Tarihi: 03.07.2017
- www.eskieserler.com. Konya Nizamiye Medresesi. Erişim Tarihi: 08.11.2017
- www.arkeopolis.com. Antalya Atabey Armağan Medresesi. Erişim Tarihi: 02.04.2018

www.kayseri.bel.tr. Kayseri’de Selçuklu Medreseleri. Erişim Tarihi: 16.11.2016
www.kayseriden.biz. Kayseri Mimari Eserleri. Erişim Tarihi: 17.12.2016
www.sifahane.org. Anadolu Selçuklu şifahaneleri. Erişim Tarihi: 05.10.2017
www.sivaskulturenvanteri.com. şifaiye Medresesi. Erişim Tarihi 05.09.2017

8. ÖZGEÇMİŞ

Atanur KAYA, aslen Ordulu; fakat İstanbul’da doğdu ve büyüdü. Ortaöğretim ve lise eğitimini Açık Öğretim’den tamamladı. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü’nden 2014 yılında mezun oldu. Aynı yıl Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Türk-İslam Sanatları Programı’nda yüksek lisans eğitimine başladı.

